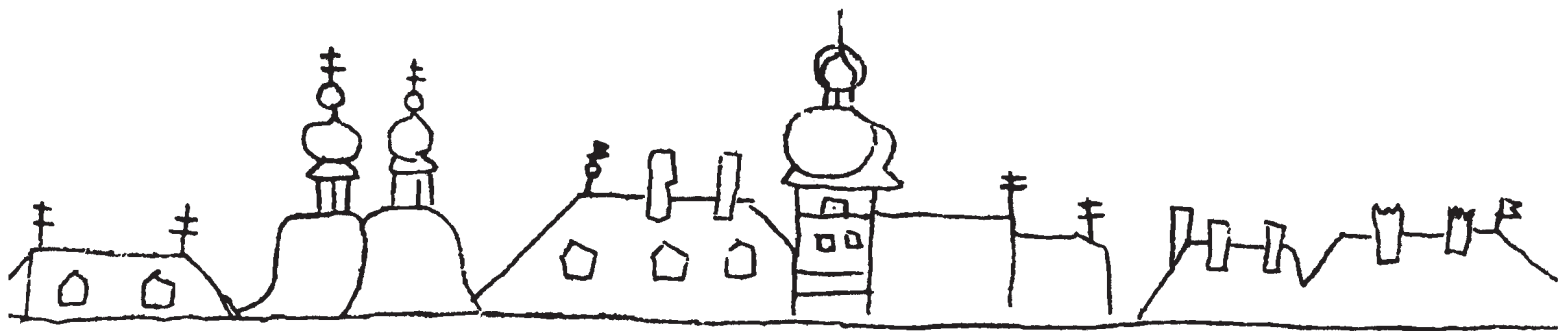

Krajský pamiatkový úrad Trnava

*Pamiatky Trnavy
a Trnavského kraja
25*

Zborník zo seminára
konaného dňa 15. 12. 2022

Trnava 2023

OBSAH

Kalvária v Trnave a jej predchodkyne	3 – 12
Der Kalvarienberg in Trnava und seine Vorgänger	
PhDr. Henrieta Žažová, PhD.– Ústav dejín Trnavskej univerzity, henrieta.zazova@truni.sk Ingrid BÁBIKOVÁ – Mgr. Ingrid Babiková, PhD., Krajský pamiatkový úrad Trnava, Ingrid.Babikova@pamiatky.gov.sk Mgr. art. Tomáš Kucman Reštaurátor, tom.chameleon@ymail.com	
Stavebné počiatky klariského kláštora v Trnave	13 – 32
K výsledkom architektonicko-historického výskumu pivníc Bauliche Anfänge des Klarissenklosters in Trnava Zu den Ergebnissen der architekturhistorischen Kellerforschung Ing.arch. Jaroslava Žuffová, CSc. privátna bádatelka, jzuffova@gmail.com	
Archeologický výskum v Bielom Kostole v polohe Podolky	33 – 44
Archäologische Ausgrabung in Biely Kostol, Flur Podolky Doc. PhDr. Phil. Erik Hrnčiarik – Mgr. Tomáš Kolon, PhD. Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra klasickej archeológie, erik.hrnciarik@truni.sk; tomas.kolon@truni.sk	
Pamiatková obnova kaštieľa a parku vo Voderadoch	45 – 52
Denkmalpflegerische Erneuerung des Schlosses und Parks in Voderady Ing.arch. Pavel Ďurko – Ing. arch. Ľuboš Vagala Ateliér DV, s.r.o., atelierdv@atelierdv.sk	
Výnimočné nástenné maľby v Skalici	53 – 64
K výsledkom architektonicko-historického výskumu domu na Komenského ul. 2 Außergewöhnliche Wandmalereien in Skalica Zu den Ergebnissen der architekturhistorischen Untersuchung des Hauses in der Komenského-Straße Nr. 2 Mária Smoláková privátna bádatelka, smolakova@gmail.com	
Obnova Habánskeho mlyna v Sobotišti	65 – 72
Erneuerung der Habaner-Mühle in Sobotište Ing.arch. Eva Šabíková Krajský pamiatkový úrad Trnava, evasabikova@gmail.com	

Na severozápadnej strane mesta Trnava mimo hradieb za zaniknutou Hornou bránou na ľavom brehu potoka Trnávka sa nachádza areál s Krížovou cestou a kalváriou, tzv. Park pri kalvárii. V súčasnosti ho ohraničuje zo severu sídlo Krajského pamiatkového úradu v Trnave (v minulosti známe ako tzv. Káčerov majer), na západe tok Trnávky a Trstínska cesta, z juhu a na východe cesta Pri kalvárii (oddeľujúca areál bývalého cukrovaru). Dnešná jednotná podoba parku vznikla až koncom 20. storočia.¹ Súčasná kalvária s kaplnkami Krížovej cesty v Trnave je už trefou realizáciou kresťanského symbolu trpiaceho i triumfujúceho Krista reprezentujúceho aj významný krajinnno-architektonický a historický priestor v Trnave.²

Prvá a druhá trnavská kalvária

Staviteľmi prvej kalvárie v Trnave boli jezuiti v 40. rokoch 17. stor. Spoločnosť Ježišova otvorila druhé kolégium (po krátkom pôsobení

v rokoch 1561 – 1567) v Trnave v roku 1615. V rámci rekatolizácie mali jezuiti dôležitú úlohu nielen v Uhorsku, ale v celej Európe a veľkú zásluhu na šírení ľudovej zbožnosti. Jedným z prostriedkov boli aj procesie a výstavba kalvárií. V habsburskej monarchii sa tejto iniciatívy chopili jezuiti, kým v ostatnej Európe to boli predovšetkým františkáni. Prvú kalváriu vybudovali v monarchii viedenski jezuiti so šiestimi zastaveniami pri ceste vedúcej z Viedne do obce Hernals v roku 1639. Bola vzorom aj pri výstavbe trnavskej kalvárie.³

Jezuitská kalvárska cesta v Trnave bola zároveň najstaršou vybudovanou nielen na území Slovenska, ale v celom Uhorskom kráľovstve. Jej podobu poznáme z opisov z mladších náboženských tlačí. Išlo o sedem zastavení – kaplniek zostavených popri ceste vedúcej z Trnavy do susednej poddanskej dediny patriacej mestu – Modranky, ktorá končila pri Kaplnke svätého

hrobu.⁴ Táto kaplnka bola včlenená do novopostaveného Kostola Najsvätejšej Trojice v Modranke (1652). Od roku 1674 dostali kostol do správy pavlíni a konali sa sem aj púte.⁵(obr.1)

Z archívnych prameňov sa zatiaľ podarilo nájsť iba záznam v kronike kolégia Spoločnosti Ježišovej v Trnave z roku 1647. Spomína sa tu malá kaplnka postavená na náklady patrónov v predmestskej usadlosti vzdialenej od mesta na štvrtý kamenný míľnik a užívané jezuitmi počas jesenných sviatkov a iných príležitostí. Tiež sem bola včlenená šesťhranná stĺpová sieň so šiestimi kamennými stĺpmi a izbou umiestnenou hore na poschodí, odkiaľ bol výhľad na okolitú rovinu i samotné mesto.⁶ Je možné, že sa jednalo o kaplnku v rámci prvej kalvárie v Modranke.

Kaplnky tejto prvej kalvárie postupne zanikali. Kým na mape prvého vojenského mapovania z rokov 1782 – 1785 sú nakreslené na ces-

Obr. 1. Procesia s obrazom Panny Márie v Trnave na olejomalbe od neznámeho autora z 2. pol. 18. stor. v Kostole sv. Mikuláša, vpravo hore kríže prvej kalvárie, reprofoto Archív Ústavu dejín Trnavskej univerzity.

te medzi Trnavou a Modrankou ešte štyri kaplnky, tak na mladšej mape druhého vojenského mapovania z roku 1839 je už len jediná – najbližšia k Modranke.⁷ Vo vizitácii z roku 1823 sa uvádza, že štyri zastavenia zo súboru Umučenia Krista na ceste do Modranky boli bez dotácií a v dezolátnom stave.⁸ Podľa tradície pripomienkou na prvú kalváriu je Kaplnka Madony postavená v roku 1861⁹ na mieste prvého zastavenia prvej kalvárie pri západnej časti ohrady dnešného amfiteátra.¹⁰

Druhá kalvária bola postavená na severnom predmestí na umelom návrší v roku 1732. Jej stavebníkom však už neboli jezuiti, ale Juraj Schmith, mestský farár v rokoch 1730 – 1746 a od roku 1740 kanonik – kustós Ostrihomskej kapituly.¹¹ Vedľa stála budova mestského lazaretu s Kaplnkou sv. Fabiána a Šebastiána na brehu Trnávky, o ktorom je najstaršia známa zmienka z roku 1686 a obkolesovali ho záhrady mešťanov.¹² Podľa popisu z roku 1780 stáli na kalvárii len sochy sv. Jána Evanjelistu a Panny Márie.¹³ Neskôr v roku 1823 pozostávala kalvária z veľkého kamenného kríža s tromi kamennými sochami sv. Jána Evanjelistu, Panny Márie a Márie Magdalény umiestnenými na kalvárskom vrchu, ktorý obklopo-

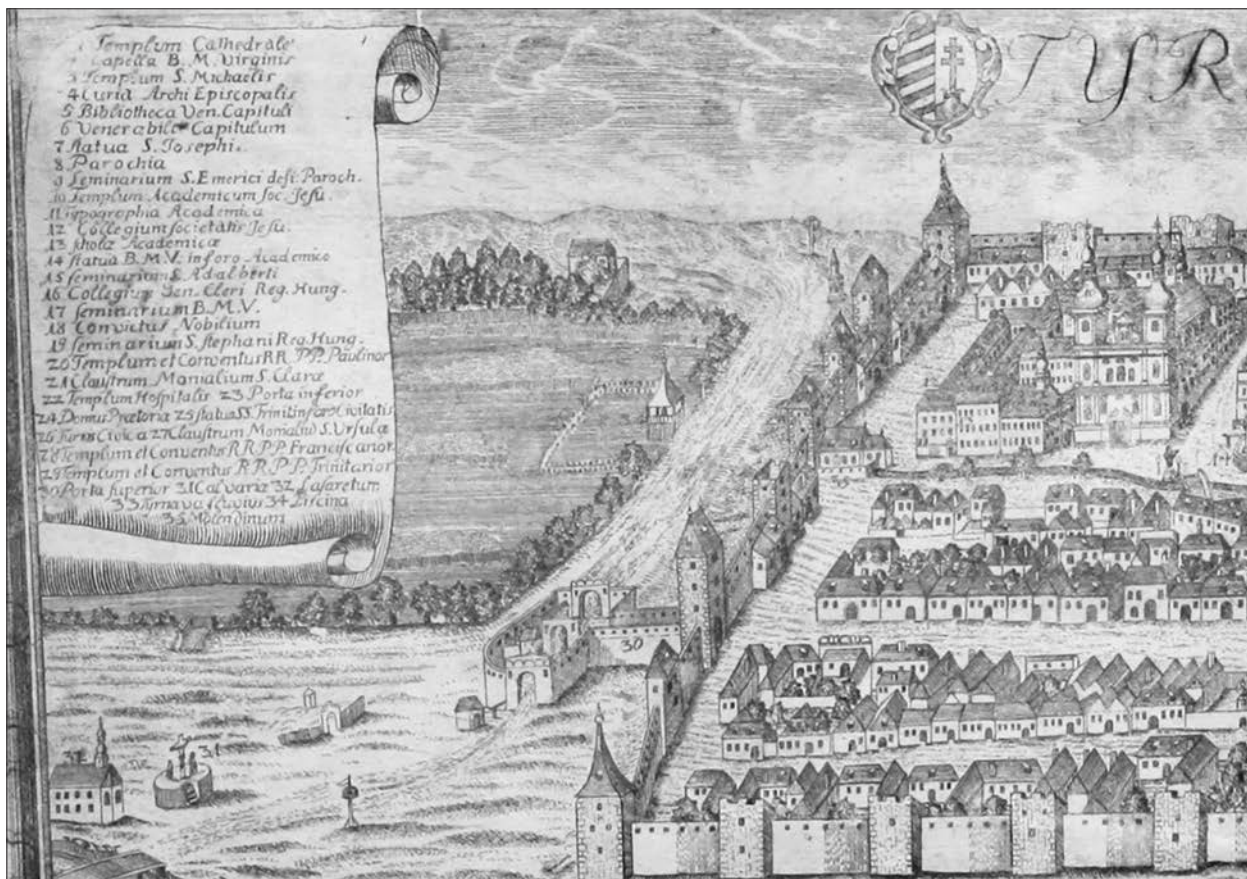
vali štyri kamenné stĺpy so sochami anjelov.¹⁴(obr.2)

Výstavba tretej kalvárie

Súčasnú – tretiu kalváriu s kaplnkami Krížovej cesty dal vybudovať po asanovaní druhej a v jej tesnej blízkosti trnavský mešťan, veľkostatkár z Horného predmestia č. 141, Jozef Müller v roku 1901. Podľa zápisu v knihe prijatých mešťanov z roku 1867 prišiel z Horných Orešian, nebol teda rodeným Trnavčanom. Jeho manželkou sa ešte v roku 1856 v Horných Orešianoch stala 42-ročná vdova Anna Šetínová. Jozef Müller sa ženíl vo veku 22 rokov, narodil sa teda asi v roku 1834 a podľa záznamu v sobášnej matrike začínal ako mlynár v Biňovciach. V Trnave nadobudol viaceré nehnuteľnosti a patril k virilistom (virilisti boli obyvatelia, ktorí podľa majetku odvádzali najvyššie dane a na základe toho sa stali nevolnými členmi samosprávnych či zastupiteľských orgánov, napr. obce, mesta či župy).¹⁵(obr.3)

Priestor novej Krížovej cesty bol vsadený medzi tzv. Káčerov majer, lazaret a tzv. starý cintorín s druhou kalváriou. Pôvodne sa v uvedenom priestore teda nachádzali objekty s vojenskou, funerálnou, sakrálnou a charitatívnou funkciou. Na brehu

Trnávky stála budova mestského lazaretu, v ktorom sa na prelome 19./20. storočia o ošetrovanie chorých starali sestry Rádu sv. Vincenta z Pauly.¹⁶ Káčerov majer s najstaršími objektmi vybudovanými v poslednej štvrtine 18. storočia (názov odvodený od priezviska majiteľa Henricha Káčera, ktorý ho vlastnil koncom 19. storočia)¹⁷ patril armáde, ktorá mala v susedstve na východnej strane cvičisko, tzv. Execír.¹⁸ V Trnave bola dislokovaná husárska švadróna cisársko-kráľovskej armády.¹⁹ Z ďalšej strany mala novopostavená kalvárska cesta susediť s tzv. starým cintorínom, ktorý tu bol zriadený v roku 1747 po zrušení cintorína okolo farského Kostola sv. Mikuláša.²⁰ Pred vchodom na cintorín stáli dva kamenné stĺpy so sochami sv. Vendelína a sv. Leonarda, postavené v roku 1761 a v starostlivosti mesta.²¹ Starý cintorín bol zrušený v roku 1979, pričom pochovávať sa na ňom prestalo už v roku 1966.²² Cintorín aj lazaret obkolesoval tehlový múr.²³ Za cintorínom bol vybudovaný v roku 1869 cukrovar, ktorý v roku 1899 vyhorel a v nasledujúcom roku začala výstavba výrobnej budovy a zariadení. Mesto majiteľom, rodine Stummervcov, poskytlo pozemok pri Trstínskej ceste, čím sa vyriešila doprava

Obr. 2. Druhá kalvária (vľavo dole č. 31) na vedute z pol. 18. stor., drevorez Jozefa Jágra, reprofoto Archív Ústavu dejín Trnavskej univerzity.

po nový kamenný most a prístupová cesta do cukrováru.²⁴

Jozef Müller sa v októbri 1900 obrátil na mestské zastupiteľstvo so žiadosťou o pozemok na výstavbu kompletnej kalvárie. Zastupiteľstvo na svojom zasadnutí 23. októbra povolilo poskytnúť mestský pozemok na výstavbu kalvárie za nasledovných podmienok: 1. kaplnka VI. zastavenia bude na nároží cintorína postavená tak, aby medzi zastavením a kaplnkou lazaretu ostala prístupová cesta široká 5,3 metrov; 2. stojaca ohrada lazaretu má zostať nezmenená, iba na rohu pri studni bude posunutá asi o tri metre dovnútra a mať oblúkový, polkruhovo zakrivený tvar; 3. pri lazarete je štepica (ovocná škôlka) a v celej jej dĺžke v jednej línii s ohradou lazaretu je možné zabráť kus pozemku štepice široký 10 metrov na výstavbu Kalvárskeho vrchu, resp. cesty okolo tohto vrchu, vďaka čomu bude kalvária s kaplnkami umiestnená tak, aby sa nemuselo vyťať 6 líp; 4. Kalvársky vrch a kaplnky budú postavené najmenej vo vzdialenosti 15 metrov od múru Káčeráku, aby bol umožnený prejazd áut k hospodárskej budove Káčeráku; 5. kaplnky I., III. a V. zastavenia budú rozostavané takým spôsobom, aby až po ohradu cintorína viedla prístupová cesta šírky 5,3 metra. Kaplnky II. a IV. zastave-

nie budú lokalizované na cintoríne tak, aby ich vonkajšia stena stála zároveň s vonkajším priečelím ohrady cintorína; 6. štyri sochy pred horným vstupom do cintorína, resp. súčasný Kalvársky vrch so skupinou Ukrižovania budú odstránené; štyri sochy budú premiestnené do okolia novo postavenej kalvárie alebo na plochu pred ňou a skupina Ukrižovania zo súčasnej kalvárie bude umiestnená na cintoríne; 7. všetky zmeny pôjdu na farchu žiadateľa. Toto rozhodnutie zaslalo zastupiteľstvo na odsúhlasenie nadriadenému orgánu, Municipálnemu výboru Bratislavskej župy.²⁵

K výstavbe novej kalvárie sa vyjadrovala aj školská komisia Rímskokatolíckej autonómnej cirkevnej obce v Trnave, ktorá v rokoch 1893 – 1950 vykonávala patronátnu činnosť nad mestskou farnosťou.²⁶ V novembri 1900 rozhodla o tom, že skupina Ukrižovania z pôvodnej kalvárie, ktorú bolo nutné kvôli výstavbe novej kalvárie demontovať, bude postavená na pričlenenom novom pozemku starého cintorína, a to na mieste, ktoré určí predseda cirkevnej obce, v tom čase mestský farár Dr. Ignác Halmoš a správca cintorína. Zároveň komisia prijala rozhodnutie ohľadom stavby novej kalvárie s kaplnkami. Nový Kalvársky vrch mal byť postavený bližšie k múru Káčeráku pri veľkej lipe

a kaplnky mali pri budove lazaretu smerovať ku Kalvárskemu vrchu v dvoch radoch vzdialené od seba 15 metrov. Kaplnky však nebudú začínať výstavbou pri novom kamennom moste, ale budú pokračovaním hlavnej cesty starého cintorína a začínať pri budove lazaretu.²⁷ Na zasadnutí komisie pre správu cintorína cirkevnej obce vo februári 1901 boli predložené plány výstavby novej kalvárie a vydané povolenie na výstavbu podľa plánu.²⁸

V decembri 1900 členovia Municipálneho výboru Bratislavskej župy zobrali na vedomie, že predstavitelia trnavskej samosprávy súhlasili s výstavbou kalvárie za uvedených podmienok a na náklady Jozefa Müllera na mestskom pozemku. Prvý situačný plán kalvárie bol vyhotovený 29. októbra 1900, ale zakreslených bolo len šesť kaplniek. Z konceptu listu mesta Municipálnemu výboru Bratislavskej župy z 13. februára 1901 vo veci odovzdania mestského pozemku Jozefovi Müllerovi na kalváriu vyplývalo, že ešte stále nebolo rozhodnuté o umiestnení zostávajúcich ôsmich kaplniek, pričom sa malo prihladať na fakt, aby tu zdržujúce sa jazdectvo malo vhodnú cvičisko. Z tohto dôvodu sa celá záležitosť posunula na prerokovanie hospodárskej komisii mestského zastupiteľstva,²⁹ ktorá mala o vyznačení ďalších ôsmich

Obr. 3. Tretia kalvária na historickej pohľadnici, 1903, zdroj: zbierka S. Jurčovej.

Obr. 4. Pohľad od vrchu Kalvárie, 2023, foto: H. Žažová.

kaplniek rozhodnúť na svojom zasadnutí 14. marca 1901. V tento deň napísal správu o aktuálnom stave výstavby kalvárie mestský radca Karol Vrchnovský. Informoval, že sa nemôže dať do programu rokovania lokalizácia ôsmich kaplniek Krížovej cesty, pretože farár Dr. Halmoš vyhlásil, že spolu s J. Müllerom boli nútení odchýliť sa od pôvodného plánu z predchádzajúceho roku. Zmena nastala v tom, že šesť kaplniek pôvodne zakreslených do plánu bude napokon postavených v priestore nezakreslených, ale plánovaných ďalších ôsmich kaplniek, takže sa tam postaví všetkých 14 kaplniek. Členovia hospodárskej komisie si prezreli miesto a považovali za možné, aby sa vybudovalo 14 kaplniek a nezúžil sa pritom priestor medzi kaplnkami pre dopravu kočov. Cvičisko, resp. miesto pre husárov, sa malo vyčleniť zo štepnice lazaretu.³⁰

Radca K. Vrchnovský tiež podo-

tkol, že Kalvársky vrch ako aj väčšina kaplniek už boli postavené, pričom o výstavbe ho nikto neinformoval. Došlo tak k nedodržaniu jednej z podmienok, pretože Kalvársky vrch bol postavený len 10 metrov od tzv. Káčeráku na rozdiel od odporúčaných 15 metrov a dopravná tepna k hospodárskej budove Káčeráku bola tiež užšia. Na záver mestský radca v správe uviedol, že Dr. Ignác Halmoš sľúbil odovzdať nový plán, na ktorom budú zaznamenané odchýlky od pôvodného návrhu. Farár svoj sľub dodržal a v liste mestskému zastupiteľstvu z 15. marca uviedol ako dôvody zmien nasledujúce fakty. Cesta medzi potokom a starým cintorínom sa ukázala ako veľmi úzka. Podľa pôvodného plánu by bola tiež poškodená ohrada cintorína a na jednom mieste dokonca rozrušené hroby. Okrem toho by sa musel spevniť breh Trnávky až v dĺžke 30 metrov a v šírke 2 metre

a miestami vyťať stromy chrániace a spevňujúce breh. Dr. Halmoš tak žiadal zastupiteľstvo, aby prijalo a odsúhlasilo nový plán, o to viac, že sa prispôsobuje požiadavkám a kalvária zaberá menší priestor.³¹

Nový návrh rozmiestnenia jednotlivých zastavení datovaný 15. marca 1901 je signovaný trnavským stavitelom Jozefom Kadlecom.³² O päť dní neskôr zastupiteľstvo schválilo nový plán výstavby kalvárie, ktorý ešte zaslali na odsúhlasenie Mestskému výboru Bratislavskej župy, a ten zmenu zaregistroval. Dr. Ignác Halmoš pozval členov zastupiteľstva na vysvätenie novo postavenej kalvárie, ktoré sa malo konať v nedeľu 21. apríla (dva týždne po Veľkej noci) po popoludňajšej bohoslužbe vo farskom kostole (približne o 15.30 hod) a v prípade priaznivého počasia.³³ (obr. 4)

V uvedený termín 21. apríla 1901 spísal v prítomnosti dvoch svedkov

Obr. 5. Zastavenia Krížovej cesty vpredu so súsoším Krista na Olivovej bore, 2023, foto: H. Žažová.

Jozef Müller zakladaciu listinu základiny pod názvom Fundácia Jozefa Müller na kalváriu a na Kaplnku v novém Cintoríne, teda peňažného fondu na údržbu novej kalvárie a ním postavenej novej cintorínskej kaplnky (na tzv. novom cintoríne na Ulici Terézie Vansovej).³⁴ Jozef Müller odovzdal do majetku rímskokatolíckej cirkevnej obci v Trnave svoju roľu v rozsahu 8 uhorských honov ležiacu na poli tzv. „Na sislovej“. Uvedená orná pôda slúžila na pokrytie výdavkov základiny.³⁵

Jozef Müller bol veľmi štedrým podporovateľom miestnej rímskokatolíckej cirkvi. Vyplýva to aj z jeho závetu, napr. 1000 korún venoval na údržbu Kostola sv. Heleny.³⁶ Pravdepodobne aj ako istý akt protihodnoty mu mestské zastupiteľstvo v júni 1901 odsúhlasilo prepis pozemku pri Bučianskej ceste v roli s názvom „nad Zátvorom“ v hodnote takmer 210 korún do vlastníctva, vedľa pozemku, ktorý už vlastnil od roku 1878.³⁷ Stavebník tretej kalvárie Jozef Müller umrel v roku 1909 v Trnave.³⁸

Na začiatok štrnástich zastavení Krížovej cesty bolo umiestnené súsošie Krista na Olivovej hore na kamennom stĺpe, pravdepodobne pochádzajúce z konca 17. stor. Podľa tradície bolo súsošie pozostatkom prvej kalvárskej cesty.³⁹ Spomína sa vo vizitácii z roku 1823, keď bolo umiestnené na dobytčom trhu na ceste do Ostrihomu,⁴⁰ bez dotácií, ale v dobrom stave.⁴¹ Na fotografii z veľkej Hospodársko-priemyselnej výstavy v Trnave z roku 1891, ktorá sa konala na severnom predmestí na rybníku, je zachytené aj súsošie Kristus na Olivovej hore. V tomto priestore pred severným múrom mestských hradieb⁴² je schematicky zakreslená drobná sakrálna architektúra už na vedute Jozefa Jágra z polovice 18. storočia (pozri obr. 2). Súsošie teda mohlo byť aj na severnom predmestí (kde sa nachádzal v roku 1823 háj pre dobytok⁴³) a pri výstavbe tretej kalvárie bolo presunuté. Či skutočne patrilo k zastaveniam prvej kalvárie, nie je možné pri súčasnom stave poznania jednoznačne určiť. (obr.5)

V parku pri kalvárii sa nachádza na kamennom stĺpe aj socha sv. Vendelína. Pôvodne bola situovaná pri lazarete spolu so sochou sv. Leonarda.⁴⁴ Ešte v roku 1961 boli obe sochy umiestnené pred vchodom na cintorín.⁴⁵ Areál kalvárie⁴⁶ so vzácnymi stáročnými lipami, hrobmi Františka Richarda Osvalda, Martina Branislava Tamaškoviča, Dominika Nádeničeka a Františka Vašinu

i stĺp so sochou sv. Vendelína bol v roku 2005 zaradený medzi pamätihodnosti mesta.⁴⁷

Kaplnky Krížovej cesty

Murované kaplnky s pozdĺžnym pôdorysom majú formu ník s vloženými figurálnymi reliéfmi, znázorňujúcimi jednotlivé kalvárske zastavenia. Niky v tvare polkruhového výklenku členia architektúru každej z kaplniek na strane, ktorá je obrátená ku Krížovej ceste. Majú valené zaklenutie, kopírované z exteriéru strechou v tvare polvalca. Reliéfy sú vsadené do mierne vpadnutej plochy pravouhlých zrkadiel, ktoré zdola vymedzuje profilovaný parapet a zhora úzka, profilovaná rímsa. Rímsu nesú hladké stojky, zakončené štvorcovými hlavicami. Plochu medzi nimi a segmentovým zakončením vnútornej plochy zrkadla s reliéfom vyplňa vľavo i vpravo cvikel. Reliéfy približne do polovice ich výšky chráni dekoratívna kovaná mreža, osadená do parapetu, ktorej vertikálne pruhy majú hrotité zakončenie. Nad každým reliéfom sa nachádza plastický prvok v tvare poloválu s označením príslušného zastavenia Krížovej cesty rímskou číslicou. (obr.6)

Hlavnú fasádu kaplniek zvýrazňujú postranné kanelované polstĺpy, lemujúce otvor niky, ktoré spočívajú na vysokých sokloch a nesú polkruhový, profilovaný archivoltu, čo architektúre zastavení dodáva neorenesančný charakter. Päťky polstĺpov sa skladajú z výžľabku, oblúnu a širokého pásika. Hlavice, odvodené od kompozitných typov, sú od drieku oddelené opäť širokým pásikom, nad ktorým obieha úzky oblúnový prstenec. Hlavica má v spodnej časti rad listov a jej konkávne prehnutý, profilovaný echínos podopiera nárožné volúty, klenúce sa nad akantmi. Čelnú plochu hlavice vyplňa plošný volútový ornament a mušľa. (obr.7)

Povrchová úprava kaplniek je novodobá; vnútro ník má okrový náter, kým exteriér kaplniek je upravený bielym náterom, ktorý nepotláča štruktúru tehlového muriva a kontrastuje s tmavookrovým náterom hlavic. Zrkadlá, v ktorých sú vsadené reliéfy, majú sivý náter. Strechy objektov pokrýva plechová krytina a zakončujú ich kovové, latinské, dekoratívne kríže.

Reliéfy zastavení, v súčasnosti inštalované v nikách kaplniek, boli zhotovené v roku 1960 zo syntetic-

Obr. 6. Pohľad na čelnú stranu kaplnky I. zastavenia Krížovej cesty, 2022, foto: A. Dúbravský.

Obr. 7. Detail architektúry jednej z kaplniek (blavica polstípu), 2022, foto: A. Dúbravský.

Obr. 8. Reliéfy I. až III. zastavenia Krížovej cesty z Kostola sv. Jána Nepomuckého vo Viedni (zlava doprava), 1844 – 1846, autor: J. v. Führich (1800 – 1876), zdroj: <https://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BChrich-Kreuzweg>. Prevzaté 5/2023.

Obr. 9. Reliéf III. zastavenia Krížovej cesty z Kostola Najsvätejšieho Spasiteľa v Bratislave, 2. polovica 19. storočia. Prevzaté z: *Kalvárie a krížové cesty na Slovensku*, 2002, str. 57.

kej živice. Veľmi pravdepodobne ide o kópie pôvodných, nezachovaných odliatkov, vytvorených v roku 1901 z neznámeho materiálu. K výmene za nové odliatky došlo zrejme z dôvodu ich narušeného stavu a v súvislosti s úpravou okolia kalvárie v 60. rokoch 20. stor.⁴⁸ Kto bol iniciátorom, investorom a realizátorom kópií, nevieme. V roku 1961 zastavenia poškodili vandali, a tak miestny farár Ján Malec (1959 – 1972)⁴⁹ v roku 1964 požiadal Odbor školstva a kultúry Okresného národného výboru v Trnave o súhlas s namontovaním ochranného pletiva, čiže súčasnej kovanej mreže „proti poškodeniu skla a obrazov, ktoré nám dodá Rozvoj, ľudové družstvo.“⁵⁰

Reliéfy vychádzajú zo známej predlohy maliara a grafika Josepha von Führicha (1800 – 1876), prívrženca nazarénizmu.⁵¹ Ten v rokoch

1844 – 1846 namaloval pre Kostol sv. Jána Nepomuckého vo Viedni freskový cyklus Krížovej cesty, ktorý bol krátko nato publikovaný aj vo forme reprodukcí, vďaka čomu sa začal masívne využívať ako predloha pre maliarske, či reliéfné vyobrazenia s touto tematikou. (obr.8)

Führichovými freskami sú inšpirované napríklad obrazy Krížovej cesty z bratislavského Kostola Najsvätejšieho Spasiteľa, ako aj kalvársky cyklus v Pružine, Nových Zámkoch, Snine alebo Dvoroch nad Žitavou.⁵² Trnavské reliéfy kalvárskeho zastavení majú, rovnako ako ich maliarska predloha, tvar vertikálneho obdĺžnika s oblúkovým, segmentovým zakončením. Vložené sú do dreveného, profilovaného rámu s presklením. V stvárnení výjavov ide vlastne o kombináciu dominantnej reliéfnnej zložky (figúry a terén) s maľovaným pozadím. Premietla sa do nich Führichova kompozícia i pestrá farebná škála, typická pre nazarenistov, vychádzajúcich z Raffaella. Postavy mnohofigurálnych scén sú situované v popredí a zaberajú väčšiu časť obrazovej plochy. Nachádzajú sa buď v interiéri, naznačenom dlažbou a fragmentmi architektúry alebo v mestskom priestore na pozadí budov či uprostred voľnej prírody. Na niektorých výjavoch dopĺňa prírodnú scenériu zopár stavieb na obzore, vypovedajúcich o blízkosti mesta Jeruzalema. Dynamické kompozície sú tvorené postavami, zachytenými v pohybe, avšak chýba im miera expresivity, vzrušenia a pátosu ich maliarskej predlohy. V porovnaní s Führichovými freskami je celkové vyznenie trnavských reliéfov výrazovo sploštené a individualizované figúry majú schematickejšiu modeláciu. (obr.9 – 12)

Kópie pôvodných reliéfov posledných dvoch kalvárskeho zastavení, zhotovené v roku 1960, sa nezachovali. Ide o výjavy, predstavujúce Kristovo snímanie z kríža a jeho ukladanie do hrobu. V 90. rokoch 20. storočia boli nahradené novými vyobrazeniami s jednoduchým poňatím a spracovaním, ktoré im dodáva až insitný charakter.⁵³

Reštaurovanie súsošia Golgoty

Súsošie Golgoty sa nachádzalo v roku 2015 vo veľmi zlom technickom stave. Viditeľné bolo hlavne naklonenie kríža lotra Gesmasa východne od Krista, čo iniciovalo začatie procesu záchrany tejto významnej kultúrnej pamiatky. Ako prvý krok bol v roku 2015 vykonaný reštaurátorský výskum, ktorý realizovali Mgr. art. Tomáš Kucman a Akad.

soch. Stanislav Kožela. V rámci reštaurátorského výskumu boli zdokumentované všetky poškodenia kamennej architektúry a kovových plastík. Podrobne bol zdokumentovaný rozsah a príčiny poškodení a preskúmané použité materiály a technológie. Ako metódy výskumu boli použité obhliadkový a sondážny výskum. Súčasťou reštaurátorského výskumu bolo spracovanie 3D zameranie a Ing. Vladimírom Kohútom bol vypracovaný statický posudok s projektom riešenia nového základu súsošia. Výsledky výskumu priniesli nasledovné zistenia.

Všetky prvky kamennej architektúry sú zhotovené zo sedimentárneho vápence – travertínu neznámej proveniencie. Celý povrch kamennej hmoty architektúry bol silne znečistený vrstvou depozitu, výtokmi korózie a v spodnej časti lokálne porastom mikroflóry. Veľmi silné bolo znečistenie hmoty kameňa v spodnej časti podstavcov sadzami a masnotou po vsiaknutí voskov a parafínov dôsledkom pálenia sviečok a kahancov. Všetky tri križe boli v mieste spoja ramien sekundárne spevnené rušivou kovovou konštrukciou, ktorá však neplnila svoju funkciu. Kolíkové spoje jednotlivých prvkov architektúry križov boli uvoľnené, spojivo absentovalo a už pri

malom bočnom zatažení sa vertikálne prvky križov vychýľovali do strán. Na architektúre boli viditeľné úbytky modelácie a štruktúry povrchu. Absentovala nápisová doska na podstavci križa s ukrižovaným Kristom. Boli viditeľné stopy po lokálnych neodborných opravách z minulosti tmelmi s nevyhovujúcou farebnosťou a štruktúrou. V súvislosti s vykonaným výskumom plastík bola zistená postupujúca deštrukcia hmoty, mikrotrhliny v oblastiach spojov a výraznejšie poškodenie častí jednotlivých sôch (chýbajúca ľavá ruka sv. Jána, časť jeho plášťa). Esteticky rušivá bola pokročilá deštrukcia pôvodnej polychromie plastík. Zaujímavé bolo zistenie, že sochy sú zhotovené zo zinku. Statický posudok potvrdil poškodenie základu a vychýlenie architektúry križa s plastikou lotra Gesmasa. (**obr.13**)

Po absolvovaní všetkých prípravných projektových prác sa na konci roku 2016 začalo so samotným reštaurovaním súsošia, ktoré bolo z dôvodu finančnej náročnosti plánované na obdobie rokov 2016 – 2021.⁵⁴ Ako prvý krok reštaurovania bola vykonaná demontáž všetkých častí súsošia a prevoz na miesto reštaurovania. Počas demontáže sa zistila zaujímavosť, že celá architektúra súsošia bola zložená bez použi-

Obr. 10. Reliéf III. zastavenia Krížovej cesty, kalvária v Trnave, 60. roky 20. stor. (kópia pôvodného reliéfu z roku 1901), 2022, foto: A. Dúbravský.

tia spojiva a jednotlivé bloky boli na seba pokladané nasucho.

Všetky prvky boli rozložené na spevnenej ploche a postupne sa z ich povrchu odstraňovali hrubé nečistoty. Táto fáza základného očistenia prebiehala za použitia pary, ktorá je na rozdiel od tlakovej vody oveľa šetrnejšia a účinnejšia. Po základnom očistení nasledovala chemická stabilizácia kamennej hmoty pomo-

Obr. 11. Reliéfy IV. až VI. zastavenia Krížovej cesty z Kostola sv. Jána Nepomuckého vo Viedni (zľava doprava), 1844 – 1846, autor: J. v. Fülbrich (1800 – 1876), zdroj: <https://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BCbrich-Kreuzweg>. Prevzaté 5/2023.

Obr. 12. Reliéf V. zastavenia Krížovej cesty, kalvária v Trnave, 60. roky 20. stor. (kópia pôvodného reliéfu z roku 1901), 2022, foto: A. Dúbravský.

cou zábalov z buničitej vaty a destilovanej vody. Po technologickej prestávke pokračovalo reštaurovanie odstraňovaním vsiaknutých zvyškov vosku a parafínu viacnásobnou aplikáciou absorpčných pást. Súbežne prebiehalo odstraňovanie výtokov korózie použitím odstraňovača korózie. V poslednej fáze boli lokálne zvyšky korózie dočistené pomocou čistiacieho laseru. Nepôvodné tmely a nátery cementovou hmotou bolo nutné postupne odstraňovať mechanicky s použitím skalpelov a kameňárskych nástrojov. Na záver boli lokálne zvyšky uhlíkových depozitov dočistené pomocou čistiacieho laseru. Po celkovom očistení všet-

kých kamenných prvkov sme hmotu kameňa spevnili prípravkom na báze esteru kyseliny kremičitej. Po technologickej prestávke boli všetky zlomené prvky zlepené a pripravené na tmelenie.⁵⁵ Následne boli vykonané testy vzoriek a na ich základe drobné korekcie farebnosti. Tmelenie a tvarová rekonštrukcia defektov profilácií predstavovali finálnu etapu reštaurovania pred osadením. Väčšie doplnky úbytkov boli kotvené a vystužené sklolaminátovými tyčami fixovanými do kameňa. Na záver sme antikoročným náterom ošetrili kovové úchyty plastík na krížoch. Pôvodné nosné trny krížov, ktoré vplyvom korózie stratili približne dve tretiny svojho objemu, boli nahradené nerezovými.

Prvým krokom reštaurovania kovových plastík súsošia bolo odstránenie uhlíkových depozitov a korózných splodín z napadnutých vonkajších, ako aj dostupných vnútorných povrchov.⁵⁶ Nasledovala stabilizácia obnaženého povrchu z vnútornej, ako aj pohľadovej strany vhodným inhibítorom. Po stabilizácii boli odstránené nevhodné sekundárne zásahy. Na základe výsledkov metalurgického rozboru bola vykonaná plastická rekonštrukcia chýbajúcich častí plastík a scelenie pôvodnej hmoty v oblasti defektov spájkovacích švov. Zlý stav konštrukcie plastík si vyžiadalo vyhotovenie vnútornej výstužnej konštrukcie z nerezu s ohľadom na ich opätovnú inštaláciu v exteriéri. Na záver boli plastiky výtvarne scelené náznakovo rekonštrukciou pôvodného farebného výrazu v lazúrnych tónoch a následne povrchovo konzervova-

né polomatným lakom na polyuretánovej báze.(obr.14)

V priebehu reštaurátorských prác bol na základe projektu statika zhotovený nový základ, stabilizovaný na zemných skrutkách. Pri jeho realizácii sa zistilo, že celé jadro umelého návršia Golgoty je vyplnené naukladanými tehliami bez spojiva, čo po erózii násypu spôsobilo nestabilitu podkladu a spomínané statické problémy. Nový základ bol prekrytý hydroizolačnou vrstvou.

Na konci roku 2021 boli jednotlivé bloky kamennej architektúry postupne prevážané a osádzané do pôvodnej kompozície. Pri osádzaní nás zaujala vysoká precíznosť s akou boli časti architektúry vyhotovené a neboli potrebné žiadne korekcie pri inštalácii. Posledným krokom bolo osadenie kovových plastík. Plastiky Panny Márie a sv. Jána boli ukotvené do podstavcov novými nerezovými kotvami a plastiky Krista a lotrov boli zavesené na pôvodné kovové úchyty.⁵⁷

Na záver ďakujeme Mestu Trnava za dôveru, ktorá bola daná zodpovedným reštaurátorom. Veríme, že po reštaurovaní bude toto dielo ako jedna z dominant Trnavy svojou umelecko-historickou hodnotou a náboženským významom slúžiť obyvateľom i návštevníkom Trnavy.

Obr. 13. Hlava Krista zo súsošia Golgoty – stav pred reštaurovaním, 2016, foto: S. Kožela.

Obr. 14. Ukrižovaný Kristus – stav po reštaurovaní, 2023, foto: H. Žažová.

Poznámky

¹HOLOŠOVÁ, Alžbeta – HRNČIARIK, Erik: Zaniknutý trnavský lazaret. In: ŽAŽOVÁ, Henrieta (ed.): *Sapientia aedificavit sibi Domum. Budovy Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 69.

²Kalvária bola vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku v roku 2016 pod číslom 1139 Ústredného zoznamu pamiatkového fondu.

³ČIČO, Martin – KALINOVÁ, Michaela – PAULUSOVÁ, Silvia et al.: *Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku*. Bratislava: Pamiatkový ústav, 2002, s. 11, 15.

⁴JORDÁNSZKY, Alexius: *Krátki Opis Miłosłwóch Obrazów błogosławienég Pani Márie Matky Bożég...* Presspurk, 1838, s. 22. Citované podľa: Martin Čičo (autor hesla o kalvárii v Trnave-Modranke), ref. 3, s. 366.

⁵DUCHOŇOVÁ, Lucia: Cirkevné dejiny Modranky. In: *Zborník Západoslovenského múzea v Trnave 2023* (v tlači).

⁶Slovenská národná knižnica – Literárny archív v Martine, Acta jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Tyrnaviae, annum 1647, pag. 398, sign. RKHS 1425a: „*Foris vero in praedio suburbano quartam a Civitate lapidis partem distante, erectum est sumptibus Patronorum nostrorum mediocrem sacellum, usibus nostrorum ibi in autumnalibus feriis et alias commemorantium non mediocriter accommodatum. Item porticus sexagona sex columnis lapideis innixa, cui superne cubiculum sat amplum impositum, unde non iniucundas in planicem circumiacentem, atque etiam in ipsam Civitatem prospectus habetur.*“

⁷Trnava. *Staré mapy* [online] [cit. 2022-11-28]. Dostupné na internete: <https://trnava.estranky.sk/clanky/stare-mapy.html>

⁸Archív rímskokatolíckeho farského úradu sv. Mikuláša v Trnave (ďalej len ARKFÚ), Vizitácie, Visitatio canonica 1823, pag. 77, bod 19: „*Quatuor statuariae Passionem Christi repraesentantes, in via Moderdoriensi, absque dote in statu desolato.*“

⁹RADVÁNI, Hadrián: *Farský kostol v Modranke*. Strojopis. 1978, s. 10. Materiál je archivovaný na Farskom úrade v Modranke. Za poskytnutie strojopisu ďakujeme Mgr. Lucii Duchoňovej.

¹⁰Podľa informácie pamätníka, turistického sprievodcu Petra Wagnera sa v priestore dnešného amfiteátra a bývalého klariského kláštora (dnes Západoslovenské múzeum v Trnave) nachádzali ešte v druhej polovici 20. stor. stopy po zastaveniach Krížovej cesty. Súčasníci P. Wagnera (PhDr. Silvia Čordášová, CSc., a prof. MUDr. Bohumil Chmelík, PhD.) túto informáciu o kalvárii v miestach juhovýchodného cípu hradieb nepotvrdili. V literatúre ani v písomných prameňoch sme sa s týmito údajom nestreli.

¹¹NÉMETHY, Ludovicus: *Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis*. Strigonii: Typis Gustavi Buzárovits, 1894, s. 288 a 911.

¹²Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Trnave (ďalej len ŠA TT), fond Magistrát mesta Trnavy (ďalej len MG TT), Zápisnice magistrátu mesta Trnavy, 1683 – 1688, Protocolum II/8, fol. 250r: „*...fassionem super Horto... extra portam superiorem, e regione Lazareti existente habito...*“

¹³ARKFÚ, Vizitácie, Visitatio canonica 1780, bod 17: „*In coemeterio Crux lignea figura laminea, quam civitas curavit, ibidem Calvaria curata a D. R. Schmith olim Parocho Tyrnaviensi, quam cingit ex una parte B. V. ex altera parte Joannus Evangelista*“

¹⁴ARKFÚ, Vizitácie, Visitatio canonica 1823, pag. 78, bod 25: „*Mons Calvariae dictus, penes Lazarethum erectus 1732 per Canonicum et Parochum Tyrnaviensem Georgium Schmidt cum concursu Benefactum, est Crux major lapidea cum tribus statuaria lapideis superius s. Joannis Evang., Matris Mariae, et Magdalene, et 4 statuaria inferius, nempe in columnis lapideis quatuor lapidei angeli sculpti.*“

¹⁵Za informácie o J. Müllerovi ďakujeme PaedDr. Simone Jurčovej a PhDr. Alžbete Hološovej.

¹⁶HOLOŠOVÁ, Alžbeta: Trnavský lazaret. In: ŠIMONČIČ, Jozef (ed.): *Trnava 1988. Zborník materiálov z konferencie Trnava 1238 – 1988*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1991, s. 248.

¹⁷RÁBIKOVÁ, Zuzana: Pôvod kaštieľa tzv. Káčeráku v Trnave vo svetle archívnych prameňov. In: OROSOVÁ, Martina (ed.): *Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok 16*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2005, s. 163, 167.

¹⁸BOCÁNOVÁ, Martina et al.: *Trnavský Execír. Historická monografia špecifickéj mestskej štvrte*. Bratislava: Národopisná spoločnosť Slovenska, 2020, s. 10.

¹⁹DANGL, Vojtech: *Pod zástavou cisára a kráľa (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 – 1914)*. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve TYPOSET print, spol. s r. o., 2006, s. 128.

²⁰Ref. 16, s. 250.

²¹ARKFÚ, Vizitácie, Visitatio canonica 1823, pag. 78, bod 26: „*Duae statuariae lapideae SS. Vendelini, et Leonardi propter lucem pecorum ad introitum antiqui Coemeterii cum Insigni Civitatis 1761 erectae, conservatio incumbit Civitati.*“

²²FÓKA, Alexander: O likvidácii „Starého cintorína“ na ulici P. Lišku. In: *Kultúra a život Trnavy*, 1979, roč. X, č. 12, s. 21. Rada Mestského národného výboru v Trnave plánovala po likvidácii náhrobkov, pomníkov a 828 hrobov vytvoriť v danom priestore pás verejnej zelene.

²³Ref. 1, s. 69.

²⁴FRANKO, Martin: História trnavského cukrovarníctva. In: SUDOVÁ, Eva (ed.): *Sladké dedičstvo Trnavského kraja*. Sládkovičovo: OZ PONVAGLI, 2018, s. 15 – 16.

²⁵ŠA TT, MG TT, Zápisnice zo zasadnutia valného zhromaždenia a zo zasadnutí mestskej rady II/203, 1900, zápisnica zo zasadnutia mestského zastupiteľstva 23. 10. 1900, zápis č. 180/6845.

²⁶HRADNÝ, M. (Hadrián Radváni): *Inventár Archívu r. kat. farského úradu sv. Mikuláša biskupa a vyznávača v Trnave*. Strojopis. Trnava, 1986, s. 8.

²⁷ARKFÚ, Cirkevná autonómna obec, agenda rôzna, CO 33, Jednacia zápisnica 1900, Zápisnica zo 17. 11. 1900, bod 8 a bod 9.

²⁸ARKFÚ, Cirkevná autonómna obec, agenda rôzna, CO 34, Jednacia zápisnica 1901, Zápisnica z 19. 2. 1901, bod 2.

²⁹ŠA TT, MG TT, Administratívne spisy 1900 – 1918, šk. 4, rok 1900, č. spisu 1562/1900 a Zápisnice zo zasadnutí valného zhromaždenia a zo zasadnutí mest-

skej rady II/204, 1901, zápisnica zo zasadnutia mestského zastupiteľstva z 13. 2. 1901, zápis č. 13/912.

³⁰ŠA TT, MG TT, Administratívne spisy 1900 – 1918, šk. 4, rok 1900, č. spisu 1562/1900 a Zápisnice zo zasadnutí valného zhromaždenia a zo zasadnutí mestskej rady II/204, 1901, zápisnica zo zasadnutia mestského zastupiteľstva z 11. 12. 1901, zápis č. 263/8021.

³¹ŠA TT, MG TT, Administratívne spisy 1900 – 1918, šk. 4, rok 1900, č. spisu 1562/1900.

³²Plán bol publikovaný ako príloha článku: ŽAŽOVÁ, Henrieta: Trnavská kalvária v toku času. In: *Novinky z radnice. Život a kultúra Trnavy*. Roč. XXXIII, 2022, č. 1, s. 12 (dostupné aj na internete).

³³ŠA TT, MG TT, Administratívne spisy 1900 – 1918, šk. 4, rok 1900, č. spisu 1562/1900.

³⁴Podrobne o základine: ref. 32, s. 12 – 13.

³⁵ARKFÚ, Cirkevná autonómna obec, agenda rôzna, CO 5, Korešpondencia, rôzne aktá 1901 – 1902, zákl. stav, org. a opisy základín, CO 1901, spis č. 23/1900.

³⁶ARKFÚ, Cirkevná autonómna obec, agenda rôzna, CO 21, Rôzne zmluvy, nájmy, stavebné práce – štatúty a stanovky cirkevnej obce, Rôzne zmluvy 1909 – 1930, Výpis zo zápisnice aut. cirk. obce v Trnave zo 14. 10. 1910 vo veci závetu Jozefa Müllera z 10. 4. 1905.

³⁷ŠA TT, MG TT, Zápisnice zo zasadnutí valného zhromaždenia a zo zasadnutí mestskej rady II/204, 1901, zápisnica zo zasadnutia valného zhromaždenia z 15. 6. 1901 č. 148/4684.

³⁸Mestský úrad v Trnave, Matrika zosnulých, rok 1909, zápis č. 236. Podľa záznamu umrel Jozef Müller vo veku 78 rokov na rakovinu žalúdka o 18.30 hod. 10. júna 1909 v Trnave. Jeho manželka, Anna Šetinová, bola už nebohá. Zapsané sú aj mená jeho nebohých rodičov, Ján Müller a Terézia Timčáková.

³⁹Ref. 3, s. 367.

⁴⁰KAZIMÍROVÁ, Soňa – KAZIMÍR, Milan: Kde stálo súsošie Kristus na Olivovej hore? In: *Novinky z radnice. Život a kultúra Trnavy*. Roč. XIX, 2008, č. 2, s. 17 (dostupné aj na internete). Autori umiestnili dobytčí trh na južné predmestie podľa výpovede o situácii z prelomu 19./20. storočia (*Lichvací (dobytčí) jarmeg (trh) bival na pravej strane potoka – opraci kina Rádio...*). Avšak storočie predtým v roku 1823 mohol byť dobytčí trh na inom mieste. Napokon pri opise situovania sôch sv. Vendelína a sv. Leonarda sa pri lazarete nachádzal háj pre dobytok, mohol sa tu teda konávať aj trh s dobytkom.

⁴¹ARKFÚ, Vizitácie, Visitatio canonica 1823, pag. 76 – 77, bod 14: „*Statua lapidea columna in cuius vertice forma representat hortulum, in quo Christus orans consolatur ab Angelo super eum eminenti. Existit in foro pecuario ad viam Strigoniensem, absque dote, nunc adhuc in bono statu.*“

⁴²Výstavy sa konávali na rybníku, keď bol vypustený (teraz križovatka ulíc Rybníková – Špačinská cesta – Bučianska – Hlboká). Za informácie ďakujeme PaedDr. Simone Jurčovej.

⁴³Ref. 21 (*propter lucem pecorum*).

⁴⁴ARKFÚ, Vizitácie, Visitatio canonica 1780, bod 17: „*Penes Lazarethum vero*

est 1.^a Statua S. Leonardi 2.^a Vendelini.“

⁴⁵Fotografia hlavného vstupu na cintorín so sochami svätcov na stĺpoch bola publikovaná ako príloha článku: ref. 32, s. 13. Za poskytnutie fotografie ďakujeme doc. JUDr. PhDr. Adriane Švecovej, PhD.

⁴⁶Viac o úpravách areálu v druhej polovici 20. storočia: ref. 32, s. 13 – 14.

⁴⁷Park pri kalvárii už v noci nie je tmavý, nové svietidlá sú odolnejšie aj proti vandalizmu [online]. In: *Trnavský hlas*, 7. 4. 2016 [cit. 2022-11-28]. Dostupné na internete: <https://www.trnavskyhlas.sk/c/18583/park-pri-kalvarii-uz-v-noci-nie-je-tmavy-nove-svietidla-su-odolnejšie-aj-proti-vandalizmu/>

⁴⁸K úpravám okolia kalvárie sa viaže korešpondencia Okresného štátneho konzervátora prírody v Trnave z apríla 1961

so Záhradníctvom mesta Brna – Komárov. ARKFÚ, Acta parochialia, AP 42, farské aktá 1959 – 1966.

⁴⁹Ref 26, s. 65 (Trnavský farár).

⁵⁰ARKFÚ, Acta parochialia, AP 42, farské aktá 1959 – 1966.

⁵¹Ref. 3, s. 363.

⁵²Ref. 3, s. 57.

⁵³Reliéfy XIII. a XIV. zastavenia boli zhotovené umeleckopriemyselnou dielňou Jána Chovana z Banskej Štiavnice v rokoch 1991 – 1992, počas renovácie zastavení trnavskej kalvárie. Ref. 3, s. 365, pozn. 16.

⁵⁴Reštaurovaním kamenných prvkov bol poverený Mgr. art. Tomáš Kucman a reštaurovaním kovových plastík Akad. soch. Stanislav Kožela. Reštaurovanie kamennej architektúry súsošia prebiehalo

v prenajatom priestore v areáli bývalého cukrovaru v Trnave.

⁵⁵Tmely boli podľa vzoriek originálneho materiálu pripravené v laboratóriu firmou AQUA v Prahe.

⁵⁶Kovové plastiky súsošia boli prevezené do ateliéru Akad. soch Stanislava Koželu v Stupave, kde prebiehalo ich reštaurovanie.

⁵⁷JURČO, Martin: Súsošie Golgoty už opäť stojí na kalvárii, obnovené majú byť aj zastavenia krížovej cesty. Rozhovor o obnove súsošia Golgoty. In: *Novinky z radnice. Život a kultúra Trnavy*. Roč. XXXIII, 2022, č. 1, s. 7 – 8, 42 (dostupné aj na internete).

Der Kalvarienberg in Trnava und seine Vorgänger

Der erste Kalvarienberg in Trnava wurde in den 1640er Jahren von Jesuiten auf dem Weg nach Modranka erbaut. Sein Kreuzweg hatte sieben Stationen und endete an der Kapelle des Heiligen Grabs. Er ist während des 19. Jahrhunderts untergegangen. Der zweite Kalvarienberg wurde 1732 vom Trnavaer Pfarrer Juraj Schmitt in der nördlichen Vorstadt beim Lazarett errichtet. An dieser Stelle wurde nach der Entfernung des zweiten Kalvarienbergs im Jahr 1901 auf Kosten des Trnavaer Großgrundbesitzers Jozef Müller der dritte Kalvarienberg und Kreuzweg mit kleinen Kapellen an der Stelle einzelner Stationen errichtet.

Die gemauerten Kapellen haben die Form von Nischen mit eingefügten Re-

liefs, die einzelne Kreuzwegstationen darstellen. Die kannelierten Halbsäulen und die profilierte Archivolte verleihen deren Architektur einen Neorenaissance-Charakter. Bei den Reliefs handelt es sich um Abgüsse, die in den 1960er Jahren als Kopien der Originale aus dem Jahr 1901 angefertigt wurden. Diese entstanden nach der Vorlage von Joseph von Führich (1800–1876), einem Anhänger der nazarenischen Kunst, der 1844–1846 einen Kreuzwegzyklus für die Kirche St. Johann Nepomuk in Wien gemalt hat. Im Vergleich zu der Vorlage sind die Reliefs in Trnava jedoch schematischer und in ihrem Ausdruck abgeflacht. Die Reliefs der zwei letzten Stationen wurden ungefähr in den 1990er Jahren durch neue Darstellungen – Werke der naiven Kunst ersetzt.

Im Jahr 2015 befand sich die Golgo-

ta-Statuengruppe auf dem Kalvarienberg in einem schlechten technischen Zustand. Nach Abschluss der vorbereitenden Projektarbeiten begann Ende 2016 die Restaurierung der Statuengruppe, die aus finanziellen Gründen für den Zeitraum 2016–2021 geplant war. Die Restaurierung der Steinelemente wurde von Mgr. art. Tomáš Kucman und die Restaurierung der Metallsulpturen von dem akademischen Bildhauer Stanislav Kožela durchgeführt. Zum Jahreswechsel 2021/22 wurde die restaurierte Statuengruppe auf dem künstlichen Golgota-Hügel im Park pri Kalvárii installiert, der einen wichtigen landschaftsarchitektonischen und historischen Raum in Trnava darstellt.

Abbildungen

Abb. 1. Eine Prozession mit dem Bild der Jungfrau Maria in Trnava auf einem Ölgemälde eines unbekannten Autors aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in der Kirche St. Nikolaus. Oben rechts die Kreuze des ersten Kalvarienbergs. Foto: Archiv des Instituts für Geschichte der Universität Trnava.

Abb. 2. Der zweite Kalvarienberg (unten links Nr. 31) auf einer Vedute aus der Mitte des 18. Jahrhunderts. Holzschnitt von Josef Jäger. Foto: Archiv des Instituts für Geschichte der Universität Trnava.

Abb. 3. Der dritte Kalvarienberg auf einer historischen Ansichtskarte, 1903. Quelle: Sammlung von Simona Jurčová.

Abb. 4. Blick vom Kalvarienberg, Foto: Henrieta Žažová, Trnava, 2023.

Abb. 5. Kreuzwegstationen mit der Statuengruppe von Christus am Ölberg im Vordergrund, Foto: Henrieta Žažová, Trnava, 2023.

Abb. 6. Blick auf die Vorderseite der Kapelle der Kreuzwegstation I, Foto: Adam Dúbravský, Trnava, 2022.

Abb. 7. Detail der Architektur einer der Kapellen (Kopf einer Halbsäule), Foto: Adam Dúbravský, Trnava, 2022.

Abb. 8. Reliefs der Stationen I bis III des Kreuzweges von der Kirche St. Johann Nepomuk in Wien (von links nach rechts), 1844–1846. Autor: J. v. Führich (1800–1876). Quelle: <https://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BChrich-Kreuzweg>. Abgerufen 5/2023.

Abb. 9. Relief der Station III des Kreuzweges von der Erlöserkirche in Bratislava, 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts. Übernommen aus: Kalvárie a krížové cesty na Slovensku. Zostavil kolektív autorov. Bratislava: Pamiatkový ústav, 2002, S. 57.

Abb. 10. Relief der Kreuzwegstation III, Kalvarienberg in Trnava, 1960er Jahre (Kopie des Originalreliefs aus dem Jahr 1901), Foto: Adam Dúbravský, Trnava, 2022.

Abb. 11. Reliefs der Stationen IV bis VI des Kreuzweges von der Kirche St. Johann Nepomuk in Wien (von links nach rechts), 1844–1846. Autor: J. v. Führich (1800–1876). Quelle: <https://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BChrich-Kreuzweg>. Abgerufen 5/2023.

Abb. 12. Relief der Kreuzwegstation V, Kalvarienberg in Trnava, 1960er Jahre (Kopie des Originalreliefs aus dem Jahr 1901), Foto: Adam Dúbravský, Trnava, 2022.

Abb. 13. Christuskopf aus der Golgota-Statuengruppe – Zustand vor der Restaurierung, Foto: Stanislav Kožela, Trnava, 2016.

Abb. 14. Gekreuzigter Christus – Zustand nach der Restaurierung, Foto: Henrieta Žažová, Trnava, 2023.

K výsledkom architektonicko-historického výskumu pivníc

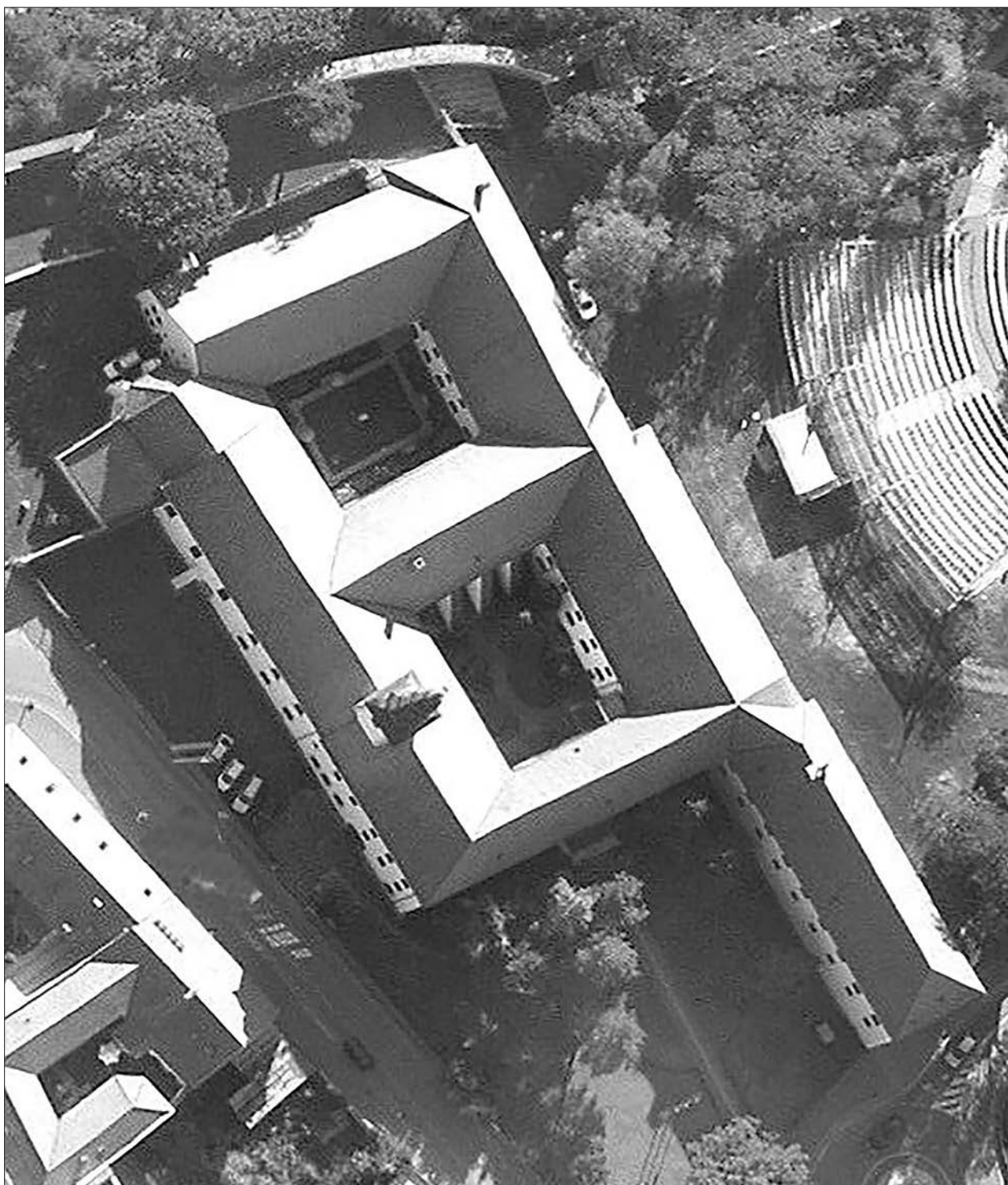
Úvod

A reál klariského kláštora s Kostolom Nanebovzatia Panny Márie, umiestnený v juhovýchodnom kúte Trnavy pri opevnení, pozostáva dnes z dvoch uzavretých nádvorí – stredovekého východného

a novovekého západného nádvoria. Objektová skladba je osadená v naklonenom teréne, ktorý stúpa od západu na východ v sklone viac ako 10 stupňov. Tento sklon spôsobil zásadný rozdiel v úrovniach terénu oboch nádvorí; terén východného nádvoria je oproti západnému

zvýšený o výšku celého podlažia. (obr.1)

Východné stredoveké nádvorie vymedzujú 3 kláštorne krídla – západné (ktoré je zároveň stredným krídlom deliacim od seba obe nádvoria), južné a východné. Na severe sa k nim pripája kostol. Dvoj-

Obr. 1. Súčasný stav objektovej skladby areálu Západoslovenského múzea v Trnave, bývalého klariského kláštora, zdroj: <https://sk.mapy.cz/letecka?source=osm&id=1015717489&ds=1&x=17.5933157&y=48.3752140&z=19>

Obr. 2. Východné nádvorie, juhozápadný kút, stredné – najstaršie krídlo na foto vpravo.

Obr. 3. Západné nádvorie, stredné – najstaršie krídlo.

Obr. 4. Areál bývalého klariského kláštora od severozápadu s ešte jestvujúcimi prízemnými krídlami uzatvárajúcimi 3. nádvorie, dobová pohľadnica, 1900, zdroj: archív Západoslovenského múzea v Trnave.

podlažné nepodpivničené južné a východné krídla sú pozdĺžnymi dvojtraktmi, podobne ako stredné podpivničené krídlo; všetky krídla obieha od strany nádvorí chodba s plnými stenami, s okennými a dvernými otvormi, napájajúca sa na rovnako riešenú chodbu pozdĺž južnej steny kostola.

Západné novoveké nádvorie lemuje na východe stredné krídlo, deliace od seba obe nádvorí. K nemu sa z oboch strán pripájajú južné a severné krídlo a obvod dvora uzatvára západné krídlo. Do severného krídla je vtiahnuté pokračovanie architektúry kostola v podobe dvojpodlažnej prístavby ku pôvodnej lodi, ukončenej na západe vežou; táto časť je aj podpivničená. Zvyšok krídla nemá kvôli klesaniu terénu vytvorený ani suterén, ani prvé nadzemné podlažie (ďalej NP) s výnimkou západného okraja, kde sa v mieste najnižšej polohy terénu nachádza prejazd vedúci do nádvorí od severu, z verejnej komunikácie (z dnešného Múzejného nám.).

Protiahlé južné krídlo má v 1.NP rovnako, ako jeho severný pandant, vytvorený priestor len na západnom, najnižšie položenom okraji, pričom vo zvyšku krídla vystupuje cez celú výšku 1.NP pivnica (pivnica B), ktorej vrcholnica klenby dosahuje až po úroveň podlahy 2.NP.

Medzi obe nádvorí je vložené stredné krídlo. Od strany západného nádvorí má stredné krídlo tri nadzemné podlažia, z ktorých spodné podlažie je čiastočne zahĺbené do terénu. Od strany východného nádvorí je tento priestor plne zahĺbenou pivnicou. V 1. NP je stredné krídlo pozdĺžnym dvojtraktom s chodbovým traktom obráteným ku východnému nádvoriu, v 2.NP je pozdĺžnym trojtraktom s chodbou v osi šírkou. (obr.2,3)

Od juhozápadného nárožia dnešného areálu vybieha smerom na západ samostatné, v nadzemí trojpodlažné krídlo, ktoré dopĺňala dvojica dnes už zbúraných prízemných krídel. Všetky 3 krídla tak spolu so starším západným krídlom obopínali 3. nádvorie kláštora. (obr.4,5)

V areáli boli zatiaľ z architektoniko-historických výskumov realizované len podrobné výskumy 3 pivníc: pivnice situovanej pod stredným krídlom medzi oboma nádvoriami,¹ ďalej pivnice pod prevažnou časťou južného krídla, situovaného v západom nádvorí a nakoniec pivnice pod západným ukončením južného krídla.² Výskumy boli vždy vyvolané potrebou obnovy týchto častí areálu

pre účely Západoslovenského múzea. Všetky preskúmané 3 pivnice majú stredoveký pôvod a ich výpoved' bola podstatná, aj keď nie vyčerpávajúca pre možnosť poznania počiatkov klariského kláštora.

Z ďalších podzemných, zatiaľ neskúmaných priestorov, je potrebné spomenúť dodatočne vyhlbenú barokovú kryptu pod loďou kostola. Na ňu sa západným smerom napája pivnica, ktorá pravdepodobne vznikla až súčasne s predĺžením kostolnej lode na západ v 17. stor. a stala sa súčasťou neskoršieho severného krídla v západnom nádvorí.

Doplňkovú informáciu o vývoji kláštora prinieslo vyhodnotenie základových murív, odkrytých v ryhách, vykopaných popri dvorových stenách v exteriéri východného nádvorja.³

Podrobný výskum nadzemja sa realizoval zatiaľ len na kostole.⁴ Popri množstve umelecko-historických nálezov môžeme poznamkať z výskumu kostola využiť aj pre objasnenie počiatkov kláštorného areálu, a to na základe jedinečnej spoločnej technológie použitej pri výstavbe kostola a dvoch kláštorných krídel. Mimo výskumu kostola prebehol v nadzemí ešte jeden architektonicko-historický výskum – na južnej fasáde južného krídla patriaceho k stredovekému nádvorju. Výskum sa však realizoval len ako súčasť reštaurátorského výskumu a bol vyvolaný až nálezmi, zistenými po plošnom odkryve počas stavebných prác. Preto bol na jeho vykonanie len krátky čas, ktorý neumožnil podrobne vyhodnotiť všetky nálezy. Aj tak ale tento výskum priniesol veľmi cennú informáciu, umožňujúcu zaradiť južné krídlo do chronoló-

gie počiatkov vývoja stredovekého kláštorného areálu.⁵ (**obr.6**)

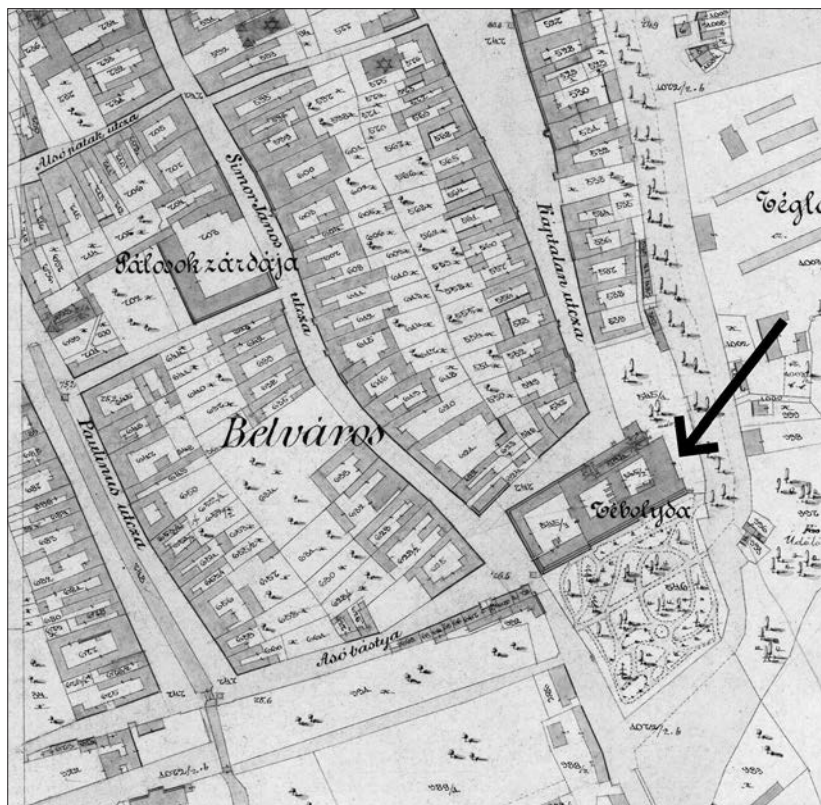
Stredoveké pivnice

Pivnica pod stredným krídlom

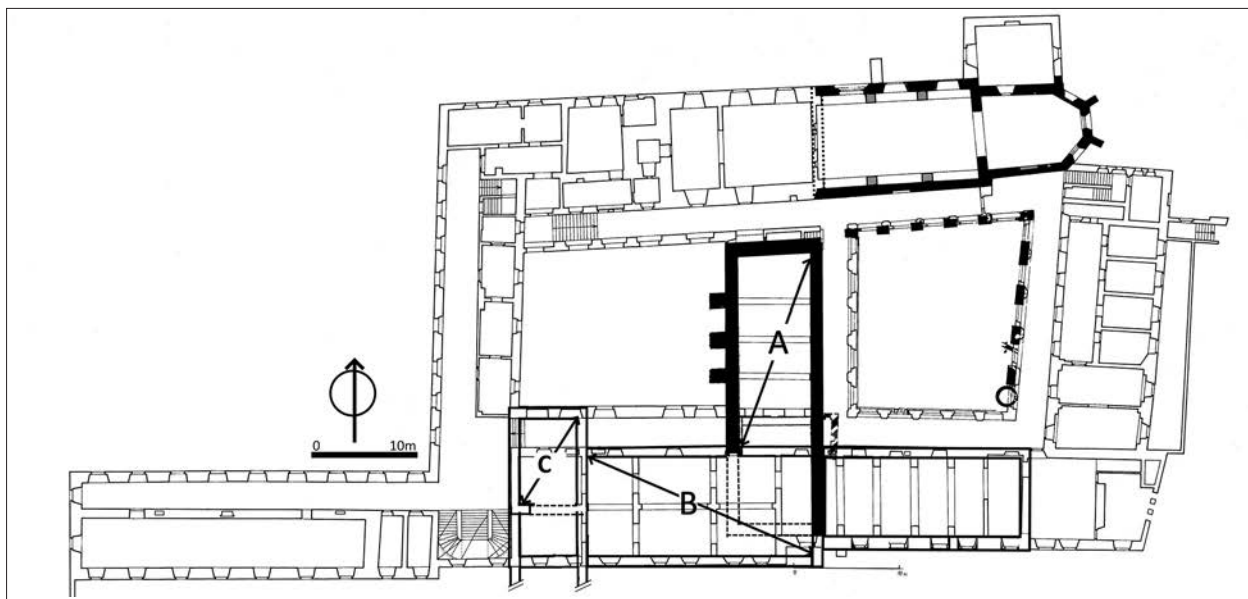
Dnešná pivnica pod stredným krídlom, deliacim od seba stredoveké a novoveké nádvorie, ktorú sme pre zjednodušenie identifikácie nazvali pivnicou A, má tvar obdĺžnika s orientáciou dlhších stien v severojužnom smere. Vzhľadom na neskoršie úpravy pokračuje už len jej východná stena ďalej na juh do

dnešnej pivnice B, pri ktorej tvorí takmer celú jej východnú stenu.

Pivnica A je jednotraktom členeným na 2 priestory. Novoveká priečka medzi oboma priestormi je perforovaná veľkým polkruhovým výrezom. Dlhý severný priestor je zaklenutý valenou barokovou klenbou s vrcholnicou rovnobežnou s dlhším stenami obdĺžnikového pôdorysu. Klenba obsahuje 4 výseče, ktorých nábehy dosadajú na pilastre predstavené pred líce východnej steny. Pod 3. výsečou od severu sa v medzipilastrovom poli nachádza

Obr. 5. Areál bývalého klariského kláštora zobrazený na katastrálnej mape z r.1895.

Obr. 6. Do pôdorysu dnešného stavu 1.NP areálu premietnuté skúmané pivnice.

Obr. 7. Pivnica A pod stredným – najstarším krídlom, pohľad od severozápadu, stav pred výskumom ešte s čiastočne omietnutými konštrukciami.

Obr. 8. Pivnica B pod južným krídlom západného nádvorja, pohľad od severovýchodu.

Obr. 9. Pivnica C pod západným okrajom južného krídla západného nádvorja, pohľad od severu.

dvojica malých ník s hrotitým uzáverom. Na protiahlú – západnú stenu dosadá valená klenba priebežným nábehom, bez členenia výsečami. V západnej stene sa nachádza novodobý vstup zo západného nádvorja. Po oboch stranách vstupu je jeden okenný otvor. V severnej stene pivnice je situovaný vstupný výrez bez obruby s polkruhovým uzáverom, ktorý vedie do chodby sprístupňujúcej kryptu pod kostolom a tiež pivnicu nadväzujúcu na kryptu západným smerom.

Úzky priestor na južnom okraji pivnice A je zaklenutý valenou klenbou s vrcholnicou orientovanou vo východozápadnom smere, členenou dvojicou protistojných výsečí. Vo východnej stene sa nachádza pôvodný vstup do celého spodného podlažia, ktorý dnes vedie do úzkeho zaklenutého priestoru niekdajšej vstupnej šije. Dva dverné otvory bez obrúb v južnej stene pivnice A ju spájajú s pivnicou B.(obr.7)

Pivnica pod južným krídlom západného nádvorja

Pivnica B, kolmá voči pivnici A, je východozápadne orientovaným veľkopriestorom, situovaným pod obýtnym traktom južného krídla západného kláštorného nádvorja. Samotná pivnica už nie je stredoveká, zo stredoveku pochádza len jej východná stena, dobiehajúca sem z pivnice A. Priestor B je zaklenutý dvojicou paralelných valených klenieb s východozápadne orientovanou vrcholnicou. V pozdĺžnej – východozápadnej osi pôdorysu sa nachádza štvorica pilierov, o ktoré sa opierajú nábehy na obe strany vybiehajúcich výsečí. Z pilierov v 1., 2. a 4. osi od východu smerujú na sever a na juh vynášacie statické oblúky, nesúce v nadzemí priečky. Pivnica sa na západe pripája ku bočnej stene stredovekej pivnice C, situovanej pod západným okrajom krídla.(obr.8)

Pivnica pod západným okrajom južného krídla

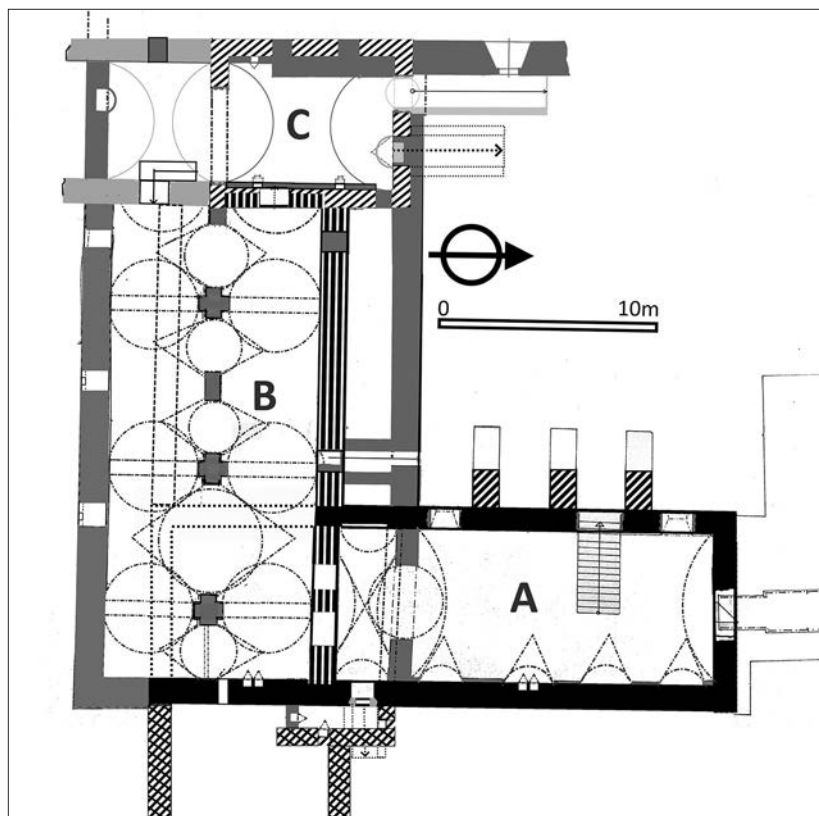
Pivnica C sa nachádza pod západným okrajom južného krídla západného kláštorného nádvorja. Pivnica v tvare obdĺžnika je situovaná čelnou stenou v polohe dvorovej steny nadzemného krídla a dlhšími stranami smeruje priečne (v severojužnom smere) voči krídlu. Neprebieha cez celú hrúbku krídla, ale končí fragmentom zadnej – južnej obvodovej steny vo vzdialenosti 700 cm od svojej čelnej – severnej steny. Na stredovekú pivnicu C nadväzuje južným smerom ďalšia pivnica, ktorá pokračovala aj mimo hranice

dnešného nadzemného krídla ďalej na juh. Stredoveká pivnica C je jednotraktom, zaklenutým novovekou valenou klenbou s vrcholnicou orientovanou v severojužnom smere. Až donedávna viedli do nej z nádvoria nové, jednoramenné schody smerujúce do severozápadného kúta pivnice. V súčasnosti schody nahradilo výťahové teleso, obsluhujúce všetky podlažia krídla. Vo východnej stene sa nachádzajú dve drobné niky s uzáverom riešeným na spôsob prečnelkovej klenby, na západnej stene je malá nika s hroťitým uzáverom. Pôvodné okno pri severnom okraji východnej steny a dve okná v západnej stene sú v súčasnosti zaslepené.

Pivnica je komunikačne spojená s pivnicou B prostredníctvom dverného otvoru vytvoreného v stene priestoru, ktorý nadväzuje južným smerom na pivnicu C. Podlaha pivnice C sa nachádza o cca 200 cm hlbšie voči podlahe pivnice B. (obr.9)

K doterajším poznatkom o počiatkoch stavebnej histórie klariského kláštora

Výskum trnavského klariského kláštora patrí medzi najdôležitejšie témy pri skúmaní dejín stredovekej Trnavy, pretože ide o inštitúciu, ktorá sa v písomných prameňoch objavuje už od konca 30. rokov 13. stor., teda od mestských počiatkov, podporených udelením výsadnej listiny už v roku 1238. Význam trnavského konventu sestier sv. Kláry presahuje samotné „trnavské dejiny“, keďže ide o vôbec najstarší známy kláštor tejto rehole v celom Uhorskom kráľovstve. Jeho etablovaním v mestskom prostredí, majetkovým a funkčným zázemím, ako aj otázkou fundátora sa podrobne zapodieva vo svojej štúdii Vladimír Rábik.⁶ Fundovanie kláštora predpokladá V. Rábik do konca júna, resp. júla roku 1238. „Práve v tomto čase prikázal Belo IV. bratislavskému županovi Ondrejovi, aby daroval klariskám v Bratislave mlyn v Kuchyni s dvoma mlynskými kolesami. Možno sa domnievať, že práve s týmto aktom súvisí aj darovanie majetkov pre novovybudovaný kláštor klarisiek v Trnave, ba dokonca, že medzi trnavskými a bratislavskými klariskami jestvovali veľmi úzke väzby. Z listín Bela IV. o donáciách majetkov, území a darovaní slobôd kláštoru, vyplýva, že išlo o mestský areál (kúriu), ktorého sa netýkala mestská jurisdikcia, ako ju trnavskí hostia získali privilegiom v roku 1238. Práva pre kláštor boli teda udelené mimo právomocí a rozsahu mestského

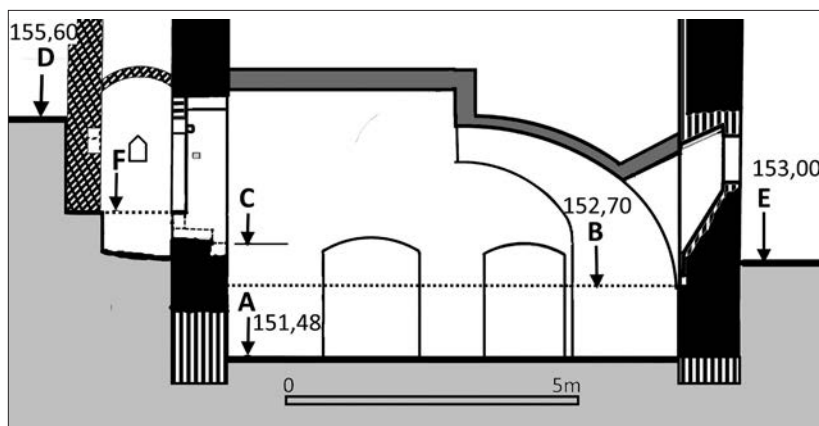
Obr. 10. Slobová analýza skúmaných pivníc, pôdorys.

Legenda: Čierne plochy konštrukcií – stredovek, okolo pol. 13. stor., prekrížené šrafovanie – stredovek, 2. pol. 20. rokov 14. stor., šikmé šrafovanie – stredovek, 14./15. stor., svetlosivé plochy konštrukcií – renesancia, 2.pol. 16. stor., vertikálne šrafovanie – renesancia, 16./17. stor., sivé plochy konštrukcií – barok, r.1634 – r.1655.

privilegiá a boli staršie ako udelenie mestského privilegia, resp. mohli byť s privilegiom súčasné. Donačná a ochranná aktivita kráľa Bela IV. svedčia o tom, že usídlenie ženskej rehole sv. Františka bolo iniciatívou a aktivitou samotného uhorského panovníka.⁷

Majetkové zázemie trnavských klarisiek dotvára ešte koncom 13.

stor. aj privilegium pápeža Bonifáča VIII. z roku 1296, ktorým udelil daňovú a desiatkovú imunitu všetkým uhorským klariskám, teda aj klariskám v Trnave. Na túto slobodu sa trnavské klarisky odvolávali už v roku 1302, keď sa sťažovali u pápežského legáta biskupa Mikuláša, ktorý sa vtedy pohyboval po Uhorsku. Ten skutočne zakázal komeso-

Obr. 11. Slobová analýza skúmaných pivníc, priečný rez vo východozápadnom smere s pohľadom na juh.

Legenda: Slobová analýza legenda detto obr.10; A – úroveň dnešnej podlahy, B – úroveň pôvodnej podlahy, C – prah niky pôvodného portálu, D – predpokladaná úroveň pôvodného terénu východne od stavby, E – predpokladaná úroveň pôvodného terénu západne od stavby, podľa: KAZIMÍR, Milan: Areál bývalého kláštora klarisiek v Trnave. Pamiatkový výskum časti objektu, 1997, upravené.

vi Abovi, synovi nebohého komesa Abu, požadovať od kláštora desiatky z vína a odvolal sa pritom na spomenuté pápežské privilégium, podľa ktorého nebol kláštor povinný platiť žiadne desiatky zo svojich majetkov. To však už bolo obdobie rastúcej feudálnej anarchie v krajine a éra mocenského vplyvu Matúša Čáka Trenčianskeho, ktorý v tomto čase obsadil aj Trnavu. Takúto výsadu trnavských klarisiek museli ochraňovať voči Matúšovým familiárom v Trnave v roku 1309 aj ostrihomský arcibiskup Tomáš (1. marca) a o niekoľko mesiacov neskôr aj pápež.⁸

Archívne výskumu trnavského klariského kláštora sa venovali aj ďalší bádatelia, avšak k jeho stredovekým dejinám nepreniesli nové informácie. Sú ale zdrojom mnohých cenných poznatkov nielen o novovekom stavebnom vývoji areálu, ale aj o bežnom živote v kláštore, o jeho vybavení a pod.⁹

Prvý konventný dom – znaky

Pôdorys

Na základe poznatkov získaných architektonicko-historickým

výskumom sme zistili, že pivnica pod stredným krídlom (pivnica A) a východná časť pivnice pod južným krídlom (pivnica B) tvorili pôvodne jeden priestor, ktorý bol spodným podlažím prvého konventného domu klarisiek.

Pivnica A reprezentuje severnú (väčšiu) časť pôvodného spodného podlažia. Južná časť zanikla počas prestavieb, pričom stopu po jej prítomnosti sme zaznamenali už len v podobe východnej obvodovej steny dnešnej pivnice B. Ku pôvodnému konventnému domu neskôr kolmo pristavili renesančné krídlo, ktoré vzniklo niekedy koncom 16. stor., resp. na prelome 16./17. stor. Nové krídlo ešte plne rešpektovalo konventný dom a vytvorilo spolu s ním pôdorys tvaru písmena L, ktorý sa stal základom pre budúce západné (druhé) kláštorné nádvorie.¹⁰ Neskôr bolo renesančné krídlo vtiahnuté do mohutnejšieho barokového krídla, zachovaného podnes. Toto barokové krídlo z obdobia medzi rokmi 1634 – 1655 rozšírili na obe strany voči renesančnému predchodcovi a ten nielenže svojho predchodcu

pohltil, ale zabral do svojej hmoty aj južnú polovicu najstaršieho krídla za súčasného odstránenia celej jeho južnej steny a adekvátnej dĺžky západnej steny. Pôvodný rozsah spodného podlažia najstaršieho konventného domu tak podnes dokumentuje len pivnica A a z pivnice B iba jej východná stena. Stenu v baroku predĺžili o 1,5 m na juh kvôli dosiahnutiu väčšej šírky nového krídla.¹¹ (obr.10 – 12)

Pôdorys spodného podlažia prvého konventného domu (na niektorých iných miestach ho nazývame aj najstarším kláštorným krídlom) bol teda tvorený celým pôdorysom dnešnej pivnice A a jeho dnes už zaniknutým pokračovaním do južného krídla – do pivnice B; jeho svetlé rozmery boli: 26,5 x 6,9 m.

Východná stena najstaršieho krídla (reprezentovaná východnou stenou pivnice A a jej pokračovaním do pivnice B) je nositeľom viacerých cenných informácií o podobe spodného podlažia najstaršieho kláštorného krídla. Jej priebeh je v rámci dnešnej pivnice A vizuálne exponovaný v poliach pod výsečami barokovej klenby. V rámci pivnice B pokračuje interiérové líce steny pod dvojicou čiel barokovej valenej klenby, situovanej nad dvojtraktom tejto pivnice. V celom priebehu východnej steny sa nachádzajú doklady pôvodného riešenia najstaršieho kláštorného krídla ako sú: exteriérový vstup, dve združené dvojice ník na uloženie osvetľovacieho telesa; z charakteru muriva je tiež množné odčítať polohu pôvodnej podlahy; kaverna po odstránení priečnom múre zas podáva informáciu o dvojpriestorovosti pivnice a najmä, je tu dobre identifikovateľná pôvodná povrchová úprava rezného muriva podrezávaným škárovaním.

Západná stena najstaršieho krídla je už zachovaná iba v pivnici A, pretože jej južný priebeh odstránili v súvislosti s výstavbou južného barokového krídla. Západná stena pivnice A má, až na krátky úsek v rámci južného úzkeho priestoru na jej okraji, celú svoju pôvodnú nadzemnú úroveň prekrytú nábehom barokovej valenej klenby, takže táto stena nemôže byť z hľadiska výpovede o najstaršom krídle tak názorná ako jej východný pandant. Jediné, čo je z pôvodnej konštrukcie západnej steny dnes pohľadovo exponované, je jej základový úsek, ktorý bol obnažený v renesancii, pri znižovaní podlahy priestoru o cca 105 – 122 cm na dnešnú úroveň podlahy. Tento pôvodný, plne do terénu zahĺbený základ, tvorí dnes západnú obvodovú

Obr. 12. Východná stena spodného podlažia prvého konventného domu, nálež vertikálnej kaverny po odstránení južného múru v polohe juhovýchodného kúta.

vú stenu severného priestoru pivnice A, pričom približne v úrovni niekdajšej podlahy je nasadený nábeh barokovej klenby.

Dnešná pivnica A je rozčlenená barokovou priečkou s veľkým oblúkovým výrezom na krátky južný a dlhší severný priestor. V krátkom južnom priestore, ktorý prekrýva valená klenba s priečnou orientáciou vrcholnice voči klenbe nad severným priestorom (teda nábeh klenby tu neprekrýva pôvodné líce západnej steny ako pri severnom priestore), vidíme pôvodný, podrezávaným škárovaním opatrený interiérový povrch západnej steny.

Pokiaľ ide o barokovú priečku deliacu pivnicu A na krátky južný a dlhší severný priestor ukázalo sa, že jej predchodkyňou bola primárna priečka, ktorá delila veľkopriestor najstaršieho spodného podlažia so svetlou dĺžkou 26,50 m na severný priestor s dĺžkou 14,5 m a južný dlhý 11,30 m pri predpokladanej hrúbke deliacej priečky 70 cm.¹²

Úroveň podlahy

Pôvodná podlaha sa nachádzala o cca 1,05 – 1,22 cm vyššie oproti dnešnému stavu.

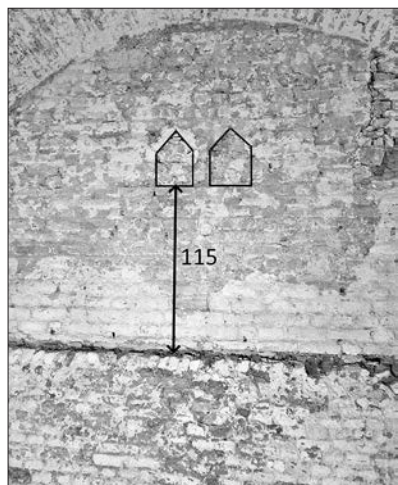
Jej poloha je už na prvý pohľad evidentná z výškovej úrovne parapetu dvoch združených dvojíc ník slúžiacich na uloženie osvetľovacieho telesa. Pre dobrú dosiahnuteľnosť sa niky zvykli budovať vo výške okolo 120 cm nad podlahou miestnosti. V našom prípade sú dnes v nedosiahnuteľnej výške – okolo 235 cm. Pôvodná poloha podlahy sa prejavila aj na zmene charakteru muriva východnej steny. V celom priebehu steny v rámci pivnice B sa nachádza vo výške 1,05 – 1,22 m nad dnešnou podlahou 1 riadok tehál uložených

Obr. 13. Východná stena spodného podlažia prvého konventného domu, fragment riadku z klasovo uložených tehál informuje o polohe pôvodnej podlahy.

Obr. 14. Východná stena spodného podlažia prvého konventného domu, riadok z klasovo uložených tehál zachovaný pozdĺž južnej tretiny steny, označujúci polohu pôvodnej podlahy.

Obr. 15. Východná stena spodného podlažia prvého konventného domu, nad riadkom z klasovo uložených tehál dvojica odkladacích ník.

na kant a zaviazaný do steny najdlhšou stranou. Pri severnom okraji pivnice A sa zachoval v rovnakej výške ako v pivnici B krátky úsek, v ktorom sú tehly naklonené na stranu na spôsob tzv. klasového kladenia. Tento pôvodne celistvý riadok tvoril horizontálne rozhranie medzi hornou časťou pravidelne vymurovaného povrchu steny z tehál prstoviek s vysokými škárami (miestami je ešte zachovaná úprava malty škárovaním) a medzi spodnou časťou. Spodná časť steny nie je dnes vymurovaná zo stredovekých tehál a ložné škáry medzi riadkami tehál sú nízke. Novoveké murivo pod klasovým riadkom je prítomné v celej dĺžke východnej steny až po dnešnú podlahu. Výnimkou je len jej severný okraj, kde pod klasovým riadkom

vidno nepravidelné stredoveké murivo, siahajúce nadol, približne 36 cm pod klasový riadok. Nepravidelné murivo je však zachované len na krátkom úseku počnúc od severného okraja východnej steny do vzdialenosti 125 cm. Považujeme ho za jediný doložený primárny základový úsek východnej steny. Je známe, že základy pivničných priestorov bývali plytké, takže výšku 36 cm považujeme za dostatočnú výšku pôvodného základu východnej steny. V celom zvyšnom priebehu východnej steny bol v renesancii pôvodný základový úsek premurovaný v súvislosti s vytvorením podmurovky pri prehlbovaní pôvodného priestoru spodného podlažia na úroveň dnešnej podlahy. Podmurovanie pôvodných základov, či už z dôvodu vybudovania pivnice

Obr. 16. Západná stena spodného podlažia prvého konventného domu; základ odkrytý pri znižovaní podlahy.

pod nepodpivničeným domom alebo z dôvodu prehĺbenia priestoru plytkej pivnice, bývalo v Trnave bežné. (obr.13 – 15)

Poloha vonkajšieho terénu

Prvý konventný dom bol postavený do svahu s klesaním viac ako 10 stupňov na západ. Podlaha spodného podlažia sa nachádzala v hĺbke asi 290 cm pod pôvodným terénom východne od stavby.¹³ Na západe však bola situácia iná, v dôsledku sklonu svahu sa podlaha ocitla takmer v polohe niekdajšieho terénu. Dnešný terén západného nádvorja na kóte 153, 00 m.n.v. sa nachádza len asi 30 cm nad pôvodnou podlahou. Ak by úroveň dnešného

terénu zodpovedala približne pôvodnému terénu, potom by západná stena mala charakter obvodovej steny nepodpivničenej stavby, a ako taká by potrebovala zo statických dôvodov základ hlbší než 36 cm, aký mala východná stena. Z charakteru neupraveného interiérového líca stredovekého tehlového muriva západnej steny pivnice A (viditeľného v jej severnom priestore) je zrejmé, že celá dnešná výška steny je niekdajším základom, ktorý odkryli pri hĺbení priestoru a znižovaní podlahy v renesancii. Takže, zatiaľ čo pri znížení podlahy museli východnú stenu podmurovať novovekým stavebným materiálom, pri západnej stačilo obnažiť jej základový úsek. (obr.16)

Pôvodný vstup do pivnice

Pôvodný vstupný otvor do spodného podlažia sa nachádzal na východnej stene – na severnom okraji južného z dvojice veľkopriestorov. Z otvoru je v primárnom stave zachovaná iba interiérová nika s priamymi špaletami a segmentovým záklenkom. Nika má rozmery: 122 x 210 (výška špalet) – 238 (výška vrcholu segmentu) cm. Výškové kóty sú brané od prahu portálovej niky. Prah sa nachádzal vo výške 56 cm nad primárnou podlahou. Pôvodnú obrubu nepoznáme, nezachovali sa po nej žiadne stopy. Vzhľadom na nepočítané dobové analógie sa môžeme len hypoteticky domnievať, že predchodcom podnes zachovaných zvyškov tehlovej obruby s priamym dreveným prekladom bol celotehlový, pravdepodobne polkruhovo uzavretý portál s výškou okolo 200 cm vo vrchole uzáveru. (obr.17 – 19)

Na základe porovnania s najstar-

šími obytných trnavskými domami predpokladáme, že aj tu jestvovala murovaná chodbička – šija, ktorá smerovala kolmo nahor od východnej steny krídla, prekonávajúc výškový rozdiel 230 cm medzi vonkajším terénom a prahom portálu.

Do zahĺbeného spodného podlažia by bolo iste vhodnejšie vstupovať cez západnú stenu budovy, pri ktorej sa znížený terén nachádzal prakticky v úrovni podlahy tohto podlažia. Polohu vstupu od východu si možno vysvetliť snahou o bezpečnosť, ako aj z dôvodu potreby maximálnej izolácie mníšok od verejnosti, keďže relatívne blízko pri západnej fasáde konventného domu sa nachádzal spoločensky veľmi frekventovaný priestor mestskej brány v opevnení a komunikácia vedúca k nej. Sústreďeniu vstupov do oboch podlaží konventného domu na východnú stenu by nahrávalo najmä vstupu do vyššieho nadzemného podlažia, pretože vonkajší terén tu bol len o približne 1 m nižšie ako nášľapná vrstva podlahy 2.podlažia, čo by zodpovedalo asi 5 schodom. Do 2.podlažia sa mohlo vchádzať zvonka napr. priamo nad vstupom do zahĺbeného podlažia, cez tzv. vonkajší perón, alebo v mieste medzi kostolom a zahĺbenou časťou budovy. Obe podlažia mohli byť zároveň prepojené aj v interiéri schodiskom.

Zastropenie

Priestory pivníc A a B prekrývajú v súčasnosti barokové klenby. Pilastre nesúce nábehy klenbových

Obr. 17. Východná stena spodného podlažia prvého konventného domu, pôvodný vstupný otvor.

Obr. 18. Pôvodný vstupný otvor do spodného podlažia, pohľad z interiéru, detail zobrazujúci južnú stojku vytvorenú sekundárne z atypicky veľkých tehl.

výseči v pivnici A sú dodatočné nielen voči pôvodnému stavu východnej steny, ale aj voči jej renesančnej podmurovke ako vyplýva z nepreviazanosti pilastrov s podmurovkou, čo potvrdzujú aj fragmenty omietky na líci steny, ktoré zabiehajú poza telá pilastrov. Z uvedeného sa dá odvodiť, že v renesancii, keď steny pôvodného priestoru A podmurovali v súvislosti s jeho prehĺbením na dnešnú pivnicu, zostalo nad ňou ešte pôvodné, zrejme rovné trámové zastropenie, pričom klenbu vložili až v baroku v súvislosti so zaklenutím pivnice aj pod južným krídlom (pivnica B). Výšková úroveň pôvodného stropu nie je známa. Len na základe analógie s typom primárneho meštianskeho domu predpokladáme výšku spodného podlažia okolo 350 cm.

Stavebná technológia, povrchová úprava stien

Pivnica, ktorá tvorí spodné podlažie stredného krídla, oddelujúceho od seba východné a západné nádvorie kláštora, je nositeľom osobitých stavebných postupov pri úprave stien a na tú dobu moderného stavebného materiálu. Steny sú síce vybudované dvojplášťovou technológiou, charakteristickou pre celé obdobie gotiky (s presahom do začiatkov novoveku), avšak od mladších stredovekých stavieb ich odlišuje práve spôsob povrchovej úpravy. Líca stien boli od počiatku, rezné (neomietnuté) a mali len upravenú maltu v škárach. Na tomto prvom kláštornom krídle je použitý najstarší typ škárovania, tzv. podrezávané škárovanie, pri ktorom bola malta v ložných škárach prihladená za súčasného sklopenia zdola dozadu nahor. Tehly rozmerov: 26 – 27 x 13 x 6 – 7 cm sa ukladali na vysoké ložné škáry (3 – 5 cm); styčné škáry boli minimálnych širok a bez úpravy. Rovnaká úprava povrchov sa uplatnila na fasádach a v interiéri aj na najstaršej stavebnej fáze kostola.

Aj keď je pivnica vybudovaná rovnakou stavebnou technológiou a zo stredovekých tehál prstoviek ako kostol, rozmermi sa tehly oboch stavieb zásadne líšia. Na kostole prevažujú tehly s menšími rozmermi všetkých 3 hrán: 24 – 24,5 x 11 – 12 x 4,5 – 5 cm, v prípade našej pivnice majú tehly rozmery: 27 – 27,5 x 13 x 6,5 – 7 cm. Tieto rozdiely zrejme nemožno pripísať zásadnejšiemu časovému posunu vo výstavbe oboch stavieb, skôr svedčia o rôznych dodávateľoch stavebného materiálu.

Mendikanti nedisponovali vlastnými stavebnými dielňami, ktoré by

realizovali objednávky v rámci rehole.¹⁴ To, že ich architektúry budovali majstri, ktorí pracovali aj na mimorehoľných objednávkach najlepšie demonštruje práve Trnava, kde sú evidentné stavebné a architektonické súvislosti všetkých mestotvorných architektur.¹⁵

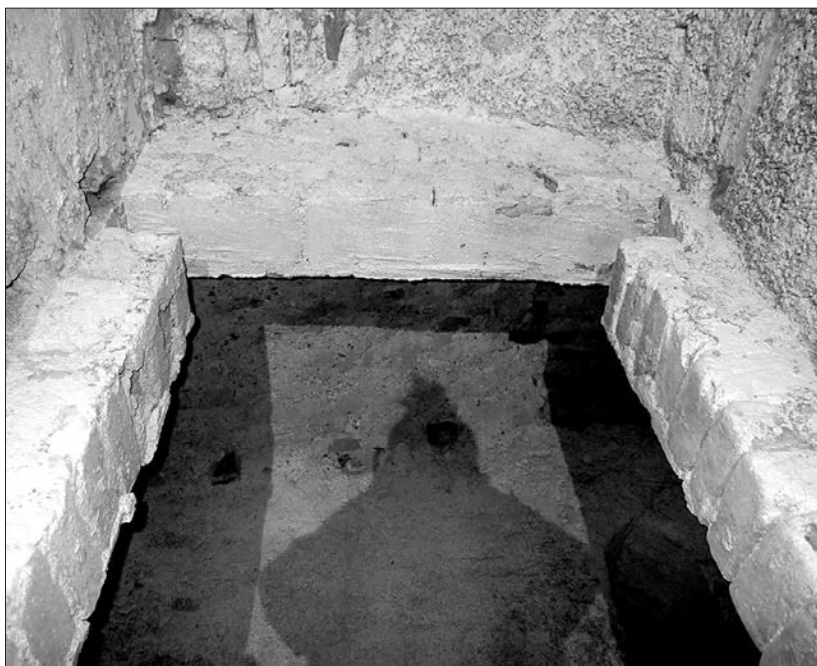
K typológii

O nadzemných častiach najstaršieho kláštorného krídla nemáme prakticky žiadne informácie z dôvodu, že tu neprebehli pamiatkové výskumy. Môžeme sa len domnievať, že ako v zahĺbenom spodnom podlaží, tak aj v nadzemí, došlo pri výstavbe novovekých krídel v západnom nádvorí k razantným stavebným úpravám oboch okrajov pôvodného konventného domu. Napriek tomu sa pokúsime definovať aspoň základné znaky najstaršej etapy kláštorného areálu.

Ako doterajšie výskumy potvrdili, v prvej murovanej etape vzniklo súčasne s kostolom len jedno kláštorné krídlo. Jednotraktové, v spodnom podlaží dvojpriestorové, najmenej dvojpodlažné krídlo bolo teda celým prvým konventným domom, ktorý musel spĺňať všetky funkcie pre vtedajší život v kláštore.

Počiatky prvých kláštorov mendikantských rádov, tvorené popri kostole len jedným obytným kláštorným objektom v podobe veľkej blokovej stavby sú v rámci strednej Európy bežné a pri mnohých z nich sú známe aj funkcie a rozmiestnenie jednotlivých priestorov.¹⁶ V publikovaných prípadoch zaznamenávame

vždy priame komunikačné spojenie klauzúry s kostolom.¹⁷ V našom prípade máme s potvrdením takéhoto riešenia zásadný problém, pretože spodné podlažie prvého konventného domu dnes nemá kontakt s kostolom. Kláštorný objekt, situovaný pozdĺžnou osou kolmo voči osi kostola, stojí svojou východnou stenou v línii predpokladaného západného ukončenia kostolnej lode. Medzi spodným podlažím konventného domu a južnou stenou lode kostola bola preluka široká 4 m. Keďže nepoznáme polohu pôvodného západného ukončenia stredovekého kostola a zároveň nevieme, či doložené spodné podlažie najstaršieho krídla predstavuje celý kláštorný dom, na dosiahnutie priameho prepojenia klauzúry s kostolom prichádzajú do úvahy dve hypotézy. Ak by sme predpokladali, že kostol pôvodne siahla západným smerom až po líniu západnej fasády krídla, potom by sa krídlo mohlo pripojiť k jeho bočnej južnej stene prostredníctvom nepodpivničenej dostavby s prejazdom. Tým by sa umožnil priamy prístup mníšok od juhu – z 2.NP klauzúry na predpokladanú tribúnu kostola.¹⁸ Druhou možnosťou je, že kostol mal západnú fasádu v dnešnej polohe – v polohe východnej steny krídla, a vtedy by bolo potrebné uvažovať s dostavbou dlhšej nepodpivničenej časti krídla, pričom by táto dostavba prebehla popred fasádu kostola. V takom prípade by prvý konventný dom mal svetlú dĺžku až okolo 40 m¹⁹ a mníšky by vstupovali na tribúnu v 2.NP od západu. Bez možnosti

Obr. 19. Pôvodný vstupný otvor do spodného podlažia, na foto obe stojky vytvorené sekundárne z atypicky veľkých tehál, v hornej časti kapsy po zblaviach dreveného prekladu.

realizácie výskumu nadzemia stredného krídla s presahom do severného krídla sa zatiaľ nedá zistiť, ktorá z uvedených alternatív by mohla byť správna.

Ukazuje sa, že napriek odlišnej funkcii, prvý konventný dom klarisiek znesie porovnanie s typom bežného meštianskeho domu Trnavy z obdobia počiatkov urbanizmu.²⁰ Jednoznačne zhodným znakom meštianskej a skúmanej kláštornej architektúry je použitý stavebný ma-

teriál (tehly prstovky) a spôsob povrchovej úpravy rezného líca stien škárovaním. Rovnaký tvar s „meštiankou“ majú aj niky na uloženie osvetľovacieho telesa s hrotitým uzáverom a tiež to, že podlažia boli zhodne prekryté dreveným trámovým stropom. (obr.20)

Je možné, že dokonca aj vstupný portál vrátane murovanej šije, vedúcej pôvodne priamo z vonkajšieho terénu do čiastočne zahĺbeného podlažia, mali zhodný tvar

a rozmery s typom meštianskeho domu. Naznačujú to rozmery a tvar pôvodnej interiérovej niky vstupu vo východnej stene spodného podlažia kláštorného krídla. Obruba je však už v našom prípade zmenená, takže nemôže slúžiť ako porovnávací materiál.

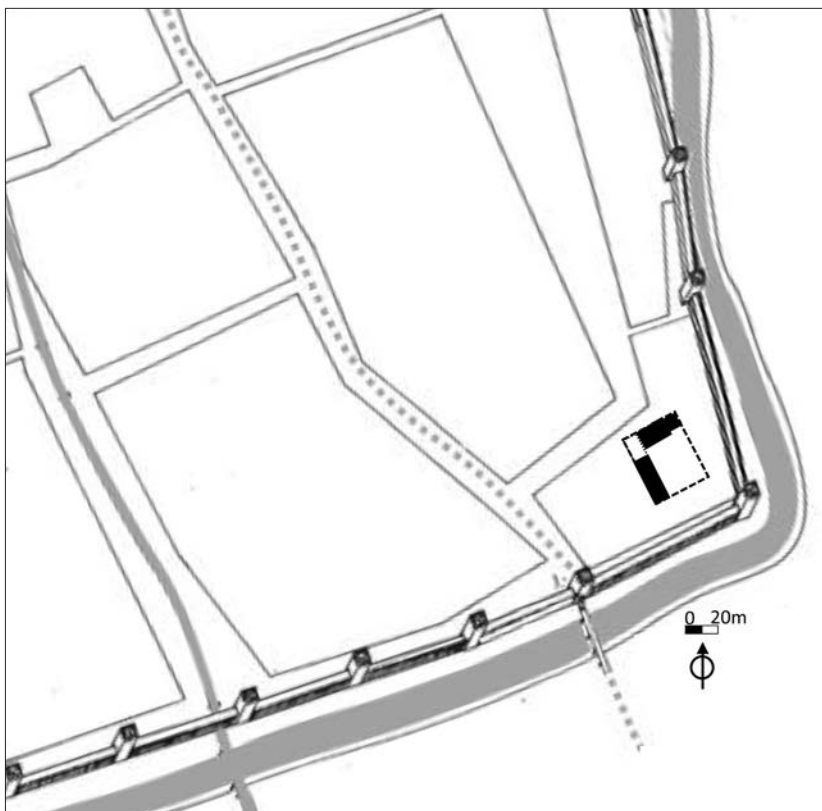
Odlišnosti medzi typom meštianskeho domu a skúmaným krídlom, ktoré bolo prvým konventným domom, vyplývajú z odlišnej funkčnej náplne a prejavujú sa najmä v dispozično-priestorovom riešení. Zatiaľ čo pri meštianskom dome bývalo spodné, do terénu čiastočne zahĺbené podlažie len jednopriestorom, nečleneným priečkou, v našom prípade máme dočinenia s priečkou už v zahĺbenom podlaží. V spodnom podlaží, kde predpokladáme skladovaciu funkciu, bol teda dvojpriestor, s priamym vstupom z nádvorja do južného z nich. Otázkou zostáva členenie vyššieho podlažia, kde musíme predpokladať viac ako 2 miestnosti doložené v suteréne (minimálne by v 2.NP mali byť: dormitár, refektár a kuchyňa). Ak by malo mať 2.NP len tieto 3 priestory, vystačili by sme s podporami nadzemných priečok už existujúcimi murovanými priečnymi stenami v suteréne. Pri prijatí alternatívy predĺženia krídla na sever nepodpivničenou stavbou, by sme totiž k dodnes jestvujúcej suterénnej priečke mohli prirátavať aj dnešnú čelnú – severnú stenu suterénu, ktorá by stála na rozhraní medzi zahĺbenou časťou a zatiaľ len hypoteticky predpokladaným nepodpivničeným pokračovaním domu na sever (popred kostol). V tomto nepodpivničenom priestore by mohol byť krytý vjazd do areálu a v 2.NP nad ním dormitár (spálňa mníšok), z ktorého by sa vstupovalo priamo na tribúnu kostola. Zvyšné priestory v 2.NP oddelené navzájom murovanou priečkou by boli jedálňou a kuchyňou.²¹

Popri murovaných priečnych stenách, stojacich nad suterénnymi stenami, je možné rátať v 2.NP aj s priečkami, ktoré nemuseli byť z pevného materiálu, čím by kvôli nízkej váhe nezanechali stopy v spodnom podlaží v podobe statických oblúkov, resp. ďalších priečok.

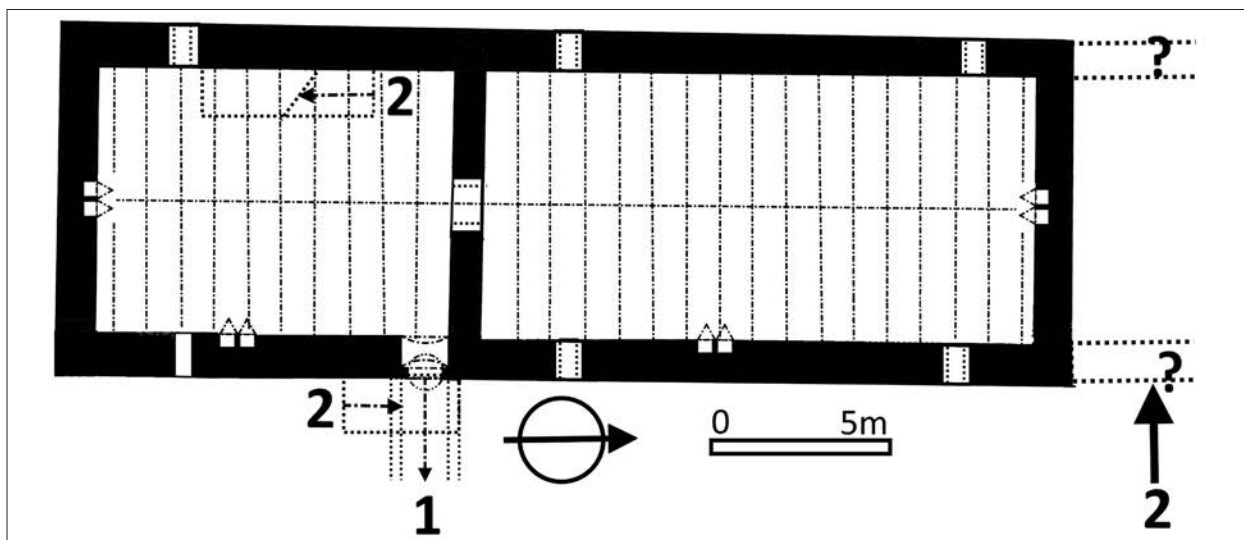
Na rozdiel od typu primárneho meštianskeho domu, pri ktorom sú vstupy do polozahĺbených podlaží situované vždy na kratších – štítových stenách domu, tu bol vstupný otvor na dlhšej stene obdĺžnikového pôdorysu konventu. Poloha vstupného otvoru do pivnice meštianskeho domu vyplývala z potreby dobrých funkčno-prevádzkových vzťahov

Obr. 20. Severná dvojica odkladacích ník s hrotitým ako typická súčasť výbavy stredovekých objektov.

Obr. 21. 1.etapa klariského kláštora v obkolesení bradiieb; vkreslené do podkladu: STANÍK, Ivan: Pôvodný zámer výstavby stredovekého opevnenia Trnavy a jeho postupná realizácia, 2009, upravené.

Obr. 22. Hypotetická rekonštrukcia spodného podlažia 1. konventného domu klarisiek, pôdorys.

Legenda: 1 – vstup do šije smerujúcej z vonkajšieho terénu do zahlbeného spodného podlažia, 2 – možné vstupy do vyššieho podlažia.

na parcele, na ktorej bol dom vždy primknutý ku bočnej parcelnej hranici a pozdĺžnymi stenami smeroval do hĺbky parcely tak, aby popri ňom zostal voľný priestor na výjazd do parcely. Pri kláštornom krídle však ide o odlišnú funkciu, pričom jeho poloha voči vymedzenému územiu sa riadi inými zákonitostami, než pri bežnom obytnom dome. Od toho sa potom odvíja aj organizácia komunikačných ťahov a následne aj poloha vstupu do krídla. (obr. 21 – 23)

K datovaniu

Založenie klariského kláštora kráľom Belom IV. sa predpokladá už k polovici roka 1238²² a písomne je prítomnosť mníchov na pôde Trnavy doložená v r.1239. Oba dátumy svedčia o tom, že kláštor je najstarším klariským kláštrom na území Uhorska a patrí k najstarším murovaným stavbám mesta. Jeho počiatky slúžia ako opora pre datovanie celej skupiny prvej murovanej architektúry mestského typu na základe spoločného znaku – pre naše územie atypickej stavebnej technológie.²³

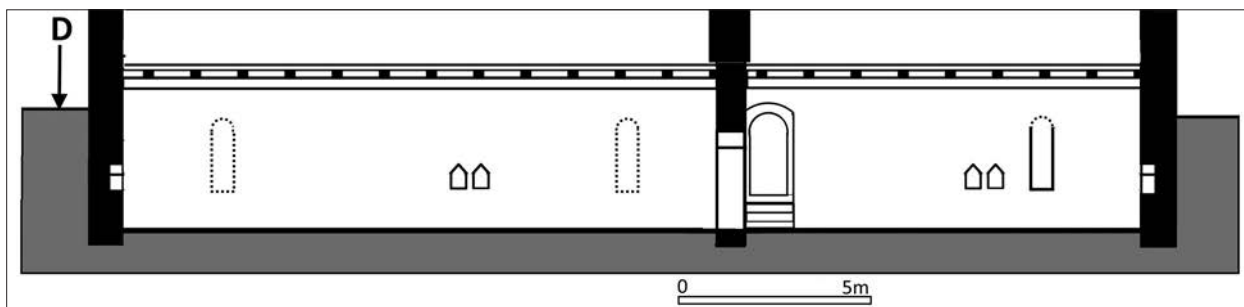
Niet pochýb, že najstaršie časti kláštornej architektúry (kostol a prvý

konventný dom) vznikli v 13. stor. Pre bližšie časové vymedzenie začiatku a doby ich výstavby však nejestvujú priame dôkazy. Listina pápeža Gregora IX. z r. 1239 síce dokladá prítomnosť rádu na pôde Trnavy ešte za života sv. Kláry, ale pre miesto ich prvotného sídla jestvujú popri dnešnej lokalite aj hypotézy inej polohy.

Najskôr sa pozrime na možnosť, že by sa klarisky po príchode do Trnavy usadili v dnešnej polohe; v akej stavbe by však bývali? Je samozrejme možné, že spočiatku obývali netrvanlivé (drevozemné) provizorium, ale je tiež možné, že sa rád nasťahoval do murovaného objektu, ktorý bol predchodcom zástavby dnešného kláštora. Staršiu a spoločensky významnú stavbu v mieste alebo v okolí dnešného kláštora totiž musíme predpokladať na základe nálezů stavebného depotu, zisteneho archeologickým výskumom pod päťou základu blízkej Lovčickej brány v opevnení.²⁴ Súčasne s archeologickým výskumom prebiehal aj architektonicko-historický výskum I. Staníka, ktorý stavebný depot identifikoval ako úlomky pálených tehál s prímiesou pliev (plevovky)

premiešaných s fragmentmi malty.²⁵ Išlo o materiál zo zbúranej stavby, ktorý sa primárne používal výlučne v čase predurbánnych murovaných architektúr. V období používania pálených plevových tehál sú doložené z tohto materiálu iba spoločensky významné stavby (kostoly, kláštory a šľachtické sídla), pričom bežná obytná zástavba sa zvykla budovať z netrvanlivých (drevohlinitých) materiálov.²⁶

Ak budeme predpokladať, že pôsobisko klarisiek bolo od začiatku v dnešnej polohe, potom je možné uvažovať s tým, že sa mníšky nasťahovali do neznámeho, pôvodne spoločensky významného objektu, prežívajúceho tu – na južnom konci románskej osady – ešte z predurbánneho obdobia. Existenciu blízkej tehlovej stavby síce naznačuje nález depotu zo zbúraniska, avšak o významnej predurbánnej architektúre nie je z archívnych, ani archeologických prameňov zatiaľ nič známe. Iba hypoteticky sa môžeme domnievať, že by stavbu, tom čase už neobývanú, mohol mníškam darovať sám kráľ Belo IV. ako fundátor kláštora. Stavba by mohla byť reliktom, odkazujúcim ešte na vlastníctvo Trnavy

Obr. 23. Hypotetická rekonštrukcia spodného podlažia 1. konventného domu klarisiek, pozdĺžny rez s pohľadom na východ.

jeho tetou, kráľovnou Konštanciou.

K zbúraníu predurbánnej stavby, ktorá by bola pre mníšky len dočasným obydliím, nemohlo dôjsť skôr ako dokončili výstavbu jeho definitívneho nástupcu. Nástupca (t.j. dnešné krídlo so skúmanou pivnicou) musel byť ale postavený ešte pred začiatkom budovania opevnenia, aby sa depot z jeho zbúraného predchodcu stihol dostať pod päť základu hradieb. Na výstavbu dnešného krídla by tak mníšky mali od r.1238 veľmi krátku dobu, ak platí, že začiatok výstavby veží opevnenia by mal byť spätý s obdobím okolo udelenia výsad.²⁷

Ohľadom existencie predchodcu klariského kláštora jestvujú viaceré nezodpovedané otázky, napr. či zbúraný materiál pod päť opevnenia vôbec pochádza z objektu stojaceho na mieste neskoršieho kláštora, a ak áno, či sa do predurbánnej stavby mníšky nasťahovali a potom ju zakrátko, po rýchlej výstavbe konventného domu, zbúrali.²⁸ Jestvuje však aj možnosť, že by trnavské klarisky obývali len časť predurbánnej stavby, pričom zvyšok (ktorej murivo sa dostalo pod opevnenie) okamžite

zbúrali preto, aby si uvoľnili miesto pre výstavbu konventného domu a pod. Prítomnosť a poloha depotu z predurbánneho materiálu pod päť základu 1.etapy opevnenia nevypovedá teda nič presnejšie o dobe výstavby prvého kláštora.

Z tohto hľadiska sa javí ako prijateľná aj hypotéza, že až do ukončenia výstavby prvého kláštora museli mníšky z utilitárnych dôvodov bývať na inom mieste v Trnave.

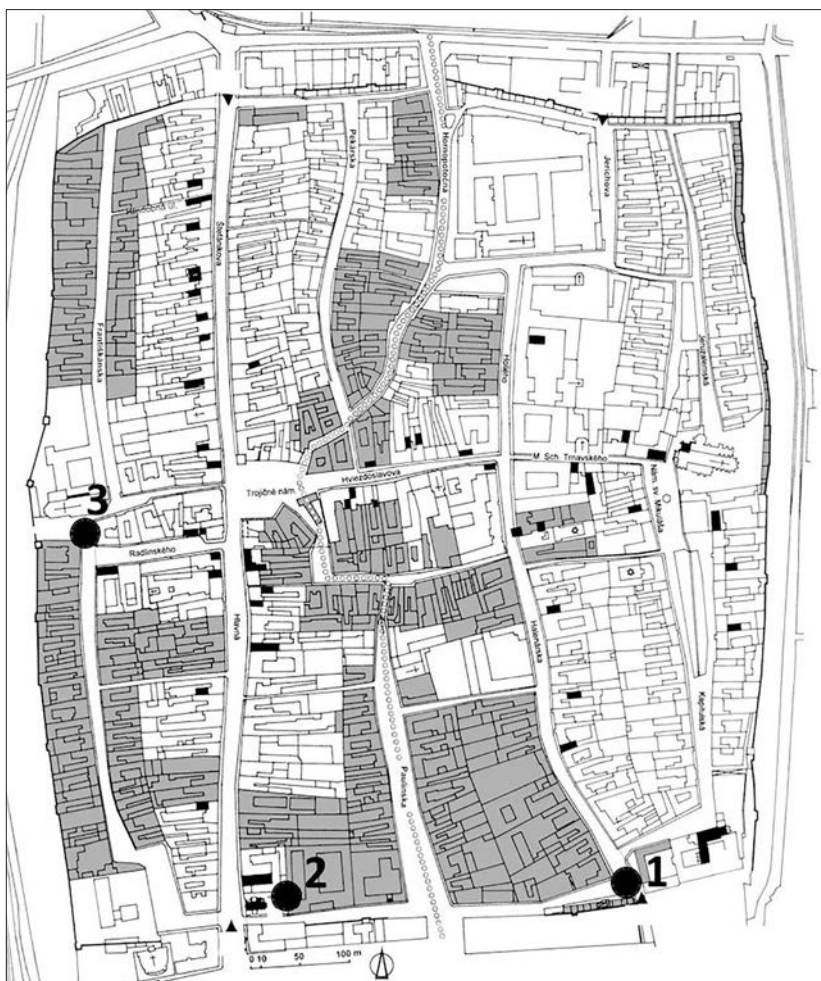
Už oddávna sa v literatúre tradujú názory o ich možnom usídlení v mieste dnešného Kostola sv. Heleny so špitálom.²⁹ V tejto polohe sa predpokladá prítomnosť špitálskeho zariadenia sv. Kríža s kostolom sv. Heleny už v predurbánnom období. Obe patrocínia navzájom spolu súvisia a sú skôr príznačné pre rytiersku rehoľu. Tá by opustila mesto v súvislosti s mongolským vpádom a objekty by tak zostali po r.1238 prázdne. Opätovné vybudovanie špitála okolo r.1270 pod správou benediktínskej rehole nepochybne súvisí s aktivitou jednej vetvy lokátorskej dynastie.³⁰ Na základe uvedeného je možné predpokladať, že by klarisky mohli po príchode

do Trnavy v r.1238 dočasne bývať v prázdnych priestoroch bývalého špitálskeho zariadenia, opusteného križovníckou rehoľou johanitov. Doterajšie architektonicko-historické a archeologické výskumy však existenciu predurbánnej stavby v tomto území zatiaľ nepotvrdili, ale nemôžu ju ani vyvrátiť. Hoci sa v skúmaných polohách nezistili indície na jej prítomnosť, rozsah archeologického preskúmania areálu špitála je ešte len malý.³¹

Predbežne sa ako najpriateľnejšia zdá hypotéza, že klarisky sa po príchode do Trnavy usadili spoločne s františkánmi v mieste predchodcu dnešného františkánskeho kláštora. Spoločné bývanie oboch vetví rehole malo praktický význam, keďže klarisky museli dodržiavať najprísnejšiu klauzúru a bratia františkáni ich tak zastupovali v svetských záležitostiach. Počiatkové spoločné sídlo oboch reholí je známe aj z iných lokalít.³²

Počas archeologických výskumov v okolí trnavského františkánskeho kostola bola preukázaná prítomnosť jeho predurbánneho predchodcu.³³ Aj keď dlhodobo tradovaný názor na existenciu benediktínskeho opátstva ako predchodcu františkánskeho kláštora bol nedávno vyvrátený,³⁴ nebráni to predstave, že ako mužská, tak aj ženská vetva mohli bývať spoločne v neznámom objekte, ktorý tu pretrvával z predurbánneho obdobia. Mníšky by sa z neho odsťahovali po dokončení výstavby svojho kláštorného domu, pričom františkáni mohli predurbánny objekt obývať aj dlhšie a pritom stavať v blízkosti svoj kláštor.³⁵ O počiatkoch výstavby stredovekého františkánskeho kláštora nejestvujú žiadne správy a architektonicko-historický a archeologický výskum sa priamo v areáli nekonali. Iba náhodná obhliadka jedného z jeho priestorov (sakristie) potvrdzuje jeho príslušnosť k prvým murovaným (škárovanim) stavbám mestského typu.**(obr.24)**

Stále zostáva otvorenou otázka, či možno začiatok výstavby prvého konventného domu klarisiek stožniť s dobou fundácie kláštora v 1238. Ak by tomu tak bolo, potom by sme museli konštatovať, že ako nový typ tehál (prstovky), tak aj nová povrchová úprava rezných tehlových konštrukcií škárovaním (čo sú znaky charakteristické pre prvý trnavský konvent) sa objavili na pôde Trnavy už tesne pred mongolským vpádom. Rovnako nevyjasnenou zostáva aj doba ukončenia výstavby 1.etapy kláštora. Na preskúmanom spodnom podlaží prvého konvent-

Obr. 24. Na mape Trnavy zo zač. 20. stor. vyznačené možné polohy prvých – dočasných sídel klarisiek po ich príchode do Trnavy v r.1238. Legenda: 1.dnešná poloha, 2. areál špitála, 3. františkánsky kláštor.

ného domu sa nevyskytujú žiadne slohové znaky, ktoré by mohli byť bližšou datovacou pomôckou. Ani skromné tvaroslovie prvého kostola neposkytuje veľa možností na spresnenie datovania. Š. Oriško sa domnieva, že k vysväteniu kostola mohlo dôjsť až okolo r.1255.³⁶ Ak by sme však ako hypotézu prijali to, že sa s výstavbou areálu začalo hneď v roku 1238, potom, aj napriek predpokladanému prerušeniu stavebnej činnosti kvôli mongolskému vpádu sa doba 17 rokov javí v porovnaní s rýchlosťou výstavby mimotrnavských prvých mendikantských areálov ako prídlhá.³⁷

Vznik stredovekého kláštora s uzavretým rajským dvorom

Výstavba južného krídla

Južné krídlo východného nádvorja nie je podpivničené. Jeho výskum sa zatiaľ obmedzil len na zaznamenanie náhodne odkrytých nálezov na južnej fasáde³⁸ a skúmali sa tiež murivá dvorovej (severnej) fasády odkryté počas výkopov kvôli odvlhčeniu stien.³⁹ Objav juhovýchodného nárožia v rámci južnej fasády dnešného krídla overil celú primárnu dĺžku pôvodného južného krídla na 20 m. Z toho vyplynulo, že krídlo bolo voči dnešnému stavu kratšie na východe o 11 m a je možné, že spočiatku, ešte pred výstavbou posledného stredovekého východného krídla, bol popri bočnej stene južného krídla nezastavaný priestor využitý na vjazd povozov do areálu od juhu.

Južné krídlo tvaru obdĺžnika s východo-západnou orientáciou malo dve nadzemné podlažia. Podľa situovania odkrytých stredovekých okien na 2.NP v polohe nižšej voči dnešným oknám poschodia možno konštatovať menšiu pôvodnú výšku krídla. Zo zistených pozostatkov okien z viacerých období na južnej fasáde (smerovali ku opevneniu), iba zvyšky dvoch otvorov v 1.NP možno označiť za pochádzajúce zo stredoveku s neistým pripustením ich primárnosti v rámci steny. Okná boli tvorené vpadlinami v tvare stojatej úzkeho obdĺžnika s okosenými hranami. Do vpadlín umiestnili úzke, z tehál vymurované otvory s trojbokým tvarom uzáveru. (**obr.25**)

Technológia výstavby a najmä povrchovej úpravy stien tohto krídla je v princípe zhodná s najstarším krídlom. Povrch tehlového muriva zostával naďalej režný (neomietaný) s úpravou škárovaním ako pri najstaršom krídle, avšak v tomto prípade sa uplatnil mladší typ škárovania.

Je charakteristický nižšími ložnými škárami, oproti podrezávanému škárovaniu, pričom murovaciu malta sa nedrží prísne v polohe ložných škár, ale začerstva sa rozmazáva čiastočne aj na povrch steny do bezprostredného okolia škár a vzápätí sa do nej v línii ložných škár vytvárajú horizontálne priebežné rysky. Murivo južného krídla je tvorené tehliami prstovkami rozmerov: 24,5 x 12,5 x 6 – 6,5 cm. Ako vidno, na výstavbu tohto krídla použili tehly menšej šírky, ale najmä podstatne menšej dĺžky ako pri najstaršom krídle (26 – 27 x 13 x 6 – 7 cm).

Po 2.vývojovej etape pozostával klariský kláštor z dvojice obdĺžnikových, navzájom voči sebe kolmých krídel. Pôdorys tvaru „U“ dotvárala na severe architektúra kostola.

V polohe dnešných dvorových fasád oboch najstarších krídel sa nedoložili v spodných partiách ich dvorových stien zabudované stredoveké pätky, ako zvyšky pilierov arkádových chodieb okolo rajského dvora.⁴⁰ Na súčasnom stupni poznania tak nemožno potvrdiť, či obe novoveké steny sú náhradou za staré fasády s otvorenými arkádami, aj keď toto riešenie je iste potrebné z hľadiska uzavretia obvodu chodieb okolo rajského dvora v stredoveku predpokladaf. Pätky stredovekých pilierov arkád sa naopak zistili v spodných partiách dvorových stien najmladšieho východného krídla a tiež vo fasáde dnešnej chodby popri kostole, ako súčasť niekdajšej chodby s otvorenými arkádami. Na južnom okraji arkádovej chodby východného krídla bola v rámci ryhy pri fasáde odkrytá aj stredoveká murovaná studňa,⁴¹ ktorej dlhodobú funkciu potvrdzuje ešte zameranie z 19. stor.⁴²

Pretrvávajúce technológie s uplatnením neomietaného povrchu stien upraveného škárovaním aj pri južnom kláštorom krídle poukazuje na to, že obe krídla nie sú navzájom priveľmi časovo vzdialené a pochádzajú z urbanistických počiatkov murovanej zástavby Trnavy. Podľa dobových analógií predpokladáme jeho vznik niekedy v 2.pol. 20. rokov 14. stor.⁴³ Na základe doloženej postupnosti výstavby oboch krídel s navzájom odlišným typom škárovania sa opäť potvrdzuje, že typ s vyrysovanými líniami v polohe ložných škár bol nástupcom typu podrezávaného škárovania (aspoň pokiaľ ide o Trnavu a okolie).

Úpravy najstaršieho krídla

V súvislosti s výstavbou nového, už nepodpivničeného, južného krídla prebudovali pôvodnú prístupovú chodbičku – šiju – vedúcu z vonkajšieho terénu do pivnice prvého konventného domu. Pre potrebu komunikačného spojenia nového krídla so starým konventným domom, zmenili orientáciu šije z kolmého smeru voči pozdĺžnej stene najstaršieho krídla na smer paralelný. Tým spojili prízemie novovybudovaného krídla so zahĺbeným podlažím najstaršieho krídla. Ako pozostatok po tejto spojovacej komunikácii je podnes zachovaný úzky, severojužne pretiahnutý priestor prebiehajúci popri východnej fasáde najstaršieho krídla. Prístup doňho je cez pôvodný portál. Priestor bývalej šije má dnes po zaslepení vyústenia do prízemja celkovú dĺžku 300 cm. Jeho šírka 100 cm je pôvodná. Podlahu priestoru tvorí len pôvodný rastlý terén – spraš, čo zrejme zodpovedá aj pôvodnému stavu. Na rozdiel

Obr. 25. Trojboký uzáver gotického okna umiestneného vo vpadline s okosením; dnešná prezentácia nálezu na južnej fasáde južného stredovekého krídla.

Obr. 26. Pivnica pôvodného solitérneho domu, stojaceho západne od stredovekého kláštora; severná stena so zamurovaným primárnym vstupom.

od dneška, kedy je spráš pred vstupom dodatočne prehĺbená, mala v pôvodnom stave tvar od prízemia nadol plynulo klesajúcej rampy. Jej sklon sledovala vrcholnica murova-

nej valenej klenby. V severnej aj východnej stene šije sa nachádza po jednej pôvodnej nike, ktoré slúžili na uloženie osvetľovacieho telesa.

Ak sme vznik južného krídla da-

Obr. 27. Pivnica pôvodného solitérneho domu. Základový charakter južného lica južnej steny potvrdzujúci primárne ukončenie domu na juhu.

tovali do 20. rokov 14. stor., potom aj podnes zachovaná šija by mala pochádzať z tohto obdobia.

Nezodpovedanou zostala otázka obdobia, kedy nahradili pôvodnú obrubu vstupného portálu do zahĺbeného podlažia. Fragmentárne zachovaná obruba dnes pozostáva z dvojice tehlových stojok, z ktorých každá má na hornom okraji kapsu s odtlačkami v malte po uložení zhlaví horizontálneho dreveného trámu. Horná plocha trámu sa odtlačila aj v malte vytečenej začerstva z muriva nadpražia. Trám, ktorý dnes už absentuje, slúžil ako preklad otvoru širokého 91 cm (pozri obr.17 – 19). Výška otvoru sa nedá určiť, pretože po prahu sa nezachovali preukazné stopy, keďže spodný okraj tehlových stojok je nepravidelne rozobratý. Ak by sa prah nachádzal v hornej úrovni spodnej rozrušenej časti stojok, potom by mal otvor neprijateľne malú výšku, len 124 cm. Z charakteru kontaktu stojok obruby s pôvodným murivom je evidentné ich dodatočné prepojenie. Ložné škáry medzi riadkami tehál stojok sú nízke, malta obruby je odlišná farebnosťou (je výrazne svetlejšia), aj zložením (jemnozrnná) od typickej hrubozrnej okrovej malty primárneho muriva. Z uvedeného vyplýva, že zatiaľ čo interiérová portálová nika je pôvodná, obruba je do nej vmurovaná dodatočne. K extrémne veľkým tehálom obruby (33 – 34 x 20 – 21 x 9 cm) však nenachádzame v rámci Trnavy a širokého regiónu analógie. Predpokladáme, že by malo ísť o novoveké tehly, keďže už nemajú ložné plochy opatrené odtlačkami po prihladení rukou (nie sú to prstovky). Tento typ tehál sme však ani v rámci novovekých úprav areálu zatiaľ nikde nezaznamenali.

Po zániku jediného doloženého vstupu, ktorý slúžil na prísun tovarov priamo z vonkajšieho terénu do zahĺbeného 1.NP musíme hľadať jeho náhradu. Je možné, že nový vstup zriadili v bočnej – severnej stene budovy, kde sa podnes nachádza širší otvor s oblúkovým uzáverom. Tento otvor je síce novodobý, ale nie je možné vylúčiť jeho stredovekého predchodcu. Rovnako dobre ale mohol byť nový vstup aj na dnes už zaniknutej južnej stene.

Výstavba východného krídla

K stredovekej etape východného krídla nemáme predbežne žiadne informácie, jediné čo poukazuje na jeho podnes zachovaný stredoveký stav sú nálezy zvyškov pätirov pilierov arkádovej chodby – ambitu. Pätky sú vybudované z primárne použi-

tých stredovekých tehál – prstoviek. Vieme, že rozpätie arkád 200 – 218 cm pri východnom krídle bolo približne zhodné s arkádovou chodbou vedúcou popri kostole, avšak pätky pilierov východného krídla boli podstatne širšie (171 – 225 cm) oproti pätkám chodby pri kostole, ktoré mali šírku len 115 – 117 cm.⁴⁴ Východné krídlo sa na severe pripája ku južnej stene presbytéria v mieste nasadenia polygónu. Krídlo mierne vybočuje zo severojužného smeru na východ a nepripája sa na stenu presbytéria v pravom uhle. Otázky polohy a tvaru ukončenia východného krídla vo vzťahu k južnému krídlu zostávajú bez architektonicko-historického výskumu zatiaľ nezodpovedané. Len hypoteticky môžeme predpokladať, že krídlo siahalo po líniu dvorovej steny južného krídla a medzi východným a južným krídlom zostal voľný vjazd pre povozy.

Kompletný stredoveký štvorholníkový pôdorys, pri ktorom kostol a krídla aj s arkádovými chodbami obklopili a uzavreli zo všetkých strán rajský dvor bol teda ukončený dostavbou východného krídla. Mohlo sa tak stať súčasne s prebudovaním rovného uzáveru presbytéria kostola na polygonálny tvar. Podľa charakteru výtarnej výzdoby kostola a typu klenieb presbytéria je možné túto etapu datovať do obdobia konca 14. – zač.15. stor.⁴⁵

Samostatný stredoveký dom pred bránami kláštora

Na pivnicu B, situovanú pod prevažujúcou časťou južného krídla v barokovom západnom nádvorí, nadväzuje v kolmom smere samostatná pivnica C, ktorá zaberá západný okraj krídla. Priestor má tvar obdĺžnika orientovaného pozdĺžnymi stenami v severojužnom smere, t.j. kolmo voči nadzemnému krídlu. Siahla od úrovne severnej fasády nadzemného krídla, ale nedosahuje až po líniu jeho protiahlej južnej fasády. Je evidentné, že tento priestor s rozmermi: 772 (v severojužnom smere) x 600 cm nie je súčasný s dnešným nadzemným barokovým južným krídlom. Na juhu pivnicu uzatvárala stena, z ktorej je dnes zachované len torzo vybiehajúce od juhozápadného kúta na východ, dlhé iba 124 cm.⁴⁶ Zvyšnú časť južnej steny odstránili v súvislosti s napojením novovekej pivnice južným smerom. (obr.26)

Murivo pôvodných pozdĺžnych stien stredovekej pivnice dnes nie je, až na drobnú výnimku, vizuálne prístupné, pretože ho prekrýva prímurovka, súvisiaca s vložením re-

nesančnej klenby. Pozdĺž východnej steny však prímurovka nedobieha až ku severovýchodnému kútu pivnice, preto tam zostal pohľadovo exponovaný krátky úsek líca pôvodnej steny (dlhý 85 cm) aj s oknom, smerujúcim na východ do pôvodne nezastavanej časti pozemku. V severnej štítovej stene sa zachoval obrys primárneho vstupného otvoru vedúceho do pivnice priamo z exteriéru (dnes do západného nádvorja kláštora). Otvor s lomeným tvarom uzáveru interiérovej niky mal rozmery: v x š = 187 x 150 cm. (obr.27)

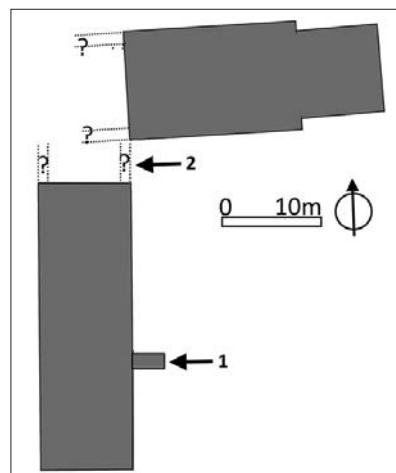
Pôvodnú vyššiu úroveň podlahy rešpektujú úseky stien v severovýchodnom kúte miestnosti (východný okraj severnej a severný okraj východnej steny), ktoré neboli nikdy podmurované po neskôr zníženej podlahe, v dôsledku čoho sa zakonzervoval a zostal aj vizuálne prístupný pod päťami základov týchto úsekov pôvodný stav terénu (spráš). Predchodcom renesančnej klenby bol s najväčšou pravdepodobnosťou rovný trámový strop.

K datovaniu pivnice nejestvujú žiadne spoľahlivé prostriedky. Podľa použitého stavebného materiálu, pozostávajúceho z primárne použitých tehál prstoviek možno konštatovať jej stredoveký pôvod, čomu konvenuje aj lomený tvar uzáveru interiérovej niky vstupného otvoru, ktorý je charakteristický pre gotiku. Vzhľadom na to, že pivnica bola už primárne omietnutá je zrejmé, že vznikla až po oboch prvých kláštorných krídlach, charakteristických rezným povrchom stien. Rámcovo je tak možno za spodný okraj doby jej vzniku označiť poslednú tretinu 14. stor.

Pivnica bola súčasťou jednopriestorového, kompletne podpivničeného obytného domu, ktorý bol v dobe svojho vzniku blokovo solitérnou stavbou. O tom, že okolo jeho bočných strán bol nezastavaný priestor svedčí prítomnosť okien v oboch jeho pozdĺžnych stenách. Z čelnej strany – od severu zas viedla vstupná šija z vonkajšieho terénu a na juhu potvrdzuje primárne ukončenie podpivničenia časti domu základový charakter celej výšky líca muriva na zachovanom torze južnej steny v pivnici.

Obytný dom postavili do vzdialenosti 13 m západným smerom od kláštorného areálu. Naša úvaha, že solitérny dom vznikol zároveň s uzavretím štvorholníkového pôdorysu kláštora koncom 14. – zač.15. stor. je zatiaľ len ničím nepodloženou hypotézou.

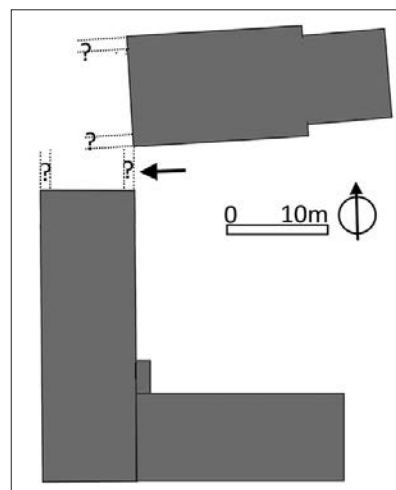
Typologicky má dom znaky

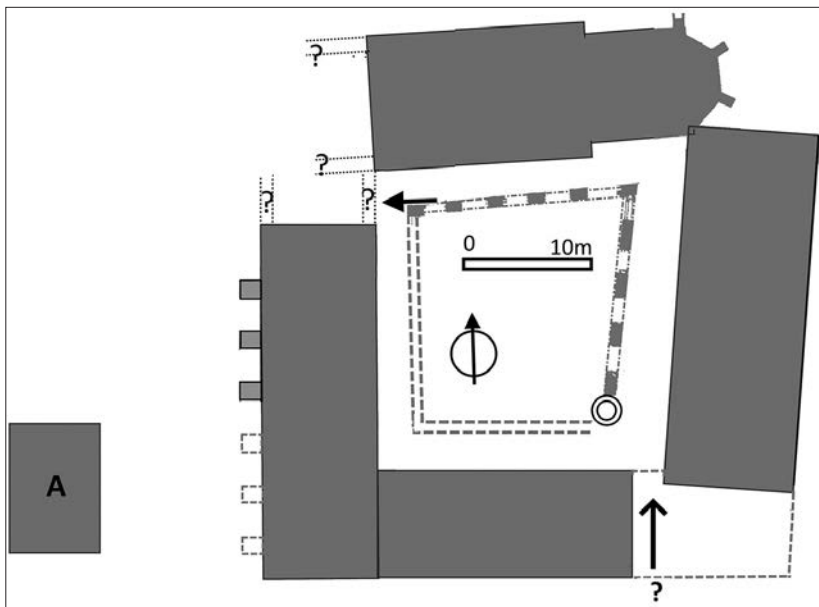
Obr. 28. Objektová skladba 1.etapy trnavského klariského kláštora, r. 1238 – pol.13. stor.

Legenda: 1 – vstup do šije smerujúcej z vonkajšieho terénu do zablbeného spodného podlažia, 2 – možný vstup do 2.NP.

stredovekého meštianskeho jednopriestorového domu z obdobia, keď sa už stavby začali omietaf. Uvedená vzdialenosť domu 13 m od západného okraja kláštora so šírkou domu (6 m) naznačujú, že by mohlo ísť o bežnú šírku parcely (19 m) vzniknutú pri vymeriavaní sídla už počas prvej urbanizácie Trnavy. Parcela, orientovaná dlhšími stranami v severojužnom smere by bola svojou východnou hranicou primknutá ku čelnej fasáde najstaršieho kláštorného krídla a na juhu končila možno až pri obslužnej komunikácii hradieb. Parcela by musela byť situovaná v nárožnej polohe voči nezastavanému územiu západne od kláštora. O nárožnej polohe domu svedčí to, že popri doloženom okne vo východnej stene pivnice, smerujúcom do vnútra parcely mala

Obr. 29. Objektová skladba 2.etapy trnavského klariského kláštora, 2.pol. 20. rokov 14. stor.

Obr. 30. Objektová skladba 3. etapy trnavského klariského kláštora, koniec 14. stor. – začiatok 15. stor.; západne od areálu stojí solitérny dom (A) – funkčná súčasť kláštora?

pivnica dvojicu okien aj na protifahlej západnej stene, kde teda musel byť v čase výstavby domu nezastavaný priestor. To, že parcela bola priamo primknutá ku čelnej fasáde najstaršieho kláštorného krídla, čím vstúpila do stavebnej súčinnosti s kláštorom, naznačuje, že od začiatku mohla určitým spôsobom s kláštorom súvisieť. Otázky ohľadom parcelácie sú však len hypotézami, nevieme, či bol dom viazaný na vymieranú meštiansku parcelu, alebo stál len voľne na nezastavanom pozemku patriacom kláštoru. V literatúre sa solitérny dom stojaci mimo klauzúry uvádza ako domus hospitum, tzv. dom pre hostí.⁴⁷

Dom bol v renesancii (zrejme v 2. pol. 16. stor.) predĺžený pozdĺž svojej západnej parcelnej hranice na juh – smerom ku hradbám.⁴⁸ Niekedy v rozpätí konca 16. stor. – r. 1634 dom stavebne spojili s kláštorom, keď medzi neho a najstaršie krídlo, tvoriace až dovtedy západný okraj kláštorného areálu, včlenili spojovacie krídlo s východozápadnou orientáciou. Spojovacie krídlo rozšírili a prestavali v baroku, v období r. 1634 – 1655, pričom pohltilo do svojej hmoty aj celý pôvodný solitérny dom. Barokové krídlo už súviselo s budovaním západného nádvorja kláštora.⁴⁹

Je ale zaujímavé, že severná štítová stena pôvodného malého stredovekého domu sa stala určujúcou pre polohu dvorovej fasády rozmerného barokového južného krídla v západnom nádvorí. Severnú fasádu tohto krídla totiž umiestnili do línie severnej fasády pôvodného domu.

Zhrnutie

Prvý konventný dom spolu s kostolom postavili niekedy medzi rokmi r. 1238 – 1255 v juhovýchodnom kúte Trnavy, možno na mieste staršej stavby z predurbánneho obdobia. Zrejme zároveň s výstavbou konventu začala aj výstavba opevnenia, v danom mieste reprezentovaná tzv. Lovčickou bránou.⁵⁰

Rehoľný dom mal tvar dlhého obdĺžnika so severojužnou orientáciou dlhších strán a bol najmenej dvojpodlažný. Vzhľadom na sklon terénu bola východná časť spodného podlažia zahĺbená veľkou výškou do terénu na rozdiel od západnej, kde sa podlaha nachádzala len v minimálnej hĺbke pod vonkajším terénom. Krídlo bolo jednotraktom s doloženou dvojicou priestorov v zahĺbenom podlaží. V 2. podlaží je zrejme potrebné, vzhľadom na viaceré funkcie predpokladať viacpriestorové členenie, pričom priestory nemuseli byť oddelené len

murovanými priečkami. Vstup z vonkajšieho terénu do spodného podlažia bol od východu prostredníctvom nadol klesajúcej šije; do 2. podlažia sa mohlo vchádzať v priestore medzi kostolom a zahĺbenou časťou budovy. Prístup sem bol asi taktiež od východu; bolo by to výhodné aj vzhľadom na polohu terénu, ktorý sa tu nachádzal len o málo nižšie ako podlaha 2. podlažia. Je možné, že spodné podlažie bolo aj v interieri priamo prepojené schodiskom s vyšším podlažím.

Súčasťou prvej objektovej skladby kláštora bol jednoloďový kostol s pravouhlým presbytériom. Kostol s typickou východo-západnou orientáciou tvoril s prvým konventným domom pôdorys tvaru písmena „L“; doložený stredoveký stav však dokumentuje obe stavby bez vzájomného prepojenia. Stavebné prepojenie prvého konventného domu s kostolom tak môžeme predbežne len predpokladať, a to vo dvoch alternatívach: buď kostolná loď siahala oproti dnešku viac na západ a kláštorné krídlo sa pripojilo (už nepodpivničenou časťou) k jej južnej stene, alebo kláštorný objekt dobehol až pred západnú fasádu kostola, ak sa západná fasáda lode nachádzala v dnešnej polohe.

Ak by klarisky po príchode do Trnavy v roku 1238 začali ihneď budovať svoj podnes zachovaný kláštor, potom by sme objav nového typu tehál prstoviek na pôde Trnavy a s nimi spojenú novú stavebnú technológiu, museli zaradiť ešte tesne pred mongolský vpád. (obr. 28 – 30)

Neskôr, pravdepodobne v 2. pol. 20. rokov 14. stor. dostavali južné krídlo, takže kláštorný areál získal po 2. stavebnej etape tvar písmena „U“. Kompletný stredoveký štvoruholníkový pôdorys, pri ktorom kostol a krídla s arkádovými chodbami obklopili rajský dvor, bol ukončený dostavbou východného krídla. Mohlo sa tak stať koncom 14. resp. zač. 15. stor. súčasne s prebudovaním pôvodného kostola, pri ktorom nahradili rovný uzáver presbytéria polygonálnym.

Fotografie a grafické prílohy: J. Žuflová, ak nie je uvedené inak.

Poznámky

¹KAZIMÍR, Milan: Areál bývalého kláštora klarisiek v Trnave. Pamiatkový výskum časti objektu. Východné nádvorie – základové murivá, priečne (stredné) krídlo – suterén, január 1997. Materiál je archivovaný na Krajskom pamiatkovom úrade (ďalej KPU) v Trnave; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum pivničných priestorov Západoslovenského múzea Trnava, december 2022. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave.

²Vývoj pivníc pod južným krídlom pozri: ref.1, ŽUFFOVÁ; tiež: ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Bývalý klariský kláštor v Trnave, architektonicko-historický výskum pivnice v juhozápadnom kúte západného nádvorja, október 2009. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave.

³Ref.1, KAZIMÍR.

⁴ORIŠKO, Štefan: Kostol klarisiek v Trnave (Príspevok k problematike stredovekej architektúry mendikantov na Slovensku). In: *Archeologia historica*, 23, 1998, s. 353 – 368.

⁵K nálezom na južnej fasáde južného krídla pozri: ČAMBÁL, Pavol – ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Reštaurátorský výskum fasád areálu Západoslovenského múzea – bývalého klariského kláštora v Trnave doplňujúci, vykonaný v rámci rekonštrukcie Západoslovenského múzea v Trnave*, 2015. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave.

⁶RÁBIK, Vladimír: Počiatky konventu klarisiek v Trnave v stredoveku. In: *Studia capuccinorum Boziniensia III.*, 2017, s. 58 – 71.

⁷Ref.6.

⁸Ref.6.

⁹Napr. KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: Trnavské klarisky v druhej polovici 18. storočia. In: *Pamiatky a múzeá, roč. XVII*, 4, 2011, s. 28 – 32; tiež DUCHOŇOVÁ, Lucia: Život klarisiek v Trnave. In: *Novinky z radnice. Roč. XXIII*, 2012; DUCHOŇOVÁ, Lucia: *Vizitácia kláštora podľa nariadenia z januára 1782*. Preklad vizitácie je súčasťou výskumnej správy: ref.1, ŽUFFOVÁ.

¹⁰Ref.1, ŽUFFOVÁ.

¹¹Na východnej stene pivnice pod južným krídlom (pivnica B) sa podarilo po odstránení nevhodných omietok identifikovať vo vzdialenosti 1,5 m od juhovýchodného kúta pivnice kavernu ako stopu po niekdajšej južnej stene spodného podlažia najstaršieho krídla. Kaverna, v podobe vertikálneho pruhu širokého 90 cm, začína v úrovni päty základu najstaršej steny. Kaverna má v lici odsekané čelá tehál, ktoré zostali po spojení východného múru s dnes už nejestvujúcim južným múrom v kúte najstaršej pivnice, ref.1, ŽUFFOVÁ.

¹²Na lici východnej steny zostala po odstránení primárnej priečky kaverna v tvare vertikálneho pruhu širokého 50 cm. Pruh siaha od úrovne pôvodnej podlahy nahor, ponad čelo barokovej klenby. Tehly priečky pôvodne vyrastajúcej z východnej obvodovej steny smerom ku interiéru sú rozsekané. Na protihľade – západnej stene prekryli kavernu po odstránenej priečke v baroku prímurovkou, ktorá mierne predstupuje smerom ku interiéru – do úrovne predstúpeného základu západnej steny. Obe, proti sebe situované kaverny, zároveň predstupujú smerom na juh o 50 cm pred líce dnešnej priečky (je to baroková priečka s veľkým oblúkovým výrezom). Ak

by toto predstúpenie malo reprezentovať celú hrúbku pôvodnej priečky, javila by sa tenká, skôr predpokladáme, že priečka mala obvyklejšiu hrúbku okolo 70 cm, pričom dodatočná baroková priečka vťahla do seba zvyšných 20 cm zo šírky pôvodnej priečky, ref.1, ŽUFFOVÁ.

¹³Zo šije vysunutej dodatočne smerom ku exteriéru a vedúcej paralelne s východnou stenou spodného podlažia krídla je vizuálne prístupný pôvodný charakter vonkajšieho líca východnej steny spodného podlažia. Líce steny má nepravidelný – základový charakter. V spodnej časti, do výškovej úrovne 105 cm nad pôvodnou podlahou interiéru podlažia murivo predstupuje (nepravidelne) pred líce hornej časti steny. Avšak ani líce steny nad touto výraznou nepravidalosťou nie je vymurované pravidelne, z čoho sa dá usudzovať, že stále ide o základový úsek steny, ref.1, KAZIMÍR. Jeho dosah smerom nahor však nebolo možné v rámci šije určiť, pretože niekdajšie, do terénu zahĺbené východné líce steny je tu dodatočne omietnuté 2 vrstvami omietok, ktoré sme, vzhľadom na ich hodnotu, nechceli vo väčších plochách odstraňovať. Z toho dôvodu sa nám v tomto mieste predbežne nepodarilo zistiť pôvodnú úroveň terénu pri vzniku stavby. Predpokladáme však, že by nemala byť veľmi vzdialená dnešnému stavu, pretože asi nemožno rátať s tým, že by počas vývoja areálu došlo k veľkému nárastu terénu v rajskeom dvore kláštora. V súčasnosti je úroveň východného nádvorja vo výške asi 330 cm nad pôvodnou podlahou spodného podlažia najstaršieho krídla. Môžeme si vypomôcť aj nálezom stredovekej studne v juhovýchodnom kúte nádvorja. Horný okraj kamennej obruby studne je vo výške cca 40 cm pod úroveň dnešného terénu nádvorja, ref.1, KAZIMÍR. Hypoteticky je možné pokladať túto úroveň za stredovekú úroveň východného nádvorja. V takom prípade by spodné podlažie malo podlahu v hĺbke 290 cm voči vonkajšiemu terénu na východe. Keďže prah portálu je zdvihnutý voči podlahe o 56 cm, šija musela medzi vonkajším terénom a prahom prekonať výšku okolo 230 cm. Na protihľade strane – pri západnej stene spodného podlažia je pôvodná podlaha voči dnešnému terénu v hĺbke len okolo 30 cm. Predpokladáme, že dnešný terén aj západného nádvorja je približne zhodný s pôvodným stavom.

¹⁴POMFYOVÁ, Bibiana: Stredoveká architektúra klarisiek na Slovensku. In: *ARS* 52, 2019.

¹⁵Mechanizmus, akým sa nové stavebné postupy a poznatky o výrobe tehál typu prstoviek dostali do Trnavy zatiaľ odhalený nebol. A nešlo len o stavebnú výrobu, ale najmä o znalosti z typológie celého spektra architektonických druhov, patriacich k rodiacemu sa mestu (opevnenie, kláštorne areály, špitál, množstvo meštianskych domov jedného typu). Možno sa domnievať, že za tým všetkým stál lokátor, ktorý priviedol zo svojej domoviny odborníkov – špecialistov na zememeračstvo, architektúru a najmä stavebných majstrov. Tí museli v krátkom čase zabezpečiť vybudovanie nových tehelní a vyučiť vo svojom remese veľké množstvo domácich robotníkov, pretože inak by nemohla výstavba gotického mesta Trnava napredovať tak rýchlo a komplexne. Bol to stavebný boom nevídaných rozme-

rov. ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Diskontinuita tehlovej architektúry v 13. stor. v Trnave a okolí. Boli plevovky románske a prstovky gotické? In: *Archeologia historica* 47, 2, 2022, s. 565.

¹⁶Funkčno-prevádzkové vzťahy prvých mendikantských rádov na území strednej Európy rozpracoval M. Peška vo svojej dizertačnej práci: PEŠKA, Marek: *Dominikánsky konvent sv. Michala v Brne na Rybném trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy*, 2015, dizertačná práca na Masarykovej univerzite, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a museologie; tam aj obsiahla ďalšia literatúra.

¹⁷Výnimkou je dominikánsky Kláštor sv. Michala v Brne, kde sa však absencia priameho prepojenia prvého konventného domu s kostolom vysvetľuje atypickou polohou kláštorného kostola rešpektujúceho polohu svojho románskeho predchodcu, ktorý stál v ploche námestia. Takáto poloha románskej sakrálnej stavby neumožnila výstavbu prvého konventu, ani nasledujúcich stavieb po stranách kostola, ale západne od neho, ref. 16, s. 147.

¹⁸Existencia tribúny v prvej etape výstavby kostola sa dá iba naznačiť na základe analógií z Podunajska, najmä Rakúska. V Trnave musíme vystačiť s predstavou drevenej tribúny, s formou aká bola zaznamenaná, resp. predpokladaná u dominikánov v Imbachu, či klarisiek v Dürnsteine alebo v Judenburgu. Nepriamo pre túto možnosť konštrukcie a polohy tribúny svedčí jednak pôdorysný tvar lode trnavského kostola, ako aj situovanie okenných otvorov, ref.4, s. 359.

¹⁹Hoci sa môže zdať takáto dĺžka prvého konventného domu priveľká, uvádzame pre porovnanie, že napr. prvý objekt Anežského kláštora v Prahe mal rozmery: 60 x 13 m a dominikánsky kláštor v Kremži bol dlhý 44 m. Aj iné európske konventné domy mali veľké rozmery, keďže museli obsiahnuť všetky funkcie „pod jednou strechou“. Jednotráktové rádivé domy boli typické zvlášť pre ženské konventy už od počiatku 13. stor. a objavujú sa v rôznych pozíciách voči kostolu, napr. aj ako jeho západné rameno. UNTERMANN, Mattias: *Das Nonnenhaus: Traditionen eines klösterlichen Bautyps*. In: OLDERMANN, Renate (ed.): *Gebaute Klausur. Funktion und mittelalterlicher Klosteräume*. Dortmund, 2008. V Trnave je prvý konvent taktiež situovaný pri západnom okraji kostola.

²⁰STANÍK, Ivan: Najstarší typ murovaného stredovekého meštianskeho domu so vstupnou šijou v Trnave na Hlavnej ulici č. 16. In: Doležel, Jiří (ed.): *Forum urbes medii aevi III*. Brno, 2004, s. 150 – 165; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: Doplňujúce poznatky k typu primárneho murovaného meštianskeho domu Trnavy. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 12, 2009 s. 47 – 66.

²¹Ako inšpirácia pre určenie polohy jednotlivých priestorov prvého trnavského konventu môže poslúžiť napr. Anežský kláštor v Prahe, kde bol dormitár na poschodí a priamo prepojený s tribúnou mníchov v kostole, zatiaľ čo kuchyňa (spolu s refektárom) bola na opačnom konci domu ako sakrálna architektúra. SOUKUPOVÁ, 1989, s. 62 – 69. Poloha kuchyne na konci dlhého jednotráktu sa doložila napr. aj v dominikánskom Kláštore sv. Anny v Brne, ako aj v kláštoroch v Kra-

kove, Sandomierzi a Sieradze, ref.16, s.130,138.

²²RÁBIK, Vladimír: Počiatky konventu klarisie v Trnave v stredoveku. In: *Studia Capuccinorum Boziniensis III*, 2017, s. 58 – 72.

²³Pozri napr.: ŽUFFOVÁ, Jaroslava – STANÍK, Ivan: Urbanistický a architektonický vývoj mesta. Prvotná meštianska architektúra. In: ŠIMONČIČ, Jozef (ed.): *Dejiny Trnavy*, Trnava, 2010, s. 387– 443.

²⁴STANÍK, Ivan: *Architektonický výskum Lovčickej brány mestského opevnenia v Trnave v južnom krídle*, 1983. Materiál je archivovaný na KPU Bratislava; MÉSÁROSOVÁ, Klára: *Nálezová správa archeologického výskumu Lovčickej brány mestského opevnenia*, 1983. Materiál je archivovaný v Západoslovenskom múzeu, Trnava.

²⁵Ivan Staník vtedy nález nepublikoval, ale spomenul ho v neskoršom článku: STANÍK, Ivan – KVETANOVÁ, Gabriela: Nález staršej zaniknutej stavby na mieste františkánskeho kláštora v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 2,1998, Pamiatkový ústav, Regionálne stredisko v Trnave, s. 21 – 28.

²⁶Ref.25; k zástavbe z plevových tehál pozri aj literatúru: ref.15.

²⁷STANÍK, Ivan: Pôvodný zámer výstavby stredovekého opevnenia Trnavy a jeho postupná realizácia. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 12, 2009, s. 23 – 46.

²⁸Klariský Anežský kláštor v Prahe fundovaný k roku 1231 bol vysvätený už v r. 1234, SOUKUPOVÁ, Helena: *Anežský kláštor v Praze*. Praha: Vyšehrad, 2011, 464 s. Ak by v našom prípade výstavba mala trvať tiež tak krátko, jej ukončenie by sa krylo s mongolským vpádom. Ten by zrejme celú akciu načas zabrzdil.

²⁹Napr. M. SLIVKA nastoľuje možnosť, že by sa františkáni usadili najskôr pri Špitáli sv. Heleny. SLIVKA, Michal: Funkcia cirkevných inštitúcií pri urbanizácii Trnavy. In: ŠIMONČIČ, Jozef (ed.): *Trnava 1988, zborník materiálov z konferencie Trnava 1238 – 1988*. Obzor Bratislava, 1991, s. 21 – 30. V takom prípade je možné uvažovať aj s klariskami v tomto objekte.

³⁰RÁBIK, Vladimír: Benediktíni v Trnave v stredoveku. Fikcia alebo skutočnosť? In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 22, 2019, s. 3 – 8.

³¹V období primárnej zástavby mesta tu vybudovali najskôr mohutnú jednotraktovú budovu (32 x 9 m) s hĺbkovou orientáciou voči uličnej čiare, stojacu čelom v línii dnešnej Hlavnej ulice. Ešte v stredoveku ju rozšírili o severný trakt, rozmermi zhodný s pôvodnou budovou. Neskôr pôvodnú budovu zbúrali, aby vytvorili na jej mieste dnešné nádvorie medzi kostolom a severným traktom. ŠULCOVÁ, Jana – ŽUFFOVÁ, Jaroslava – STANÍK, Ivan: *Dom na Hlavnej ulici 17 v Trnave „Špitálik“*, Pamiatkový výskum a Návrh na obnovu, 1992. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave; KATKIN, Slavomír: *Špitálik*, Archeologický výskum,1995. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave; výskum prízemnej obvodovej zástavby, ktorá lemovala východný okraj špitála pozri: SMOLÁKOVÁ, Mária: *Dom č.17 na Hlavnej ulici v Trnave*, architektonicko-historický výskum, 2020. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave. V pôdoryse tejto obvodovej zástavby, a tiež v ploche východne a západne od nej sa konal v r. 2020 – 2023 v rámci výkopov pre infraštruktúru

záchranný archeologický výskum, ktorý nepotvrdil prítomnosť materiálu z predurbánneho obdobia v podobe plevových tehál. Výskum realizovala firma AA AVALA (F. Vojtechovský), murivá vyhodnotila autorka príspevku. Z výskumu ešte nebola spracovaná nálezová správa.

³²Rovnaká situácia nastala napr. aj pri Anežskom kláštore v Prahe; združené bývanie klarisiek a minorotov prebiehalo tiež v kláštore v Českom Krumlove.

³³Depot plevoviek sa našiel pod novovekými zásypmi roziahnutý na veľkej ploche dnešného Námestia kráľovnej Konštancie, počnúc od južnej steny barokového františkánskeho kostola, pozri: HRNČIARIK, Erik: *Predbežná správa z archeologického výskumu Námestia kráľovnej Konštancie*, 2017. Materiál je archivovaný na Katedre klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave. ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Architektonicko-historický výskum murív odkrytých počas archeologického výskumu južne od Kostola sv. Jakuba*, Trnava, 2017. Materiál je archivovaný na KPU v Trnave. Masívny depot plevoviek svedčí o prítomnosti významnej stavby v predurbánnom období, avšak podobne, ako v prípade nálezu pod základom Lovčickej brány pri areáli klariského kláštora, nevieme nič o jej funkcii, ani vlastníctve. Pri starších archeologických výskumoch bola pred priečelím dnešného Kostola sv. Jakuba odkrytá časť ohradného múru stredovekého kláštora. Múr smeroval od úrovne juhovýchodného nárožia dnešného kostola na sever a po dosiahnutí dĺžky 22 m sa ďalej neodkrýval. Múr bol vybudovaný zo sekundárne použitých plevových tehál. URMINSKÝ, Jozef: Podzemná žatva faktov z histórie Trnavy. In: *Novinky z radnice*, november 2002, s. 20 – 22. Mimo stredovekého oplotenia františkánskeho kláštora sa podarilo odkryť aj základy dvoch paralelných stien stavby, ktorá sa nachádzala v subpozícii voči dnešnému barokovému kostolu. Zo stavby bol však zachytený len malý fragment, pretože po odpútaní sa od priečelia dnešného kostola bol priebeh jej základov smerujúcich na východ (s miernym odklonom na juh) po cca 100 cm prerušený vyššie spomenutým stredovekým murovaným oplotením františkánskeho kláštora a od neho ďalej na východ stavba v rámci nálezovej situácie už nepokračovala. Stavba so šírkou okolo 9 m mala základy vybudované z plevoviek o rozmeroch: 30 x 15 x ? cm, avšak ich primárnosť v tejto polohe nie je úplne istá. Celý pôdorys je neznámy a absentujú aj akékoľvek písomné pramene; hypoteticky by mohlo ísť o zvyšok predurbánnej sakrálnej architektúry, ref.15.

³⁴Ref.30, s. 3 – 8; NEUMANN, Martin: Kostol sv. Jakuba staršieho v Trnave. Príspevok k prítomnosti Valónov na území mesta v stredoveku. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 17, 2014, s.15 – 20.

³⁵O možnom prežívaní predurbánnej zástavby v polohe františkánskeho kláštora v čase urbanizácie sídla svedčí aj fakt, že opevnenie vykazuje v tomto mieste vybočenie z priamej línie, ktoré mohlo vzniknúť v dôsledku rešpektovania staršej zástavby.

³⁶ORIŠKO, Štefan: Kostol klarisiek v Trnave. Príspevok k problematike stredovekej architektúry mendikantov na Slovensku. In: *Archaeologia historica* 23, 1998, s. 353 – 368.

³⁷Napr. ref.28.

³⁸Ref.5.

³⁹Ref.1, KAZIMÍR.

⁴⁰Ref.1, KAZIMÍR.

⁴¹Ref.1, KAZIMÍR.

⁴²Projekt areálu z r.1877 s neskoršími úpravami, prízemie, zdroj: Štátny archív Trnava.

⁴³Jeho analógiu nachádzame popri meštianskej zástavbe aj na ďalších významných sakrálnych stavbách mestského typu, ako napr. na podvežovej kaplnke Kostola sv. Mikuláša, kde sme tento typ škárovania predbežne zaradili do doby po veľkom požiari mesta v r.1325, ktorý zachvátil aj trnavský kostol. ŽUFFOVÁ, Jaroslava – ZACHAROVÁ: Prvé výsledky výskumu Kostola sv. Mikuláša v Trnave. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 9, 2006, s. 3 – 16. Použité bolo tiež na prístavbe sakristie ku staršiemu presbytériu Kostola sv. Heleny, opatreného podrežaným škárovaním. Zatiaľ sa najmladšie zdokumentované použitie tohto typu škárovania považujeme bývalý kláštorný kostol pri Piešťanoch, kde bolo datované podľa bohatého kamenného tvaroslovie do 60. rokov 14. stor. ORIŠKO, Štefan: K problematike stavebnej plastiky stredovekého kostola v Piešťanoch. Kameňosochárske fragmenty z piešťanského kostola v zahraničných zbierkach. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 8, 2005, s.39 – 46; ŽUFFOVÁ, Jaroslava: K novým poznatkom o počiatkoch a premenách kostola zo starého kláštora v Piešťanoch. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 8, 2005. s. 27 – 38.

⁴⁴Zvyšky päťke stredovekých pilierov fasád arkádovej chodby sa zachovali len do výšky dnešného terénu nádvorie. Čelá päťke mierne predstupujú pred líca dnešných dvorových fasád. V ryhách popri dvorových fasádach chodieb južného a stredného (najstaršieho krídla) sa však napodiv žiadne zvyšky stredovekých päťiek nenašli. Keďže musíme rátať s obežnou chodbou v stredoveku po celom obvode ambitu, je predpoklad, že pôvodné dvorové steny týchto dvoch krídel boli ustúpené od novovekých dvorových fasád smerom ku interiéru a tam až výkopy nedosiahli, ref.1, KAZIMÍR. Nie je známe, kedy presne pribudli pri západnej stene najstaršieho krídla stredoveké operáky. Dnešné mohutné operáky, pochádzajúce z baroka, vtiahli do svojej hmoty pôvodné a prevzali ich statickú funkciu zabezpečením stavby stojacej vo svahu voči jej posunu.

⁴⁵ORIŠKO, Štefan: Stredoveká architektúra mendikantov v Trnave a ďalších mestách na Slovensku. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 12, 2009, s.135 – 144.

⁴⁶Južné líce torza steny má po celej výške steny v rámci pivnice základový charakter, pre ktorý je typická zatuhnutá malta do roviny v okolí škár, ktorú vytlačili počas murovania steny ku profilu výkopu. Z tejto nálezovej situácie je zrejme, že stenou stredoveký dom na juhu končil, ref.1, ŽUFFOVÁ.

⁴⁷Takáto funkcia samostatne stojaceho domu bola doložená pri niektorých mužských stredoeurópskych žobravých konventoch, ref.16, s.140. Otázkou je, či s ňou môžeme rátať aj v prípade ženského kláštora s prísnu klauzúrou.

⁴⁸Novovekú dĺžku domu však už dnes nie je možné bez archeologického výskumu zistiť, pretože v čase barokovej úpravy južného krídla kláštora odstránili všetky stavebné súčasti, ktoré predstupovali

pred jeho južnú fasádu do exteriéru, pričom na mieste zbúranej zástavby je dnes len zatravnený terén, ref.1, ŽUFFOVÁ.

⁴⁹Ref.1, ŽUFFOVÁ.

⁵⁰Ku bráne smerovala diaľková komunikácia (Česká cesta), pôvodne obiehajúca od západu na vyvýšenine situovanú

románsku osadu s centrálnym Kostolom sv. Mikuláša. Po uzavretí sídla hradbami sa komunikácia stala významnou mestskou ulicou ako na to poukazujú množiac sa nálezy honosných meštianskych domov. Najnovšie nálezy pozri: ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Architektonicko-historický*

výskum murív odkrytých archeologickým výskumom na parcelách 535/1,535/5 v Trnave na Halenárskej ul., 1. – 3. etapa, 2020 – 2022. Nepublikované správy sú archivované na KPU v Trnave.

Bauliche Anfänge des Klarissenklosters in Trnava

Zu den Ergebnissen der architekturhistorischen Kellerforschung

Das erste Konventhaus wurde zusammen mit der Kirche irgendwann zwischen 1238 und 1255 in der südöstlichen Ecke von Trnava, möglicherweise an der Stelle eines älteren Gebäudes aus der vorurbanen Zeit erbaut. Anscheinend verlief gleichzeitig mit dem Bau des Konvents auch der Bau der Befestigung, die an der gegebenen Stelle durch das sogenannte Lovčická-Tor repräsentiert wird, zu dem von Südosten eine Fernroute, die sogenannte Böhmisches StraÙe, führte. Das Ordenshaus hatte die Form eines langen Rechtecks mit nord-südlicher Ausrichtung der Längsseiten und war mindestens zwei Stockwerke hoch. Aufgrund der Geländeneigung war der östliche Teil des Erdgeschosses tief in den Boden eingelassen, im Gegensatz zum westlichen Teil, wo der Fußboden nur minimal unter dem Außen Gelände lag. Der Flügel war ein einzelner Trakt mit zwei belegten Räumen in dem eingetieften Erdgeschoss. Im Obergeschoss dürfte es aufgrund mehrerer Funk-

tionen notwendig sein, von einer Mehr-raumaufteilung auszugehen, wobei die Räume nicht unbedingt durch gemauerte Trennwände getrennt sein mussten. Der Zugang vom Außengelände zum Erdgeschoss erfolgte offenbar von Osten; die Treppe zum Obergeschoss könnte sich irgendwo zwischen der Kirche und dem eingetieften Gebäudeteil befinden. Möglicherweise war das Erdgeschoss auch im Interieur durch eine Treppe direkt mit dem Obergeschoss verbunden.

Zum ersten Gebäudekomplex des Klosters gehörte eine einschiffige Kirche mit rechteckigem Presbyterium. Die Kirche mit typischer ost-westlicher Ausrichtung bildete mit dem ersten Konventhaus einen L-förmigen Grundriss; der belegte mittelalterliche Zustand dokumentiert jedoch beide Gebäude ohne gegenseitigen Zusammenhang. Wir können daher die Bau- und Kommunikationsverbindung des ersten Konventhauses mit der Kirche vorläufig nur vermuten, und zwar in zwei Alternativen: entweder erstreckte sich die Kirche weiter nach Westen und der Klosterflügel wurde an die Südwand angebaut (mit einem bereits nicht unterkellerten

Teil), oder das Klostergebäude reichte bis zur Westfassade der Kirche hin.

Sollten die Klarissen nach ihrer Ankunft in Trnava im Jahr 1238 mit dem Bau ihres bis heute erhaltenen Klosters sofort begonnen haben, müssten wir die Entdeckung einer neuen Ziegelart – der Handstrichziegel – auf dem Gebiet von Trnava und die damit verbundene neue Bautechnologie noch kurz vor den Einfall der Mongolen setzen. Später, wahrscheinlich in der 2. Hälfte der 1320er Jahre, bauten sie den Südflügel an, so dass die Klosteranlage nach der 2. Bauetappe die Form des Buchstabens „U“ erhielt. Der vollständige mittelalterliche viereckige Grundriss, bei dem die Kirche und die Seitenflügel mit gewölbten Bogengängen einen Kreuzganghof umschlossen haben, wurde mit dem Anbau des Ostflügels fertiggestellt. Es könnte Ende des 14. bzw. Anfang des 15. Jahrhunderts geschehen sein, gleichzeitig mit dem Umbau der ursprünglichen Kirche, bei dem der gerade Abschluss des Presbyteriums durch einen polygonalen ersetzt wurde.

Abbildungen

Abb. 1. Der gegenwärtige Zustand des Gebäudekomplexes im Areal des Westslowakischen Museums in Trnava, des ehemaligen Klarissenklosters, Quelle: <https://sk.mapy.cz/leticka?source=osm&id=1015717489&d-s=1&x=17.5933157&y=48.3752140&z=19>

Abb. 2. Östlicher Hof, Südwestecke, der mittlere – älteste Flügel auf dem Foto rechts.

Abb. 3. Westlicher Hof, der mittlere – älteste Flügel.

Abb. 4. Das Areal des ehemaligen Klarissenklosters von Nordwesten mit den noch vorhandenen Erdgeschossflügeln, die den 3. Hof umschließen, zeitgenössische Ansichtskarte, 1900, Quelle: Archiv des Westslowakischen Museums in Trnava.

Abb. 5. Das Areal des ehemaligen Klarissenklosters, wie es auf einem Katasterplan aus dem Jahr 1895 abgebildet ist.

Abb. 6. Die untersuchten Keller, in den Grundriss des heutigen Erdgeschosses projiziert.

Abb. 7. Keller A unter dem mittleren – ältesten Flügel, Blick von Nordwesten, Zustand vor der Forschung mit noch teilweise verputzten Strukturen.

Abb. 8. Keller B unter dem südlichen Flügel des Westhofes, Blick von Nordosten.

Abb. 9. Keller C unter dem Westrand des südlichen Flügels des Westhofes, Blick von Norden.

Abb. 10. Stilanalyse der untersuchten Keller, Grundriss.

Legende: Schwarze Flächen – Mittelalter, rund um die Mitte des 13. Jh., gekreuzte Schraffur – Mittelalter, 2. Hälfte der 1320er Jahre, Schrägschraffur – Mittelalter, 14./15. Jh., hellgraue Flächen – Renaissance, 2. Hälfte des 16. Jh., vertikale Schraffur – Renaissance, 16./17. Jh., graue Flächen – Barock, 1634–1655.

Abb. 11. Stilanalyse der untersuchten Keller, Querschnitt in ost-westlicher Richtung mit Blick nach Süden.

Legende: Legende für die Stilanalyse wie bei Abb. 10; A – das heutige Fußbo-

denniveau, B – das ursprüngliche Fußbodenniveau, C – die Schwelle der Nische des ursprünglichen Portals, D – das angenommene ursprüngliche Geländenniveau östlich des Gebäudes, E – das angenommene ursprüngliche Geländenniveau westlich des Gebäudes, nach: KAZIMÍR, Milan: Areál bývalého kláštora klarisiek v Trnave. Pamiatkový výskum časti objektu, 1997, bearbeitet.

Abb. 12. Die östliche Wand des Erdgeschosses des ersten Konventhauses, der Fund einer vertikalen Kaverne nach der entfernten südlichen Wand an der Stelle der südöstlichen Ecke.

Abb. 13. Die östliche Wand des Erdgeschosses des ersten Konventhauses, Fragment einer Reihe von Ährenmauerwerk, die über die Lage des ursprünglichen Fußbodenniveaus informiert.

Abb. 14. Die östliche Wand des Erdgeschosses des ersten Konventhauses; eine erhaltene Reihe von Ährenmauerwerk entlang des südlichen Drittels der Wand, die über die Lage des ursprünglichen Fußbodenniveaus informiert.

Abb. 15. Die östliche Wand des Erdgeschosses des ersten Konventhauses, zwei Abstellnischen über einer Reihe von Ährenmauerwerk.

Abb. 16. Die westliche Wand des Erdgeschosses des ersten Konventhauses; das bei Absenkung des Fußbodens freigelegte Fundament.

Abb. 17. Die östliche Wand des Erdgeschosses des ersten Konventhauses, die ursprüngliche Eingangsöffnung.

Abb. 18. Die ursprüngliche Eingangsöffnung zum Erdgeschoss, Blick vom Interieur, Detail des südlichen Widerlagers, der sekundär aus ungewöhnlich großen Ziegeln gebaut wurde.

Abb. 19. Die ursprüngliche Eingangsöffnung zum Erdgeschoss, die Widerlager wurden zusätzlich aus ungewöhnlich großen Ziegeln gebaut, im oberen Teil der Widerlager befinden sich Aussparungen für die Balkenköpfe des Holzsturzes.

Abb. 20. Das nördliche Paar von Abstellnischen mit spitzem Abschluss als typischer Bestandteil der Ausstattung mittelalterlicher Bauten.

Abb. 21. Erste Etappe des von den Stadtmauern umgebenen Klarissenklosters; in die Unterlage eingezeichnet: STANÍK, Ivan: Pôvodný zámer výstavby stredovekého opevnenia Trnavy a jeho postupná realizácia, 2009, bearbeitet.

Abb. 22. Hypothetische Rekonstruktion des Erdgeschosses des ersten Konventhauses der Klarissen, Grundriss.

Legende: 1 – Eingang zum Hals, der vom Außengelände zum eingetieften Erdgeschoss führt, 2 – mögliche Eingänge zum Obergeschoss.

Abb. 23. Hypothetische Rekonstruktion des Erdgeschosses des ersten Konventhauses der Klarissen, Längsschnitt mit Blick nach Osten.

Abb. 24. Auf dem Plan von Trnava vom Anfang des 20. Jahrhunderts markierte Hypothesen über die ersten Sitze der Klarissen nach ihrer Ankunft in Trnava im Jahr 1238.

Abb. 25. Dreiseitiger Abschluss eines gotischen Fensters in einer abgeschrägten Einsenkung; heutige Präsentation des Fundes an der Südfassade des südlichen mittelalterlichen Flügels.

Abb. 26. Keller C des ursprünglichen Einzelhauses westlich des mittelalterlichen Klosters; die Nordwand mit zugemauertem Originaleingang.

Abb. 27. Keller C des ursprünglichen Einzelhauses. Der Charakter des Fundaments der südlichen Front der Südwand bestätigt den Originalabschluss des Hauses im Süden.

Abb. 28. Gebäudekomplex der 1. Etappe des Klarissenklosters in Trnava, 1238 – Mitte des 13. Jahrhunderts

Legende: 1 – Eingang zum Hals, der vom Außengelände zum eingetieften Erdgeschoss führt, 2 – möglicher Eingang zum Obergeschoss.

Abb. 29. Gebäudekomplex der 2. Etappe des Klarissenklosters in Trnava, 2. Hälfte der 1320er Jahre

Abb. 30. Gebäudekomplex der 3. Etappe des Klarissenklosters in Trnava, Ende des 14. – Anfang des 15. Jahrhunderts; westlich des Areals steht das Einzelhaus (A) – ein funktionaler Bestandteil des Klosters?

Úvod

V katastri obce Biely Kostol (okr. Trnava) v chotárnej časti Podolky sa z dôvodu výstavby novej individuálnej bytovej výstavby od jesene roku 2020 začalo s realizáciou rozsiahleho archeologického výskumu pod záštitou Katedry klasickej archeológie v Trnave. Samotným výkopovým prácam predbiehali na celej niekoľkohektárovej ploche podrobné geofyzikálne merania, analýza satelitných snímok a historických mapových podkladov, systematické povrchové zbery a prospekcia pomocou detektora kovov. (obr.1 – 3)

Po vyhodnotení predbežných výsledkov sa v závere roka 2020 a v priebehu prvej polovice roka 2021 pristúpilo k terénnemu preskúmaniu zistených archeologických štruktúr, nachádzajúcich sa v priestore pod budúcou cestou, inžinierskymi sieťami a takisto novou budovou a parkoviskom miestnej základnej školy. Od roku 2022 sa aktivity katedry sústreďujú na postupnú realizáciu archeologického výskumu pri výkopových stavebných prácach pod jednotlivými rodinnými domami. Vďaka dobrej súčinnosti s Krajským pamiatkovým úradom v Trnave a investorom celej IBV sa vopred podarilo dohodnúť strategický podrobný plán následného postupu, ktorého cieľom je eliminovať potenciálne negatívne vplyvy ďalšej výstavby. Prostredníctvom nadobudnutých poznatkov o situácii na lokalite, charaktere osídlenia v jednotlivých častiach plochy a rozsahu potenciálne dochovaných archeologických štruktúr, bolo možné posúdiť situáciu individuálne prakticky pod každou parcelou budúcich domov a prispôbiť tomu i metodológiu výskumu. Navzdory nezriedka rozsahovo obmedzeným možnostiam limitovaných rozsahom požadovaných výkopových stavebných prác sa systematickou činnosťou postupne darí dopĺňať mozaiku o charaktere a rozsahu osídlenia v jednotlivých časových horizontoch. Cieľom príspevku je oboznámiť širšiu odbornú verejnosť o najdôležitejších doterajších zisteniach. Vzhľadom na polykultúrny charakter lokality, značný rozsah výskumu a množstvo získaných huteľných

artefaktov, ako aj stále prebiehajúci terénny výskum, v predložennom príspevku sa zameriame len na najzávažnejšie zistenia. Niektoré otázky spojené so stanovením presného rozsahu osídlenia v jednotlivých obdobiach bude možné presnejšie stanoviť až po ukončení terénnych prác. Takisto definitívne datovanie všetkých preskúmaných archeologických štruktúr umožní až komplexné vyhodnotenie celého fondu huteľných nálezov a zistených stratigrafických situácií.

Charakteristika lokality

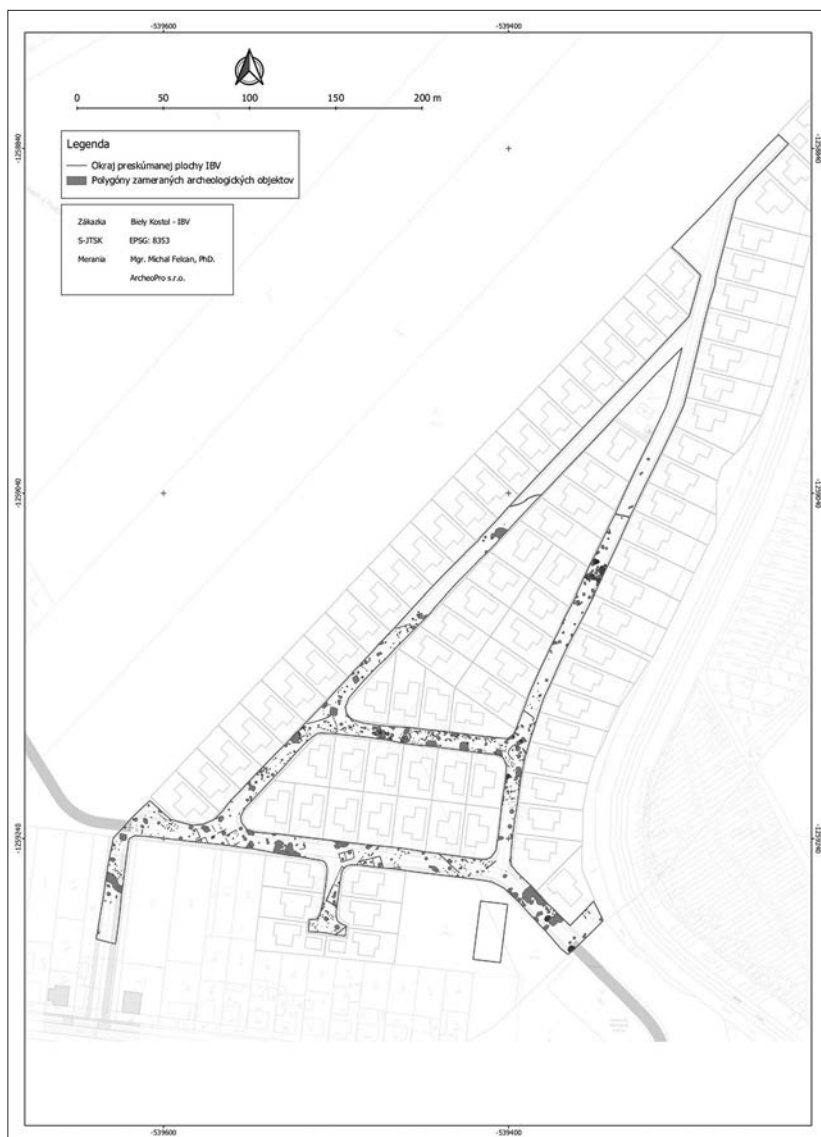
Skúmaná plocha je situovaná východne od intravilánu obce, v priestore medzi zastavanou časťou a súčasným tokom Parná. Ide o pravostrannú terasu rieky Parná, ktorá severovýchodne a východne

smerom k inundácii rieky postupne klesá. Dnešný priebeh vodného toku je do výraznej miery výsledkom regulácie v období novoveku. Potok v tomto úseku stráca rýchlosť a preteká plytkou no pomerne širokou dolinou, v dôsledku čoho časť územia malo charakter močiarov a mokrých nivných lúk.¹ Na terajšiu podobu georeliéfu v danej lokalite do značnej podoby vplývalo sceľovanie, vyrovnávanie a odvodňovanie terénu uskutočnené v 2. polovici 20. stor. a takisto regulačné a vodohospodárske práce na Parnej. Pred začatím stavebných prác boli priamo v teréne ešte stále viditeľné viaceré prevýšenia a depresie, ktoré sú výsledkom kultúrnych (činnosť človeka) a prírodných transformačných procesov (gravitačných, zrážkových, fluvialných a eolických).

Obr. 1. Geofyzikálny prieskum lokality, 2020, spracoval: ArcheoPro s.r.o., Veľká Mača, zdroj: Katedra klasickej archeológie FF TU v Trnave.

Legenda: Tmavé plošky – doložené a predpokladané archeologické objekty, vlnité línie – zaniknuté koryto vodného toku.

Obr. 2. Plán preskúmanej plochy v rokoch 2020 a 2021, zdroj: Katedra klasickej archeológie Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Obr. 3. Letecký pohľad na skúmanú plochu, foto: E. Hrnčiarik.

Naopak, zvažujúci sa a celkovo znížený terén na severovýchode a východe od skúmanej plochy bol v minulosti minimálne po určitú časť roka zrejme podmáčaný a vystavený pravidelným záplavám. Predstavoval plytkú úvalinovú zníženinu s eróznou denudačným svahom.² Môžeme predpokladať, že táto časť nebola príliš vhodná na trvalé osídlenie a bola skôr využívaná ako lužný les, resp. mokré lúky. Avšak nedá sa úplne vylúčiť, že v určitých klimaticky suchších fázach holocénu (napr. v eneolite, v mladšej dobe bronzovej), sa niektoré typy areálov aktivít mohli vo väčšej miere realizovať aj v tejto polohe. Napr. na základe súčasného stavu bádania sa zároveň predpokladáme, že už v stredoveku bolo viacero pôvodných ramien výrazne zanesených, čo mohlo vplyvať mierny posun osídlenia bližšie smerom k vodnému toku.

Výsledky archeologického výskumu

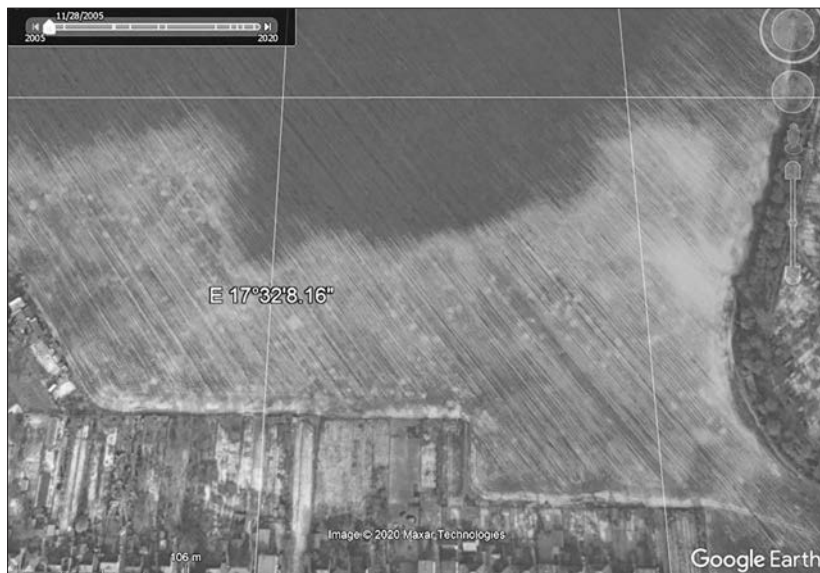
Uskutočnený archeologický výskum potvrdil pomerne intenzívne osídlenie vo viacerých obdobiach, čo je v zhode s celkovou situáciou v bezprostrednom okolí lokality. V danom momente je možné sa vyjadriť k datovaniu jednotlivých nálezov len rámcovo, nakoľko momentálne stále prebieha ich laboratórne spracovanie. V rámci katastrálneho územia Bieleho Kostola evidujeme viacero ďalších polôh s archeologickými dokladmi osídlenia v minulosti.³ Je to spôsobené kombiná-

ciou viacerých faktorov, z ktorých kľúčovú úlohu zohrávali výhodná geografická poloha, úrodná pôda, dobré prírodné podmienky či blízkosť vodného toku. Komponenty sídelnej štruktúry z rôznych období sa nachádzajú takmer v celej línii pozdĺž rieky Parná - od chotárných častí Spodky, Medziháj, Na lúkach, Podolky až po skúmanú lokalitu v polohe Podolky 6.

Rieka s lužným lesom/močaristým prostredím a mokrymi lúkami tak na východnej a severovýchodnej strane vytvárala prirodzenú hranicu pre značnú časť areálov aktivít sídliskového charakteru. Priebeh pôvodných zaniknutých ramien v severnej a severovýchodnej časti je dobre zachytený nielen uskutočneným geofyzikálnym výskumom, ale i na niektorých satelitných snímkach spoločnosti GoogleEarth. Na jednej z nich z roku 2005 vidieť priebeh hlavného ramena obtekajúceho terasu. (**obr.4**)

Prostredníctvom negatívnych porastových príznakov je priestor vtedajšieho sídelného areálu viditeľný vo forme bledšieho (suchšieho) sfarbenia vegetácie, pričom v rámci plochy sú zreteľné aj desiatky rôznych archeologických štruktúr. Terénym archeologickým odkryvom bola v priestore vstupu z obecných komunikácií do celej individuálnej bytovej výstavby na juhozápadnej strane zachytená širšia plytšia priekopa, zrejme doplnená z vnútornej strany palisádou/plotom. (**obr.5**)

Predpokladáme, že osada tak bola v niektorých fázach osídlenia minimálne z časti vymedzená aj z južnej, resp. juhozápadnej strany. Priebeh priekopy bol síce zachytený len na dĺžke 12 m, no ešte aj dnes je čiastočne viditeľná v priestore vedľajších záhrad v podobe plytkej terénnej depresie. V rámci archeologického výskumu realizovaného pod budovou školy (Sektor 11), jej priebeh nebol zachytený. V jeho južnej a juhozápadnej časti bola síce po celej šírke zistená depresia s tmavšou humusovitou výplňou, no tá dosahovala hĺbku len 10 až 15 cm a išlo skôr o pozvolné zvažovanie celého terénu na juhu smerom k dnešným záhradám. Nakoľko takéto plynulé zvažovanie máme doložené aj v polohe, kde bol priebeh priekopy archeologicky preskúmaný (Sektor 1), nedá sa nateraz vylúčiť, že v tomto sektore, situovanom na južnom okraji celej skúmanej plochy (areál školy) sa prípadná priekopa nachádza južnejším, resp. juhozápadným smerom v mieste terajších

Obr. 4. Satelitný záber na lokalitu, zdroj: GoogleEarth.

záhrad. Samotné datovanie priekopy vymedzujúcej areál sídliska žiaľ nateraz nie je uspokojivo vyriešené. Archeologickým výskumom sa podarilo získať len minimálne množstvo veľmi fragmentarizovaného materiálu. Ak by sme ju datovali na základe porovnania makroskopických vlastností jej spodnej výplne s ďalšími zahĺbenými objektmi preskúmanými na lokalite (bledšia tvrdá veľmi kompaktná ílovitá hlina s občasnou prímесou kamienkov a minimálnym množstvom nálezov) je možné (?), tento najstarší zásyp pochádza už obdobia mladého neolitu, resp. pravdepodobnejšie zo včasného eneolitu. Vo viacerých ohľadoch s analogickou situáciou sa stretávame na sídlisku v Branči. Zhodné je situovanie na pravobrežnej vyvýšenine terasy rieky, ktorej okraj pôvodne vymedzovalo staré koryto rieky. Podobne ako v Bielom Kostole, aj tam bola doložená v niektorých úsekoch priekopa, pričom

autori daného výskumu predpokladajú, že tá neslúžila primárne na obranné účely a jej budovanie skôr súviselo s hospodárskou základňou spoločnosti.⁴

Z výskumu pochádza viacero nezdobených keramických úlomkov, pri ktorých na základe zloženia použitého materiálu nateraz úplne nevylučujeme ich kultúrnu príslušnosť k niektorému zo včasných neolitických komplexov – železovská skupina/Lengyel I-II (?). Pre porovnanie, prítomnosť neolitického človeka (konkrétne kultúry s mladšou lineárnou keramikou) je v rámci katastrálneho územia Biely Kostol verifikovaná minimálne v troch ďalších polohách – Za kaštieľom 1 a v časti Spodky a Medziháj.⁵ V oboch prípadoch, podobne ako v prípade skúmanej lokality Podolky 6, ide o pravostranné terasy riečky Parná. Topograficky najbližšia lokalita z obdobia neolitu k skúmanej polohe Podolky 6 sa nachádzala

Obr. 5. Rez priekopou, foto: T. Kolon.

na opačnom (t. j. ľavom) brehu rieky. Nanešťastie bola v značnej časti zničená pri výstavbe trnavských rybníkov pri Kamennom mlyne. Existenciu osídlenia nám indikujú nájdené fragmenty keramiky a brúsenej kamennej industrie.⁶ Avšak v samotnej polohe Podolky 6 nebol doposiaľ spoľahlivo identifikovaný žiaden archeologický objekt z obdobia kultúry s lineárnou keramikou a železovskej skupiny. Získané keramické nálezy možno s istotou datovať až do nasledujúcich fáz stredného a mladého neolitu a následného eneolitu spájaných s okruhom lengyelskej kultúry a najmä tzv. Epilengyelu (Lengyel IV). Stopy po maľovanej výzdobe tak príznačnej pre prvé 2 fázy lengyelskej kultúry sme doposiaľ nezaznamenali. V danom momente je dôležité zdôrazniť, že získaný črepový materiál mal po vyzdvihnutí na povrchu pomerne hrubú a pevnú krustu (vrstvičku) vyzrážaného uhličitanu vápenatého - tzv. sinter. Bolo ho preto nevyhnutné chemicky a mechanicky odstrániť, v dôsledku čoho mohli byť prípadné nepatrné stopy po maľbe neúmyselne odstránené. Výzdoba sa dochovala výlučne v podobe rôznych plastických výčnelkov a ušíek rôzneho tvaru. Najbližšie analógie k výraznejším črepom nachádzame najmä v prostredí ludanickej skupiny, hoci vo viacerých nálezových situáciách nevylučujeme ich príslušnosť ku starším fázam lengyelskej kultúry. Pri datovaní symptomatickej keramiky sa opierame o upravenú

chronológiu J. Pavúka.⁷ Pôvodne sa tento typ materiálu s typickou zle vypálenou tehlovočervenou keramikou a drsným piesčitým povrchom (vzniknutým pravdepodobne až druhotne) zvykol v staršej literatúre označovať ako horizont Brodzany – Nitra – Branč, resp. typ Brodzany – Nitra. Pôvodne sa tak kládol ešte tesne pred vznik ludanickej skupiny a teda na záver neolitu. V modifikovanej chronológii J. Pavúka už tomu tak nie je,⁸ v dôsledku čoho už nepatrí na záver neolitu, ale predstavuje finálny vývoj lengyelskej kultúry – tzv. Epilengyel, reprezentovaný na území juhozápadného Slovenska regionálnou skupinou Ludanice. Žiaľ, väčšina „výraznejších“ nálezov nepochádza z pozostatkov nadzemných architektur (stĺpové/kolové jamy nadzemných stavieb a výplne základových žľabov), ale len z rôznych sídliskových exploatačných a zásobných jám. Daná skutočnosť výrazne sťažuje ich datovanie a celkovú interpretáciu. Navzdory komplikovanej nejednoznačnej stratigrafickej situácii, minimálnemu množstvu datovateľných nálezov v kombinácii s prítomnosťou viacerých archeologických komplexov na lokalite či dokonca v bezprostrednom okolí základových žľabov predpokladáme, že najmenej časť z nich bola vybudovaná nositeľmi skupiny Ludanice, príp. v starších fázach lengyelskej kultúry, pričom v jednom prípade nevylučujeme i eventuálne mladšie datovanie. Predbežné zatriedenie sa tak v danej chvíli primárne opiera

o analógie z iných lokalít a z posúdenia makroskopických vlastností výplne žľabov (bledá tvrdá kompaktná hlina s minimálnym množstvom nálezov) v teréne. Z pôdorysného hľadiska išlo o takmer pravouhlé a vo veľkej miere dvojpriestorové stavby s vnútornou priečnou stenou. V rámci individuálnej bytovej výstavby v Bielom Kostole Podolky 6 sa podarilo čiastočne alebo kompletne preskúmať viacero typov stavieb z pohľadu konštrukčného riešenia a takisto orientácie ku svetovým stranám. Z dôvodu dodržania rozsahu článku sa aspoň stručne zmienime o dvoch. Preskúmané časti nadzemných domov sú orientované dlhšou osou približne v smere sever – juh, príp. východ – západ. Pre porovnanie, z obdobia lengyelskej kultúry nemáme pri stavbách dosiaľ zistený špecifický úzus preferovania niektorej zo svetových strán. Ich usporiadanie skôr súviselo s konkrétnymi vlastnosťami lokality. Príznačné je to najmä pre stavby buď priamo, alebo v blízkosti rondelov. Avšak na sídliskách s väčším počtom domov ako Branč či Jelšovce predsa len prevládala severojužná orientácia s odchýlkami do 30 stupňov k východu alebo k západu.⁹ Charakteristickým znakom nadzemných stavieb je pravouhlý pôdorys obdĺžnikového tvaru, ktorý je vo väčšine prípadov členený prostredníctvom vnútornej priečky do dvoch častí (priestorov). V stavebno-konštrukčnom riešení základnej konštrukcie sa výrazne líšia od sta-

Obr. 6. Letecký pohľad na zachovaný pôdorys domu s kombinovaným základom. Podľa triedenia J. Pavúka ide o stavbu Typu 5b, foto: E. Hrnčiarik.

Obr. 7. Letecký pohľad na zachovaný pôdorys pravouhlého dvojpriestorového domu s priečkou, ktorý pozostával so súvislého základového žľabu na všetkých stenách a s nevýraznými antami na jednej z kratších strán. Podľa triedenia J. Pavúka najbližšiu analógiu predstavujú stavby Typu 4, foto: E. Hrnčiarik.

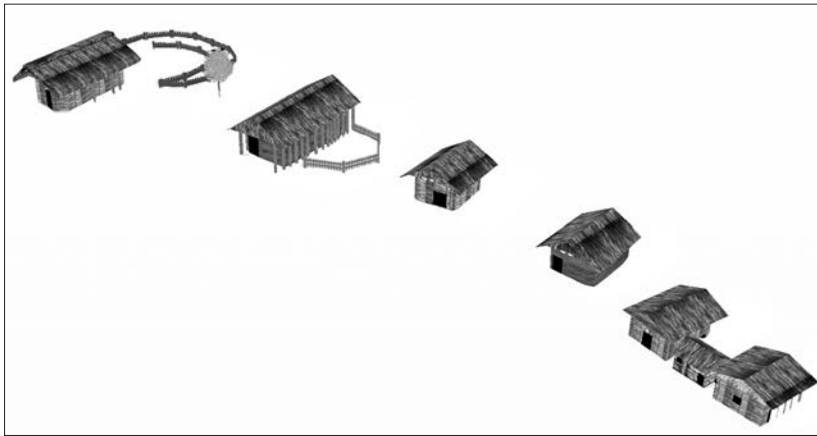
viteľskej tradície predchádzajúcej kultúry s lineárnou keramikou, resp. železovskej skupiny.¹⁰

V jednom prípade sa podarilo zachytiť takmer celý pôdorys stavby s kombinovaným základom. Ten pozostával v jednej polovici zo súvislého obvodového žľabu (8,85 x 6,6 m), ktorého steny sa nepatrne zvažovali smerom dovnútra, pričom dno bolo jemne zaoblené, až takmer rovné. V jednej časti kratšej steny bol v žľabe odskok, ktorý môže naznačovať, že základ domu pôvodne pozostával z viacerých vodorovne umiestnených a čiastočne opracovaných drevených trámov. Danú hypotézu by podporovala aj absencia akýchkoľvek stôp po kolovej/stĺpovej konštrukcii v priestore žľabu. Žľab s vodorovnými trámami tak mohol slúžiť pre ukotvenie rámovej konštrukcie, vrátane vertikálnych nosných trámov. Druhá polovica domu a vnútorná priečka pozostávala z jedného radu stĺpových jám (12 jám na dĺžku a 4 na kratšej strane) o dĺžke cca 4,5 m. Celková dĺžka stavby tak dosahovala viac ako 13 m a šírka viac ako 6,6 m. Nadzemné časti stien boli zrejme vyhotovené z vypletaného prútia/vetví stromov a hlineného výmazu. Doklady mazanice v Bielom Kostole poznáme len zo sekundárnych polôh. Intenzívne prepálená vrstva mazanice sa našla aj v zahĺbenom objekte situovanom približne uprostred domu, avšak jej priama chronologická a funkčná súvislosť s nadzemnou stavbou zatiaľ nebola potvrdená. (obr.6)

Orientácia stavby severojužným smerom a výber konštrukčného riešenia má najbližšie analógie v Jelšovciach a takisto na lokalite Naštice.¹¹ Pravouhlý dvojpriestorový pôdorys tam dosahoval podobnú dĺžku okolo 20 m a šírku 5 až 7 m. Rozdiel je len v absencii dvoch kolových jám vo vnútri oboch priestorov v Bielom Kostole, čo ale môže byť spôsobené neúplným preskúmaním celého pôdorysu a takisto ich prípadným zničením pozdĺžnou jamou uprostred. Charakteristickým znakom je prečnievanie stien na južnej strane, pre ktoré sa v odbornej slovenskej spisbe zaužíval termín anty. Tento termín prevzatý z antického staviteľstva však pôvodne označuje rozšírené pilierové ukončenie múry, a tak je otázne, či je adekvátne ho používať v danom kontexte. V každom prípade, podľa triedenia J. Pavúka ide o stavbu typu 5b.¹² V Sektore 3b sa podarilo preskúmať pozostatky aj ďalšej nadzemnej stavby o rozmeroch 8,7 x 5,5 m. Od predošlej sa líšila orientáciu voči svetovým stranám, rozmermi aj použitou technológiou. Predstavuje pravouhlý dvojpriestorový dom s priečkou, ktorý pozostáva so súvislého základového žľabu na všetkých stenách a s nevýraznými antami na jednej z kratších strán. (obr.7)

V porovnaní s nálezmi z iných lokalít je stavba z Bieleho Kostola výrazne menšia. Publikované príklady z juhozápadného Slovenska dosahujú dĺžku až 20 – 30 m a šírku 8 – 10 m. Rozdiel je aj v absencii dokla-

dov o plytkých, husto osadených koloch v žľabe a v chýbajúcich antoch na druhej z kratších strán. Vzhľadom na to, že sa vo výplni našlo len minimum nálezov, jeho presnejšiu kultúrnu príslušnosť bude potrebné verifikovať až prostredníctvom rádiokarbónovej metódy C14. Nedo- statok signifikantných nálezov limituje naše súčasné možnosti datovať aj ďalšie torzovito dochované pozostatky základových žľabov. Napríklad čiastočne preskúmané archeologické štruktúry v priestore budúcej základnej školy (Sektor 11) sa voči vyššie spomínaným typom (Typ 4, Typ 5) vyznačujú určitými odlišnosťami v niektorých detailoch. V prvom rade chýbajú prečnievajúce steny. Žľaby objektov 11/ 22 a 11/28 boli vykopané súvisle, pričom v rohoch sa nenašli žiadne doklady po kolovej konštrukcii a ani po ich prečnievaní. Avšak nevylučujeme, že v častiach situovaných mimo skúmanej plochy, mohli byť kombinované aj s kolovou konštrukciou. Hypoteticky teda môžu prislúchať k viacerým variantom v ponímaní J. Pavúka. Do úvahy pripadá Typ 2 – dvojpriestorový dom so súvislým základovým žľabom, ktorý na Slovensku máme doposiaľ doložený len v rondelovej fáze vo Svodíne – Lengyel IB.¹³ No pre takéto včasné datovanie daného objektu avšak v súčasnosti nedisponujeme žiadnymi podpornými dôkazmi. Nie je preto vylúčené, že žľabové objekty 11/22 a 11/28 predstavujú odlišný variant domu už vyššie spomínaného kombinovaného Typu 5b, len

Obr. 8. Rekonštrukcia eneolitickej osady na lokalite Čepinski Martinci-Dubrava. Podľa: KALAFATIČ, Hrvoje: Zaštitna istraživanja lokaliteta Čepinski Martinci-Dubrava na trasi autoceste Beli Manastir-Osijek-Svilaj 2007 i 2008.

Obr. 9. Ideálna rekonštrukcia domu na základe nálezov z Chynorian a Hurbanova. Podľa: ĐURIŠ, Jozef: Architektúra domu mladšej a neskorej doby kamennej na juhozápadnom Slovensku na základe analýzy mazanice, obr. 5.

bez prečnievajúcich stien v rohoch. Takýto modifikovaný typ bol preskúmaný napr. Jelšovciach.¹⁴ Podobne u jedného domu v Dolných Našticiach v polohe Úzke neboli prečnievajúce steny doložené.¹⁵ Napokon, ani u skôr zmieneného, kompletne preskúmaného domu Typu 4 v Bielom Kostole, neboli po začistení viditeľné na jednej z kratších strán žiadne stopy po prečnievaní, kým na druhej strane boli len veľmi nepatrné (prečnievali len cca 10 cm). Z tohto dôvodu presné typologické zatriedenie týchto nálezov nechávame zatiaľ otvorené. Z obdobia Epilengyelu síce poznáme z územia kultúrneho prostredia skupiny Balaton-Lasinja a skupiny Bisamberg-Oberpullendorf aj ďalšie varianty nadzemných stavieb so základovým obežným žlabom bez prečnievajúcich rohov – tzv. Typy 6 až 8,¹⁶ ale bez dôkladného komplexného vyhodnotenia celkovej nálezovej situácie by boli určité tvrdenia len na úrovni špekulácií. Z tohto pohľadu sa ako významné ukazuje pokračovanie archeologického výskumu na parcelách domov,

ktorý v ideálnom prípade umožní aspoň čiastočné doplnenie, príp. skompletizovanie pôdorysu nájdených stavieb.(obr.8,9)

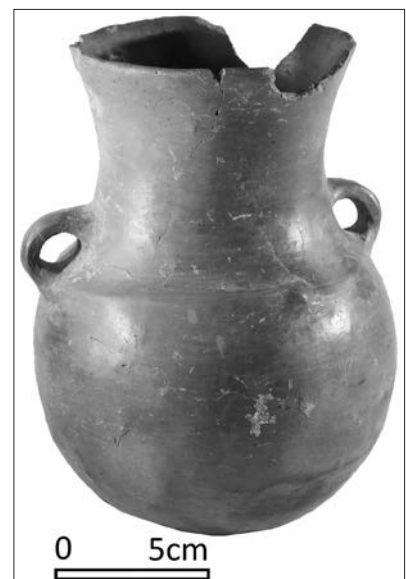
Niekoľko preskúmaných zahĺbených štruktúr (zásobné a rôzne exploatačné jamy) obsahovalo eneolitickú keramiku zdobenú technikou brázdneného vpichu skupina Bajč – Retz. Ojedinele sa na povrchu keramiky zdobenej rytými líniami (rôzne geometrické línie) miestami dochovali aj zvyšky bielej pastóznej hmoty. Tieto nálezy indikujú pokračovanie rozptýleného sídliska tohto kultúrneho komplexu v dlhšej línii popri pravom behu starého meandra Parnej, ktorého časť bola zachytená už v roku 2006 severozápadne od našej lokality v polohe Na Lúkach – dnešná Potočná ulica.¹⁷ To zrejme pozostávalo z jednotlivých obydlí či menších usadlostí. V danom momente je dôležité zdôrazniť, že viacero osád z tohto obdobia bolo identifikovaných v polohách s ešte donedávna vysokou podzemnou hladinou vody a v inundáciách vodných tokov, pričom podľa niektorých

bádateľov využívanie týchto polôh mohlo byť spôsobené nástupom suchšej klimatickej periódy.¹⁸

Prostredníctvom charakteristickej keramiky je v rámci skúmanej plochy spoľahlivo doložená aj následná bádenská kultúra. Väčšina jej nálezov žiaľ pochádza až zo sekundárnych či dokonca terciárnych polôh, kde sa dostala ako súčasť bežného sídliskového odpadu. Ďalšie výraznejšie komponenty sídelnej štruktúry sa datujú do staršej doby bronzovej (únětická (?) a maďarovská kultúra). Na lokalite bolo doposiaľ preskúmaných viacero zahĺbených častí typických sídliskových objektov ako zásobné a rôzne exploatačné jamy. Výplň jednej takejto väčšej obilnej jamy maďarovskej kultúry obsahovala rozsiahly súbor keramiky. (obr.10)

Popri stovkách kusov črepov tenkostenného stolového riadu a takisto hrubšej kuchynskej keramiky, sa v nej zachovalo aj viac ako desať celých a viacero pod váhou zeminou rozlámaných kusov nádob. Väčšina z nich sa koncentrovala do poslednej štvrtiny výplne jamy v rámci intenzívne dočervena prepálenej vrstvy. V dôsledku posedopozíčných transformačných procesov sa celé kusy nádob dochovali najmä popri stenách zásobnice. Zaujímavé je, že len niekoľko metrov od nej bol v najvyššej časti sprásovej terasy zachytený okraj pohrebiska takisto zo staršej doby bronzovej.(obr.11,12)

Vzhľadom na bezprostrednú blízkosť sídliskových objektov maďarovskej kultúry a hrobov vyvoláva otázku, či toto pohrebisko môže byť časovo súbežné s týmito sídliskovými nálezmi. Väčšina hrobov bola

Obr. 10. Amforovitá nádoba maďarovskej kultúry, foto: T. Kolon.

už v pravku sekundárne otvorená a porušená, čo limituje možnosti ich presnejšie datovať. Doposiaľ sa podarilo archeologicky preskúmať päť kostrových hrobov, ktoré zrejme tvorili južný a východný okraj predpokladaného pohrebiska. Z pohľadu rituálneho otvárania hrobov, resp. ich vykrádania, zaujímavé indície poskytuje nálezová situácia v juhozápadnej časti skúmanej plochy (Sektor 3a), kde bolo preskúmané rozsiahle sújatie z viacerých období. Napriek zložitej stratigrafickej situácii sa v jednej časti po začistení črtala oválna prepálená vrstva s kameňmi, v okolí ktorej sme našli viacero zliatkov z bronzoviny/medi, fragment pieskovcového kadľubu a drobný keramický úlomok z taviaceho teglika (?). Zaujímavé je, že medzi zliatkami farebných kovov sa našiel aj drobný úlomok z tenkého tepaného plechu, z ktorého sa bežne zhotovovali šperky práve v staršej dobe bronzovej. Nie je preto vylúčené, že by mohlo ísť miesto, kde sa kovové výrobky pochádzajúce zo spomínaného neďalekého pohrebiska mohli recyklovať, resp. pretavovať. Z katastrálneho územia obce Biely Kostol boli už v minulosti identifikované aj ďalšie polohy s doloženým osídlením v staršej dobe bronzovej. V roku 2008 J. Urminský preskúmal 3 sídliskové jamy maďarovskej kultúry polohy Podolky počas výstavby cesty pre vtedajšiu novú individuálnu bytovú výstavbu. Táto poloha s rovnakým názvom je situovaná severozápadne od našej lokality a je vlastne pokračovaním tej istej vyvýšeniny (terasy) rieky prevyšujúcej nivu o 180 – 200 cm. V publikovanej literatúre sa z daného časového horizontu uvádza aj nález jedného kostrového hrobu západne na ulici Vysoká, v mieste bývalého hliníka.¹⁹ Zo záveru staršej doby bronzovej evidujeme situovanie otvorených sídlisk na jednej strane v tesnom zázemí (predpolí) opevnených osád (napr. Budmerice, Jelšovce, Nitra), ale nie sú však ani výnimkou otvorené sídliská rozprestierajúce sa na nízkych terasách, bez evidentnej väzby na konkrétnu opevnenú osadu, ako napr. Báhoň, Voderady – Slovenská Nová Ves.²⁰ V tomto kontexte je dôležité upozorniť na zmienku J. Urminského o existencii opevnenej osady v polohe Podolky. Zmienенý autor priekopu širokú 3,5 m a hlbokú 2 m, údajne kruhového pôdorysu, datuje do doby rímskej,²¹ pričom z tohto obdobia žiadne podobné štruktúry u Germánov nepoznáme (za predpokladu, že skutočný pôdorys prie-

Obr. 11. Kostrový hrob zo staršej doby bronzovej, foto: T. Kolon.

kopy by nebol kruhový, mohlo by teoreticky ísť o časť fortifikácie dočasného rímskeho tábora?). Daný stručný popis možno skôr indikuje existenciu opevneného sídliska práve zo staršej doby bronzovej v danej polohe (?). V takom prípade by tak skúmaná poloha Podolky 6, situovaná juhovýchodne od nej, tvorila časť jej hospodárskeho zázemia. Avšak strohosť a nejednoznačnosť publikovanej zmienky neumožňuje túto hypotézu v danom momente potvrdiť či vyvrátiť.

Viacere výplne pozostatkov zahĺbených objektov indikujú pretrvávanie osídlenia v polohe Podolky 6 aj počas v strednej a mladšej doby bronzovej. Nálezy z okruhu stredodunajských popolnicových polí (čakanská kultúra) sú známe z polohy Medziháj.²²

Ďalšie výrazné osídlenie v Bielom Kostole v polohe Podolky 6 sa spája až s archeologickými kultúrami

Obr. 12. Malá nádobka s náznakom prevrtania z hrobu zo staršej doby bronzovej, foto: T. Kolon.

mladšej doby železnej, ktorých nositelia sa zvyknú stotožňovať s historicky známym etnikom Kelto. V rámci tejto epochy boli vo väčšom počte na lokalite zaznamenané sídliskové objekty z dvoch chronologických fáz. Prvú fázu reprezentuje naj-

Obr. 13. Zabíľbená chata zo záveru doby halštatskej až včasnej doby laténskej (HaD3/LTA), foto: T. Kolon.

starší úsek doby laténskej (HaD3/LTA), počas ktorej sa v materiálnej kultúre prejavovalo na jednej strane doznievanie prvkov domácej tradície staršej doby halštatskej, a na druhej sa objavujú nové (cudzie) elementy, naznačujúce príchod prvých keltských kolonistov a prospektorov prichádzajúcich do západných oblastí Karpatskej kotliny v priebehu 2. polovice 5. stor. pred Kr. Charakteristickými novými znakmi sú v ruke robená i na kruhu obtáčaná keramika s použitím grafitovej suroviny, sečné a bodné železné zbrane, ale aj rôznorodé ženské a mužské šperky a súčasti opaskov z bronzu a železa zdobené v typickom včasnotaténskom štýle.²³ Osídlenie sa koncentrovalo predovšetkým v najzápadnejšej časti juhozápadného Slovenska, v blízkosti Bratislavy a pod úpäťami Malých Karpát približne po Trnavu, príp. čiastočne po Nitrú. Nížinné poľnohospodárske osady boli doposiaľ preskúmané len prostredníctvom niekoľkých objektov v Bratislave-Dúbravke – poloha Veľká lúka, v Senici, v Stupave – Devínske jazero, či v Trnave – poloha Horné Pole. Ojedinelé nálezy sú známe aj z Prašníka, Plaveckého Podhradia a z Kopčian. Predpokladané mocenské centrum tohto regiónu sa nachádzalo na jednom z výbežkov Malých Karpát, konkrétne na vrchole kopca Slepý vrch v katastroch obcí Horné

Obr. 14. Fragment nádoby zo záverečnej doby halštatskej až včasnej doby laténskej (HaD3/LTA), foto: T. Kolon.

a Dolné Orešany.²⁴ Noví osadníci neprichádzali do vyľudnenej oblasti, ale sa to dostávali na juhozápadnom Slovensku do kontaktu so skupinou Vekerzug a takisto hlavne na severe a východe krajiny i s prežívajúcim pôvodným nekeltským obyvateľstvom z neskoršej doby halštatskej.²⁵ Doposiaľ vo väčšej miere publikovaný materiál pochádza najmä zo známych pohrebísk a ojedinelých kostrových hrobov v Stupave, Bu-

čanoch, vo Veľkom Grobe a v Bernolákove.²⁶ V Bielom Kostole sa podarilo preskúmať viacero sídliskových objektov z tohto obdobia koncentrujúcich sa hlavne v západnej a juhozápadnej časti lokality (Sektor 1, 2, 3a, 7). Popri zásobných jamách boli čiastočne alebo úplne archeologicky odkryté aj zvyšky minimálne dvoch obydľí v podobe zahĺbených chát s dokladmi textilnej výroby.^(obr.13,14) Predstavujú tak pomerne zaujímavý a doposiaľ skôr ojedinele publikovaný materiál z prostredia osád, ktorý by mohol lepšie pochopiť materiálu náplň daného horizontu. Najbližšie analógie predstavujú nálezy z Trnavy – Horného Poľa.²⁷ Ich význam znásobuje skutočnosť, že v katastrálnom území obce Biely Kostol sú evidované významné archeologické doklady z predchádzajúcej kalenderberskej kultúry.

Početne zastúpené sú aj doklady prítomnosti Keltov zo strednej doby laténskej (LTB2/LTC1 až LTC2/LTD1) datovanej do 240/230 – 130/115 pred Kr.²⁸ Podobne ako v predchádzajúcom prípade, ide o nálezy sídliskového charakteru – t. j. o pozostatky pôvodných areálov rezidenčného a hospodárskeho charakteru.^(obr.15,16)

Okrem symptomatického inventáru typických zahĺbených chát, sú vo väčšej miere prítomné artefakty

Obr. 15. Pozostatky keltského obydľia zo strednej doby laténskej, foto: A. Paliderová.

spájané s výrobou textilu (hlinené závažia, prasleny), v menšom počte aj iné druhy hospodárskeho náradia (napr. železné dláto) a šperkov (úlomky sklenených náramkov). Na vyvýšenine vo východnej časti skúmanej plochy bol preskúmaný súbor archeologických objektov, ktorý svojou dispozíciou a priestorovým usporiadaním pripomína ohradenú dvorcovú štruktúru, tvorenú obytnou stavbou (zahĺbenou chatou), ohradou a hospodárskymi objektmi (zásobné jamy, zvyšky jednoduchej pecky). V blízkom okolí skúmanej plochy pritom evidujeme hneď viacero polôh s potvrdením osídlenia v dobe laténskej, žiaľ až na výnimky,²⁹ väčšina z nich nebola vyhodnotená komplexne, ale skôr formou kratších správ, či predbežných výsledkov výskumu, napr. priestor obytného komplexu Parnas, Trnava – Horné pole, Spodky a Medziháj.³⁰

Germánske osídlenie z doby rímskej bolo doposiaľ zachytené len prostredníctvom 3 zahĺbených objektov a ojedinelých nálezov z ornice, či terciárnej výplne mladších štruktúr. Všetky nálezy sa koncentrovali do priestoru vyvýšeniny v severovýchodnej časti lokality, najmä do blízkosti zaniknutého ramena Parnej. V jednom prípade išlo o časť bližšie neurčiteľnej sídliskovej jamy, ktorá porušovala staršie objekty. Nepočetný črepový materiál ju

umožňuje datovať len rámcovo do 2. až 3./4. stor. Ďalšie dva objekty (jedna zásobná jama a jedna zahĺbená chata) obsahovali výplň príznačnú pre mladšiu až neskorú dobu rímsku. Popri v rukách formovanej keramike sú zastúpené aj germánske, na kruhu zhotovované nádoby, fragmenty provinciálnej keramiky (glazované mortáriá) a takisto drobný úlomok rímskej sklenej nádoby, zdobený plastickými nálepmi natavovaného skla.

Najmladšiu fázu osídlenia (odhliadnuc od nepočetných nálezov novovekej keramiky získanej povrchovými zbermi) v polohe Podolky 6 predstavuje niekoľko výrobných a hospodárskych objektov zo stredoveku. Podobne ako v prípade doby rímskej, doklady osídlenia sa koncentrovali najmä na severozápadnom, severnom, severovýchodnom a východnom okraji skúmanej plochy v blízkosti zaniknutého ramena. Archeologicky sa podarilo preskúmať viacero typických zásobných jám baňatého, resp. hruškovitého tvaru s jemne zaobleným dnom a so zúženým hrdom. Zo stredoveku pochádzajú aj 4 pecky – dve menšie a dve väčšie. Dva väčšie varianty mali spodnú časť upravenú hlineným vypáleným estrichom a prácu v nich uľahčovala menšia predpecná jama. (obr.17)

Niekoľko kumulácií stredove-

Obr. 16. Čša na vysokej nôžke zo strednej doby laténskej, foto: T. Kolon.

kých črepov sa našlo aj v zníženej, a v minulosti zaplavovanej, časti na severovýchodnom okraji, v priestore, kde boli aj pomocou geofyzikálneho merania identifikované zaniknuté staré ramená rieky Parná. Nepravidelný pôdorys objektov a druh výplne naznačuje, že môže ísť o naplaveninu vzniknutú počas záplav, ktoré veľmi často obsahujú aj rôzny materiál antropogénneho pôvodu. Na povrchu jedného zaniknutého ramena sa zároveň našli pozostatky oválneho prepáleného objektu, ktorý môže naznačovať, že v danom časovom úseku už značná časť hlavného ramena obtekajúceho vyvýšeninu mohla byť zanesená. Koncentrácia stredovekých nálezov

Obr. 17. Pec s predpecnou pracovnou jamou z obdobia stredoveku, foto: A. Paliderová.

na okraji terasy naznačuje možný posun osídlenia bližšie k vodnému toku, resp. do priestoru severnejšie od skúmanej plochy. Potvrdzovali by to aj publikované informácie o intenzívnom osídlení z 12. až 14. stor. v polohe Podolky a Parnas, ktoré boli preskúmané v roku 2010. V porovnaní s polohou Podolky 6, boli v tejto časti popri početných fažobných jamách a peciach prítomné i zahĺbené obydlia.³¹

Záver

Uskutočnený archeologický výskum potvrdil pomerne intenzívne polykultúrne osídlenie lokality. Najstaršie spoľahlivo doložené osídlenie prislúcha mladšej a neskoršej doby kamennej prostredníctvom lengyelskej kultúry a najmä jej záverečnej fázy tzv. Epilengyelu reprezentovaného ludanickou skupinou (Lengyel IV). Zdá sa, že lokalita z hľadiska datovania, pozostatkov architektúry, priestorového riešenia a celkového charakteru sídliska zdieľa viacero spoločných znakov s osadou v Branči a v Jelšovciach. Pozoruhodné sú najmä dlhšie dvojpriestorové domy

s priečkou, ktorých základy boli na všetkých stranách vyhlbené do podoby súvislého žlabu. Viacero preskúmaných štruktúr (zásobné a rôzne exploatačné jamy) obsahovalo eneolitickú keramiku (skupina Bajč – Retz) zdobenú technikou brázdeného vpichu. Prostredníctvom typickej keramiky je na lokalite doložená aj následná bádenská kultúra. Ďalšie výraznejšie komponenty sídelnej štruktúry sa datujú do staršej doby bronzovej (únětická (?) a maďarovská kultúra). Z daného časového horizontu bolo preskúmaných viacero pozostatkov zahĺbených typických sídliskových objektov (zásobné a rôzne exploatačné jamy). V najvyššie položenej časti sprašovej terasy bol zároveň zachytený južný a východný okraj súvekého pohrebiska, ktorého prevažná časť sa zrejme nachádza pod parcelami budúcich rodinných domov. Viaceré nálezy naznačujú pretrvávajúce osídlenie v strednej a mladšej dobe bronzovej. Intenzívne osídlenie polohy pochádza až z prelomu staršej a mladšej doby železnej (záver doby halštatskej – HaD3/LTA). Početne zastúpené sú aj doklady

prítomnosti Keltov v období strednej doby laténskej. Okrem symptomatického inventáru typických zahĺbených chát, bola v jednej časti preskúmaná nálezová situácia svojou dispozíciou a priestorovým usporiadaním pripomínajúca ohradenú dvorcovú štruktúru. Stopy osídlenia z neskorších období sú menej výrazné. Do doby rímskej možno datovať dve jamy a jedno zahĺbené obydlie, kým vrcholný stredovek reprezentujú výplne viacerých obilných jám a zvyšky jednoduchých pecí. Všetky vyššie uvedené zistenia zreteľne indikujú vysokú intenzitu osídlenia v danej polohe. Zároveň poukazujú na potrebu ochrany a záchrany predpokladaných nálezov v dosiaľ ešte nepreskúmaných plochách pod budúcimi parcelami rodinných domov, ktorých výstavba by ich mohla nenávratne poškodiť či zničiť.

Preložený príspevok vznikol s podporou Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva: projekt VEGA 1/0240/21: Krajina a sídla u Keltov a Germánov. Vzťahy navzájom, v krajine a ku krajine.

Poznámky

¹Porovnaj URMINSKÝ, Jozef: Halštatské mohylové pohrebisko v Bielom Kostole. In: *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, Řada M6*, Brno 2001, s. 80; SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ, Katarína – ADÁMEK, Jozef – BOCÁNOVÁ, Martina a kol.: *Biely Kostol. Vlastivedná monografia obce*, Biely Kostol 2014, s. 12.

²SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ a kol., ref. 1, s. 12–14.

³Napr. URMINSKÝ, ref. 1, 78–91; URMINSKÝ, Jozef: Archeológia. In: Katarína Slobodová-Nováková a kol. (eds.): *Biely Kostol. Vlastivedná monografia obce*. Bie-

ly Kostol 2014, s. 27–34; BARTÍK, Juraj – FARKAŠ, Zdeněk – TURČAN, Vladimír: Biely Kostol. In: Matej Ruttkay (ed.): *Archeológia a ropa*. Nitra 1995, s. 22–23; ČAMBÁL, Radoslav – FARKAŠ, Zdeněk – GREGOR, Miloš – CHOMA, Igor: Osídlenie skupiny Bajč – Retz v Chorvátskom Grobe a v Bielom Kostole. In: *Zborník Slovenského národného múzea 105 – Arch.* 21. Bratislava 2011, s. 7–43; SEDLÁK, Miroslav: *Archeologická topografia Trnavskej pahorkatiny a dolnovážskej nivy v období praveku*. Nepublikovaný rukopis diplomovej práce. Bratislava 2016.

⁴VLADÁR Jozef: Výskum v Branči pri

Nitre v roku 1961. In: *Archeologické rozhledy 14*. Praha 1962, s. 308–327; VLADÁR Jozef: Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961–1962. In: *Archeologické rozhledy 16*. Praha 1964, s. 63–101, 113; VLADÁR Jozef – LICHARDUS, Ján: Erforschung der frühneolithischen Siedlungen in Branč. In: *Slovenská archeológia 16*. Nitra 1968, s. 313.

⁵BARTÍK – FARKAŠ – TURČAN, ref. 3, s. 22–23.

⁶KELLER, Igor: Z novších nálezov v Trnavskom múzeu. In: *Štud. Zvesti AÚ SAV 13*. Nitra 1964, s. 273; MĚSZÁROSOVÁ, Klára: Archeológia. In: Jozef Šimončík –

Jozef Watzka (eds.): *Dejiny Trnavy*. Bratislava 1989, s. 24; SEDLÁK, ref. 4, s. 42.

⁷PAVÚK, Juraj: Brodzany – Nitra – Gruppe oder Brodzany – Gruppe? In: *Památky Archeologické Suppl. 13*. Praha 2000a, s. 326 – 338; PAVÚK, Juraj: Das Epilengyel/Lengyel IV als kulturhistorische Einheit. In: *Slovenská Archeológia* 48. Nitra 2000b, s. 1 – 26; ČIMÁŘ, Zdeněk – PAVÚK, Juraj – PROCHÁZDKOVÁ, Pavlína – ŠMÍD, Miroslav: K problému definování finálního stadia lengyelské kultury. In: B. Hänsel – E. Studeníková (eds.): *Zwischen Karpaten und Ägäis. Gedenkschrift Viera Němejcová-Pavúková*. Internat. Arch. Studia Honoraria 21. Rahden/Westf. 2004, s. 207 – 217.

⁸PAVÚK, ref. 7, s. 1 – 26; PAVÚK, ref. 7, s. 328 – 340; ČIŽMÁŘ – PAVÚK a kol., ref. 7, s. 209 – 217 aj s ďalšou literatúrou.

⁹PAVÚK, Juraj: Kolové stavby lengyelskej kultúry. Pôdorysy, interiéry a ich funkcie. In: *Slovenská archeológia* 60. Nitra 2012, s. 253.

¹⁰Ref. 9, s. 252.

¹¹Porovnaj CHMELO, Ladislav – ŠEBESTA, Bohuslav – ŠÚTOR, Marek – ŽÁK MATYASOWSKY, František: Eneo-

litické obytné objekty z Dolných Naštíc. In: *Studia Historica Nitriensia* 21, Supplementum. Nitra 2017, 371– 380; PAVÚK, ref. 9, s. 252 – 262, obr. 1, 2; PAVÚK, Juraj – BÁTORA, Jozef: *Siedlung und Gräber der Ludanice – Gruppe in Jelšovce*. In: *Archaeologica Slovaca monographiae* 5. Nitra 1995, s. 15.

¹²Ref. 9, s. 259.

¹³Ref. 9, s. 254.

¹⁴Ref. 9, s. 260, obr. 8:1.

¹⁵CHMELO a kol., ref. 11, obr. 2.

¹⁶Ref. 9, s. 260 – 262, obr. 9.

¹⁷CHOMA, Igor: Výskum na novej zástavbe extravilánu obce Biely Kostol. In: *AVANS 2006*. Nitra 2008, 79 – 81.

¹⁸ČAMBAL a kol., ref. 3, s. 35.

¹⁹URMINSKÝ, Archeológia, ref. 3, s. 29.

²⁰BÁTORA, Jozef: *Slovensko v staršej dobe bronzovej*. Bratislava 2018, s. 228.

²¹URMINSKÝ, Archeológia, ref. 3, s. 31.

²²URMINSKÝ, Archeológia, ref. 3, s. 29.

²³ČAMBAL, Radoslav: Staršia doba železná a počiatky keltského osídlenia na juhozápadnom Slovensku. In: *Slovensko v dobe Etruskov*. Bratislava 2015, s. 93 – 94; PIETA, Karol: *Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska*. Nitra

2008, s. 18.

²⁴ČAMBAL, Radoslav – BAZOVSKÝ, Igor: Sídla elit v dobe laténskej na juhozápadnom Slovensku. In: *Germánske elity v dobe rímskej na Slovensku*. Bratislava 2022, s. 58 – 59.

²⁵PIETA, ref. 23, s. 18; ČAMBAL, Radoslav: Osídlenie okresov Bratislava, Senec a Pezinok v dobe laténskej. In: Petra Pospěchová – Peter Wittgrüber (eds.): *Car-nuntum-Gerulata*. Pezinok 2008, s. 102.

²⁶Podrobne ref. 24, s. 58 – 67.

²⁷BARTÍK, Juraj – BŘEZINOVÁ, Gertrúda: Laténske osídlenie v polohe Trnava-Horné Pole. In: *Zborník SNM 90 – Arch. 6*. Bratislava 1996, s. 67.

²⁸Ku chronológii pozri napr. BŘEZINOVÁ, Gertrúda – CHROPOVSKÝ, Bohuslav: *Sídliská z doby laténskej v Nitre*. Nitra 2020, s. 67 – 69.

²⁹Napr. Ref. 27.

³⁰Napr. URMINSKÝ, Archeológia, ref. 3, s. 31; BARTÍK a kol., ref. 3, s. 22 – 23.

³¹URMINSKÝ, Archeológia, ref. 3, 32.

Archäologische Ausgrabung in Biely Kostol, Flur Podolky

Die archäologische Ausgrabung in Biely Kostol, Flur Podolky 6, bestätigte hier eine relativ intensive Besiedlung durch mehrere Kulturen. Die älteste zuverlässig dokumentierte Siedlung gehört der jung- und spätsteinzeitlichen Lengyel-Kultur und insbesondere deren Endphase (Lengyel IV) an. Es scheint, dass die Fundstelle hinsichtlich der Datierung, der Baureste, der räumlichen Gestaltung und des Gesamtcharakters der Siedlung mehrere gemeinsame Züge mit den Siedlungen in Branč und Jelšovce aufweist. Bemerkenswert sind vor allem die langen Zweiraumhäuser mit Trennwand, deren Fundamente allseitig in Form einer durchgehenden Rinne ausgehoben wurden. Mehrere untersuchte Strukturen (Vorratsgruben und verschiedene Lehmabbau-gruben) enthielten äneolithische Keramik (Gruppe Bajč-Retz), die mit Furchenstich verziert

war. Durch ihre typische Keramik ist an der Fundstelle auch die nachfolgende Badener Kultur belegt. Andere bedeutendere Komponenten der Siedlungsstruktur stammen aus der Frühbronzezeit (Aunjetitzer? und Maďarovce-Kultur). Aus dem gegebenen Zeithorizont wurden mehrere Überreste typischer eingetiefter Siedlungsobjekte (Vorratsgruben und verschiedene Lehmabbau-gruben) untersucht. Im höchstgelegenen Teil der Lössterrassen wurde gleichzeitig der südliche und östliche Rand eines gleichaltrigen Gräberfeldes erfasst, dessen Großteil allem Anschein nach unter den Parzellen zukünftiger Einfamilienhäuser liegt. Mehrere Funde weisen auf das Fortbestehen der Siedlung in der Mittel- und Jungbronzezeit hin. Intensive Besiedlung des Ortes stammt erst aus der Wende der Früh- und Spätisenzeit (Ende der Hallstattzeit – HaD3/LTA). Es gibt hier auch zahlreiche Belege für die Anwesenheit der Kelten während der Mittellatène-

zeit. Neben dem symptomatischen Inventar typischer eingetiefter Hütten wurde in einem Teil der Fundstelle ein Befund untersucht, dessen Grundriss und räumliche Anordnung an einen umzäunten Hof erinnern. Die Siedlungsspuren aus späteren Perioden sind weniger deutlich. In die römische Kaiserzeit lassen sich zwei Gruben und eine eingetiefte Behausung datieren, während das Hochmittelalter durch die Füllungen mehrerer Getreidegruben und Reste einfacher Öfen repräsentiert wird. Alle obengenannten Feststellungen zeugen von der Intensität der Besiedlung des gegebenen Ortes. Gleichzeitig weisen sie auf die Notwendigkeit des Schutzes und der Rettung in den noch unerforschten Teilen unter den Parzellen von zukünftigen Einfamilienhäusern hin, deren Bau diese archäologischen Belege unwiederbringlich beschädigen oder zerstören könnte.

Abbildungen

Abb. 1. Geophysikalische Untersuchung der Fundstelle, 2020, bearbeitet von: ArcheoPro s.r.o., Veľká Mača, Quelle: Abteilung für Klassische Archäologie der Philosophischen Fakultät der Universität in Trnava.

Legende: Dunkle Flächen – belegte und vermutete archäologische Befunde, Wellenlinien – ein nicht mehr existierender Wasserlauf.

Abb. 2. Plan der Grabungsfläche in den Jahren 2020 und 2021, Foto: E. Hrnčiarik – T. Kolon.

Abb. 3. Luftaufnahme der Grabungsfläche, Foto: E. Hrnčiarik.

Abb. 4. Satellitenaufnahme der Fundstelle, Quelle: GoogleEarth.

Abb. 5. Schnitt durch den Graben, Foto: T. Kolon.

Abb. 6. Luftaufnahme eines erhaltenen Hausgrundrisses mit kombiniertem Fundament. Der Klassifikation von J. Pavúk

nach handelt es sich um ein Gebäude vom Typ 5b, Foto: E. Hrnčiarik.

Abb. 7. Luftaufnahme des erhaltenen Grundrisses eines rechteckigen Zweiraumhauses mit Trennwand, das allseitig aus einer durchgehenden Fundamentrinne mit undeutlichen Anten an einer der Querseiten bestand. Der Klassifikation von J. Pavúk nach bilden die Gebäude vom Typ 4 die nächste Analogie, Foto: E. Hrnčiarik.

Abb. 8. Rekonstruktion der äneolithischen Siedlung an der Fundstelle Čepinski Martinci-Dubrava. Nach: KALAFATIČ, Hrvoje: Zaštitna istraživanja lokaliteta Čepinski Martinci-Dubrava na trasi autoceste Beli Manastir-Osijek-Svilaj 2007 i 2008.

Abb. 9. Ideale Rekonstruktion eines Hauses anhand der Funde aus Chynorany und Hurbanovo. Nach: ĐURIŠ, Jozef: Architektúra domu mladšej a neskorej doby kamennej na juhozápadnom Slo-

vensku na základe analýzy mazanice, obr. 5.

Abb. 10. Amphorengefäß der Maďarovce-Kultur, Foto: T. Kolon.

Abb. 11. Körpergrab aus der Frühbronzezeit, Foto: T. Kolon.

Abb. 12. Kleingefäß mit Bohrspuren aus einem frühbronzezeitlichen Grab, Foto: T. Kolon.

Abb. 13. Eingetiepte Hütte vom Ende der Hallstattzeit bis zur Frühlatènezeit (HaD3/LTA), Foto: T. Kolon.

Abb. 14. Gefäßfragment vom Ende der Hallstattzeit bis zur Frühlatènezeit (HaD3/LTA), Foto: T. Kolon.

Abb. 15. Überreste einer keltischen Hütte aus der Mittellatènezeit, Foto: A. Paliderová.

Abb. 16. Kelch mit hohem Fuß aus der Mittellatènezeit, Foto: T. Kolon.

Abb. 17. Mittelalterlicher Ofen mit vorgelagerter Bedienungsgrube, Foto: A. Paliderová.

Úvod

Kaštieľ Voderady napriek dejiným udalostiam dvadsiateho storočia vstúpil do nového milénia s nádejou na lepšie časy. Nie každá pamiatka má „šťastie“ na dobrého a osvieteného vlastníka. Mnohé pamiatky sa tohto prelomu časov nedožili alebo boli značne urbanisticky, architektonicky a pamiatkovo narušené.

Príkladom dobrej obnovy je kaštieľ a park vo Voderadoch. Po vyrabovaní Červenou armádou, obyvateľmi a znárodnení objektu poslednému šľachtickému majiteľovi – grófke Kláre Zichy (*1883 + 1971), manželke Štefana Kegleviča (*1880 + 1962), slúžil pre potreby štátnych majetkov, Poľnohospodárskej majstrovskej školy a učilišťa.

V roku 2007 bola v kaštieli ukončená pedagogická činnosť. Verejná

správa – Vyšší územný celok Trnava – hľadala rôzne možnosti funkčnej náplne pôvodného objektu. Nakoniec, po viacerých neúspešných pokusoch ho ponúkla na predaj. Vďaka zásahu Krajského pamiatkového úradu Trnava bol kaštieľ ponúknutý na predaj ako jeden celok spolu s parkom. V roku 2016 ho kúpili manželia Ing. Pavel Bohdal a Ing. Katarína Bohdalová. Predpokladom úspešnej obnovy objektu bolo vykonanie potrebných výskumov a prieskumov s vyústením do kapitoly „Návrh obnovy“.¹

Typologický druh, základná charakteristika a pôdorysná skladba objektu

Kaštieľ predstavuje reprezentatívne vidiecke šľachtické sídlo so symetrickou trojkřídlovou dispozíciou na pôdoryse „U“. Křídla na juhovýchodnej strane zvierajú vnútorné nádvorie - cour d'honneur. Budova

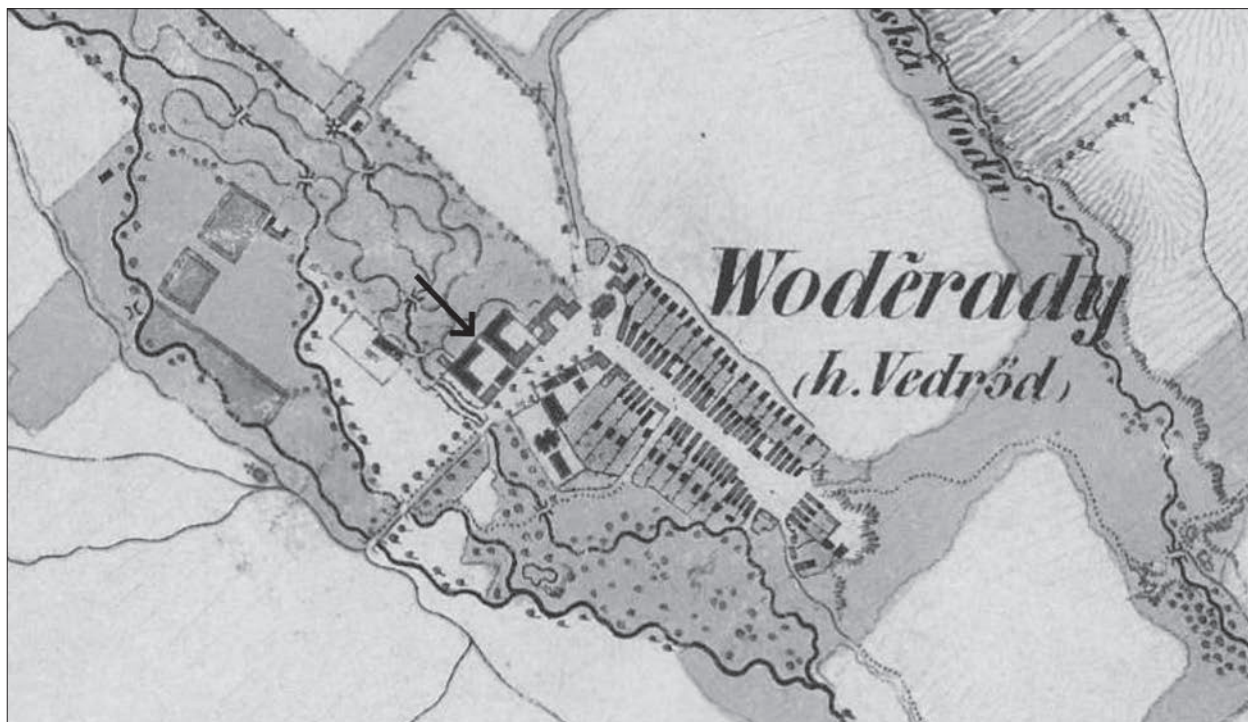
je čiastočne podpivničená, s dvomi nadzemnými podlažiami; bočné křídla pokračujú do strán krátkymi dvojpodlažnými a nadväzujúcimi prízemnými časťami. Hlavné křídlo má dvojtraktovú dispozíciu, bočné křídla na prízemí sú prevažne jednotraktové, na poschodí dvojtraktové – s chodbovým traktom vedeným pozdĺž čestného nádvorja. Pôdorys budovy zodpovedá syntetickému racionálnemu konceptu. V hlavnom křídle je pri vstupnej hale situované hlavné schodisko. Reprezentačné miestnosti piano nobile sa nachádzajú v severozápadnom trakte na 2. NP.²

Urbanistický kontext vývoja kaštieľa a parku

Na prvom vojenskom mapovaní je zobrazený park a kaštieľ pred neskoroklasicistickou prestavbou okolo roku 1860. V riešení parku je viditeľná osová kompozícia. Na druhom vojenskom mapovaní (1819 – 1869)

Obr. 1. Urbanistický kontext kaštieľa a parku na 1. vojenskom mapovaní.
(<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/3828/view/?bbox=-2177%2C-9663%2C6450%2C-6085>)

Obr. 2. Urbanistický kontext kaštieľa a parku na 2. vojenskom mapovaní.

(<https://maps.arcanum.com/bu/map/secondsurvey-hungary/?bbox=1951811.8849625757%2C6151798.085692003%2C1957635.4310550524%2C6153990.872940935&map-list=1&layers=5>)

sa z juhovýchodnej strany kaštieľa nachádzajú hospodárske objekty, ktoré boli pri koncepcnej prestavbe asanované a presunuté na hospodársky dvor. Katastrálna mapa z roku 1906 zachytáva urbanistickú situáciu po koncepcnej obnove kaštieľa. V parku sa nachádzala sieť chodníkov, drobná architektúra. Tento podklad slúžil ako základný podklad pre návrh obnovy trasovania chodníkov v parku. (obr.1 – 3)

Analýza architektonicko-historického vývoja kaštieľa

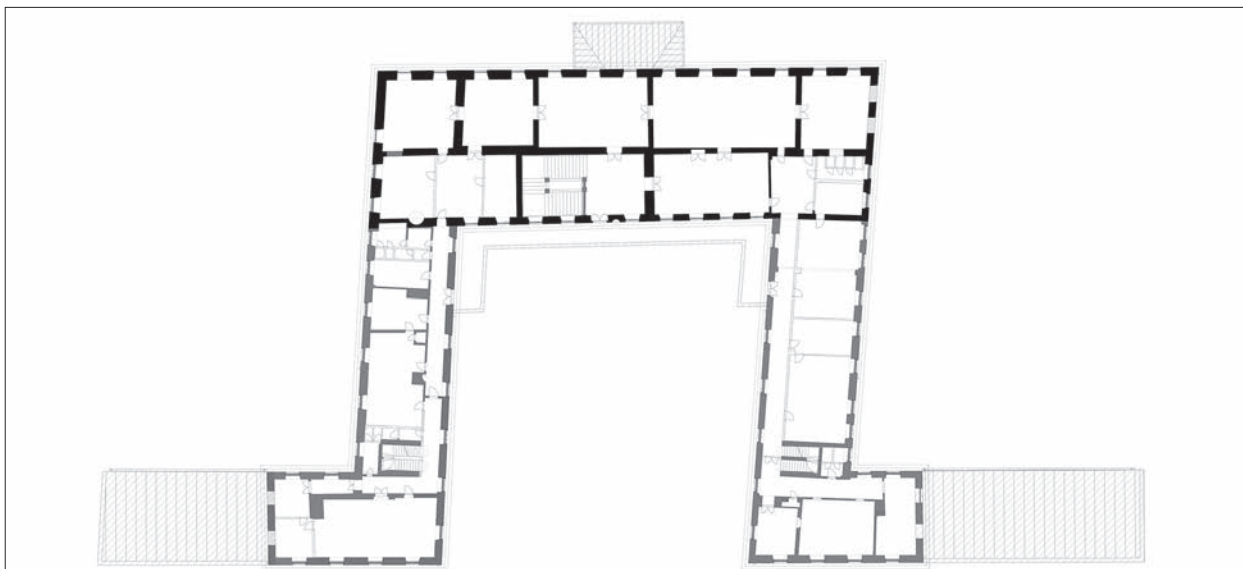
Architektonicko-historický výskum určil nasledovné etapy slohového vývoja kultúrnej pamiatky: I. etapa – barok I., 2. pol. 17. stor., II. etapa – barok II., 1. štvrť. 18. stor., III. etapa – barok III., 2. pol. 18. stor. (asi 1759 – 1786), IV. etapa – klasicizmus medzi rokmi 1790 – 1805, V. etapa – romantizmus, 1860 – 1880. V priebehu 20. stor. došlo prevažne

k utilitárnym zásahom. (obr.4,5)

V zmysle podmienok pamiatkovej ochrany bola pri obnove zohľadnená posledná koncepcná slohová úprava z obdobia romantizmu, ktorá určuje najmä interiérovú podobu, cez množstvo zachovaných architektonických, ale najmä výtvarných a umelecko-remeselných prvkov. Tieto sa zachovali najmä v hlavnom (severozápadnom) krídle v úrovni 2. nadzemného podlažia a obme-

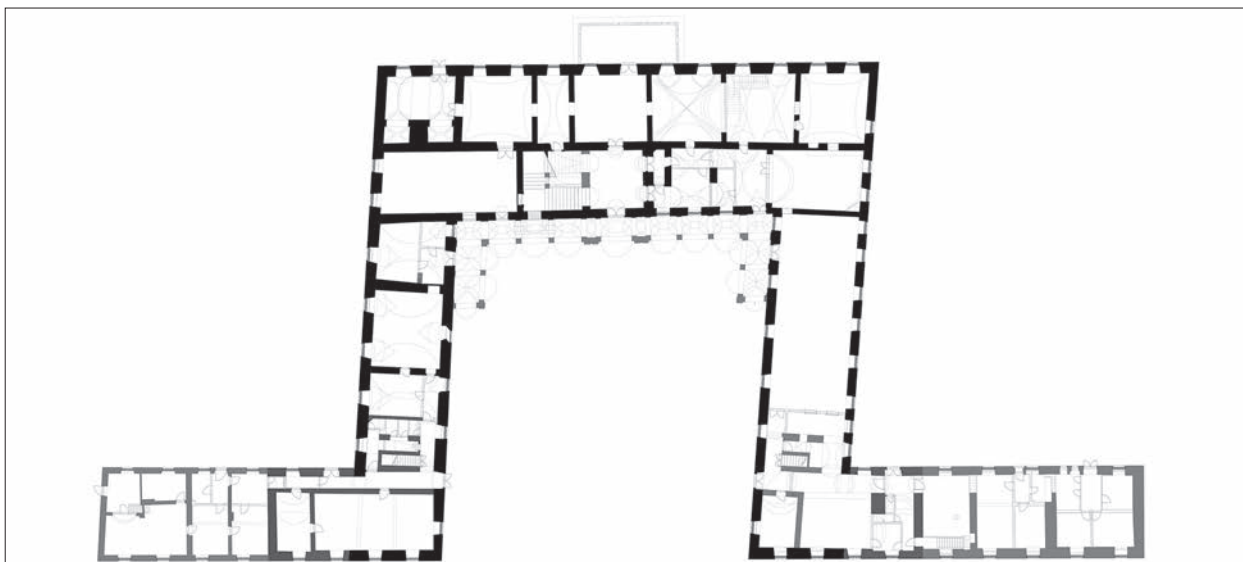

Obr. 3. Katastrálna mapa obce a kaštieľa z roku 1894, zdroj: Ústredný archív geodézie a kartografie.

Obr. 4. Slobová analýza, I. NP, podľa: HAVLÍK, Marián a kol.: Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum Voderady – kaštieľ, 2017.

Legenda: čierna – barok I., rámcovo 2. pol. 17. stor., tmavosivá – barok II., rámcovo 1. štvrť. 18 stor., svetlo sivá – klasicizmus, 18./19. stor., šikmé šrafovanie – romantizmus, 2. pol. 19. stor., horizontálne šrafovanie – 2. pol. 20 stor.

Obr. 5. Slobová analýza - II. NP, podľa: HAVLÍK, Marián a kol.: Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum Voderady – kaštieľ, 2017.

Legenda: čierna – barok I., rámcovo 2. pol. 17. stor., tmavosivá – barok II., rámcovo 1. štvrť. 18 stor., svetlo sivá – klasicizmus, 18./19. stor., šikmé šrafovanie – romantizmus, 2. pol. 19. stor., horizontálne šrafovanie – 2. pol. 20 stor.

dzene aj suterénnych priestoroch kaštieľa. Táto etapa je zastúpená aj konštrukciou krovu. Počas nej došlo ku zníženiu strešného hrebeňa oproti stavu zo začiatku 19. stor. a zásadným spôsobom bola upravená podoba fasád. Pásová rustika v úrovni prízemí sa zmenila na kvádrikovú bosáž, horizontálnu tektoniku podporila pridaná priebežná podokenná rímša; výrazne dekoratívna je korunná rímša so sústavou iluzívnych podporných konzol.³(obr.6,7)

Pri koncepcnej prestavbe v období romantizmu vzniká aj väzníkový krov so stojatými stolicami a vzperami.⁴ Počas prác bolo možné overiť aj existenciu jednotlivých

Obr. 6. Fotografia kaštieľa zo juhovýchodnej strany po roku 1920, zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, Inventárne č. 18310, Zbierka pohľadníc.

Obr. 7. Pohľadnica s vyobrazením kaštiela zo severozápadnej strany, 1937, zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, Inventárne č. 14499, Zbierka pohľadníc.

Obr. 8. Kaštiela od juhozápadu, 1906, zdroj: súkromný archív A. Jakabšicovej.

Obr. 9. Nádvorie kaštiela od juhovýchodu, 1958, foto: A. Jursa, zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, Zbierka pohľadníc, inventárne č. 7413.

Obr. 10. Zimná zábrada od severozápadu, 2017, foto: P. Ďurko.

krytín počas existencie tohto krovu. Primárnu – kamennú bridlicu nahradil eternit, zachytený fotograficky už v roku 1906. (obr.8) Na základe havarijného stavu bol eternit koncom 70. rokov 20. stor. vymenený za medený plech a v r. 2018 – 2019 osadili krytinu z titanzinku.

Zásadným problémom Kaštiela a parku vo Voderadoch bola jeho devastácia po druhej svetovej vojne. Interiér objektu bol odvezený armádou, rozkradnutý a zdevastovaný. Objekt a park nemal potrebnú údržbu. (obr.9,10)

Zmena funkcie zdevastovala pamiatkové hodnoty objektu; v priestoroch kaplnky bola napr. najprv lieň kačíc a následne telocvičňa. (obr.11,12)

Komplexná obnova objektu umožnila reštitúciu výrazu z obdobia ukončenia slohového vývoja, boli odstránené utilitárne – nevhodné dostavby z II. polovice 20. storočia. (obr.13)

Architektonicko – historický vývoj parku

Osvietenská doba mala svoj ohlas v každom odvetví ľudskej činnosti a neostala bez odozvy ani v záhradnej architektúre. Naopak spôsobila prevrat vo vtedajšom myslení a vymanila ho z klasického rámca talianskej a francúzskej záhradnej tvorby. Myšlienky osvietenstva priniesli v 18. stor. nový vzťah k prírode. Nový trend sa postupne šíril vo vyšších kruhoch spoločnosti celou Európou, čo svedčí o nadsťasovosti anglickej školy krajinárskej architektúry. Výnimkou nebol ani voderadský gróf František Zichy, ktorý v roku 1794 pozval nemeckého agronóma a znalca nového anglického parkového štýlu Bernharda Petriho, aby prispôbil francúzsku záhradu vtedajším požiadavkám. Len 24 ročný rodák zo Zweibrückenu vytvoril vôbec prvý prírodný, tzv. sentimentálny park na území dnešného Slovenska. Park Zichyovcov vo Voderadoch sa preslávil po celej strednej Európe. Vďaka nemu sa Voderady dostali aj do vtedajších príručiek a encyklopédií. V časoch najväčšej slávy ho navštevovali najmä Trnavčania, ktorých na Veľkonočný a Svätodušný pondelok do parku privádzali desiatky kočov a vozov. „Voderadský kaplán, neskôr kňaz, národovec, redaktor, prekladateľ, správca Spolku sv. Vojtecha Andrej Kubina (1844 – 1900) skonštatoval, že Rimania mali svoje Tusculum, Viedenčania hľadali osvieženie v Hietzingu a Trnavčania mali svoje Voderady“.⁶

Obr. 11. Interiér kaplnky, 2017, foto: P. Ďurko.

Najstaršia zmienka o parku pochádza priamo od autora Bernharda Petriho, ktorý v roku 1797 vydal článok v lipskom zborníku (*Beschreibung des Naturgartens zu Veröde in Ungarn, Taschenbuch für Gartenfreunde*), kde detailne popísal jednotlivé časti voderadského parku. Postupne prechádza parkom od kaštieľa k jeho centrálnej časti a nadnesene opisuje svoje výtvory. Podľa Petriho slov bolo voľné trávnaté priestranstvo za kaštieľom obklopené premyslenými skupinami stromov a krov podľa pravidiel vtedajšieho vkusu („...možno tu nájsť takmer všetky tie stromy, ktoré sú schopné prezimovať vo voľnej prírode Uhorska...“). Východne od voľnej plochy zamýšľal autor umiestniť Amorovu sochu, no z dostupných zdrojov to nie je potvrdené.

V Petriho časoch bolo priehľadmi vidieť Trnavu, Nitrianske vrchy aj hrad Červený kameň v Karpatoch. Hlavný priehľad smeruje severozápadným smerom, kde sa týči obelisk na vyvýšenom kopci, zákulisie mu vytvára bažantnica, ponad ktorou bolo možné zahliadnuť vrcholky Malých Karpát. Návršie s obeliskom bolo dominantou celého parku, ktorú bolo možno vidieť v rámci parku z viacerých smerov. Na 12 m vysokom kamennom obelisku sa nachádzala mramorová tabuľa na počesť Petriho veľkolepého diela. Na pamätnej tabuli stálo: „NATURAM PINXISSE PARUM EST, NISI PICTA VENUSTE RIDEAT, ET LAETOS OSTENDAT SPLENDIDA VULTUS. VETUSTAS AVORUM SEDES SUO RESTITUIT NITORI 1794. C.F.Z.“ Dvojveršie z knihy venovanej záhradnej architektúre *De arte graphica* vysvetľuje motív investora pri obnove parku: „Nestačí, že maľovala príroda, ak by sa namaľovaná čarovne neusmiala a neukázala radostnú tvár, lebo je nádherná. Starobylé sídlo predkov vrátil jeho lesku roku 1794. Gróf František

Ziči“.⁷ Za čias Bernharda Petriho bol v parku vybudovaný kamenný akvadukt, ktorý viedol vodu cez návršie obelisku a vrhal vodu ponad otvor umelej jaskyne-grotty, do rybníka. Bohato zdobená grotta s kvapľami, kamennými lastúrami a s tromi otvormi pôsobila prirodzeným charakterom. Okrem okrasnej funkcie, slúžili umelé jaskyne k ochladeniu a odpočinku. Vodu poháňal náhon z neďalekého mlyna prostredníctvom povrchových žľabov.⁸

V centrálnej časti voderadského parku sa rozprestierala vodná plocha, ktorá vznikla zahradením vodného toku s nepravidelnými brehmi advomi ostrovmi. Rybník s hĺbkou miestami až 3 m bol určený aj na kúpanie, o čom svedčili schody ústiace do rybníka a štýlové drevené prezliekarne. Na východnom ostrove bola situovaná čínska resp. japonská pagoda, ktorá slúžila aj ako čajovňa. Vstup k tomuto pavilónu bol ošetrový pomocou dreveného mostíka a chodník k nemu bol preklenutý orientálnou drevenou bránou. Spomínané orientálne prvky však neboli dielom Bernharda Petriho, predpokladá sa, že Zichyovci našli inšpiráciu počas svojich ciest po Ázii.⁹ Okrem množstva prinesených artefaktov,

ktoré umiestnili v interiéri kaštieľa, si pravdepodobne chceli zachovať spomienku aj počas prechádzok po parku v podobe čínskeho vyhlídkového pavilónu. Na základe pôvodnej fotodokumentácie z roku 1906 sa pagoda nachádzala na východnom ostrovčeku nad vodnou plochou; bola postavená na drevených koloch a ukončená sedlovou strechou.

Obr. 12. Interiér kaplnky, pôvodné neoslobové okná, odkryté predchádzajúcimi výskumami, 2019, foto: P. Ďurko.

Obr. 13. Kaštieľ pri poblade z parku, 2022, foto: P. Ďurko.

Obr. 14. Fotografia jazierka s pagodou z juhovýchodnej strany, 1906, zdroj: stílkromný archív A. Jakabšicovej.

Obr. 15. Pagoda, kolorovaná kresba, zdroj: Západoslávské múzeum, evid. č. 12725.

Obr. 16. Interiér grotty pred začiatím prieskumných prác, 2020, foto: P. Ďurko.

Obr. 17. Exteriér grotty po ukončení zabezpečovacích a prieskumných prác, 2022, foto: P. Ďurko.

Pamiatková obnova jednotlivých prvkov v parku

Pagoda

Obdobie vzniku pagody je otázne, nakoľko v roku 1906 je zachytená na historických fotografiách, ale nie na poľnom náčrte z roku 1894, alebo na katastrálnej mape z uvedeného roku (pozri obr. 3). Na týchto podkladoch sa ešte nenachádzajú ani ostrovčeky. Môže to byť spôsobené ich neexistenciou, alebo nepresnosťou merania. Pagoda podľa informácií pamätníkov zanikla po 2. svetovej vojne. V Západoslávskom múzeu v Trnave sa nachádza kresba s názvom: „PAGODA MIA“. Na tejto kresbe, signovanej Štefanom Keglevichom dňa 5.7.1944, je iné riešenie pagody ako na fotografii z roku 1906. Je možné, že vzhľadom na stav pôvodnej pagody vlastník kaštieľa pripravoval jej obnovu.

Obr. 18. Nález torza kvapľov a kamennej výzdoby grotty, 2020, foto: P. Ďurko.

Nie je známa skutočnosť, či sa obnova zrealizovala. V súčasnosti sa pripravuje vedecká rekonštrukcia pagody na severnom ostrovčeku. (obr. 14,15)

Grotta

Grotta bola vybudovaná po roku 1794 nemeckým záhradným architektom Bernhardom Petrim (1767 – 1853) na objednávku grófa Zichyho. V tomto období bol v parku vyhotovený akvadukt, ktorý viedol vodu cez návršie okolo obelisku a prúd tryskal do jazierka ponad jaskynku. Voda bola dovádzaná z pôvodného mlynskeho náhonu cez kamenné žľaby ku grotte. Po 2. svetovej vojne bola grotta rozobraná na stavebný materiál. Technický stav bol v roku 2018 natoľko zlý, že sa grotta dostala na pokraj zániku. Časti klenieb boli rozobrané na stavebný materiál, alebo poškodené vandalmi. Základové balvany vo vstupných priestoroch boli vytlačené koreňovým systémom okolitých stromov. Dochovaná časť kamenného žľabu nad grottou bola zasypaná zeminou a prerastená vegetáciou. Kvapľová výzdoba interiéru absentovala. Počas prieskumných¹⁰ a stavebno-technických prác sa podarilo overiť pôvodný rozsah grotty a zistiť jej pôvodné materiálové a výtvarné riešenie. Grotta pozostávala z dvoch protiahlych vstupných priestorov zaklenutých tehlovou klenbou a z centrálného priestoru „jaskyne“. Povrch „jaskyne“ bol obložený kamennou „kvapľovou“ výzdobou, podlahy tehlovou dlažbou, resp. kameňom. Exteriér grotty bol obložený masívnymi oválnymi riečnymi kameňmi priemeru cca 300 – 600 mm. V súčasnosti sa pripravujú podmienky na kom-

plexnú obnovu grotty. Technické riešenie sa pripravuje tak, aby mohol byť obnovený tok vody ponad grottou. (obr.16 – 18)

Vodná veža – pustovňa

Podľa archívnych podkladov sa v parku nachádzal zavlažovací systém. Súčasťou tohto systému bol prírodný podzemný kanálik z bočného ramena rieky Gidry do cisterny, ktorá sa nachádzala vedľa vodnej veže, nazývanej aj „pustovňa“. Vo veži bola pravdepodobne kovová nádrž a čerpadlo pod názvom „Slávia“. Keďže vo Voderadoch bolo veľmi problematické už napájanie vody do grotty (spád bol len 0,03 %), predpokladáme že táto skutočnosť bola podstatná pre vybudovanie vodného systému a vodnej veže pravdepodo-

Obr. 19. Vodná veža, podľa: VAGENKNECHTOVÁ, Veronika: Voderady – park, Zámer obnovy pamiatky a program pamiatkovej úpravy, 1981, zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, inv. č. T4234, s. 57.

Obr. 20. Obelisk, podľa: VAGENK-NECHTOVÁ, Veronika: *Voderady – park, Zámer obnovy pamiatky a program pamiatkovej úpravy, 1981*, zdroj: Archív Pamiatkového úradu SR, inv. č. T4234, s. 55.

dobne v medzivojnovom období.

Ako podklad pre súčasný návrh obnovy poslúžili dve fotografie. Jedna z rokov 1967 a druhá z roku 1981. Pravdepodobne medzi rokmi 1981 – 89 bola vodná veža rozobratá na stavebný materiál, pričom suť umiestnili do cisterny. Lokalizáciu vodnej veže nám pomohol určiť jeden z obyvateľov Voderád. Jej existenciu v určenom mieste potvrdila sondáž, ktorou sa doložili základové konštrukcie veže v polohe pri cisterne. Na základe týchto poznatkov a fotodokumentácie bude môcť byť vodná veža komplexne obnovená. (obr.19)

Obelisk

Návršie s obeliskom bolo dominantou celého parku, symetrická kompozícia nadväzovala na park jazierko a kaštieľ. Počas prieskumných prác sa podarilo nájsť torzo kamennej platne s textom. Táto skutočnosť doplní

komplexnú obnovu pamiatky. (obr.20) Predmetom pripravovaného pokračovania obnovy budú ešte prvky akvaduktu, brehovej palisády, mostíka na ostrovček, mlatových chodníkov, drobnej architektúry a filagórie.

Romantická zrúcanina

Stavba z obdobia skorého romantizmu, znázorňujúca v takomto veľkom pôvodnom rozsahu iluzívnu fortifikáciu je ojedinelá v slovenskom prostredí.¹¹ Jej hodnotu zvyšuje aj fakt, že bola súčasťou prvého parku na území Slovenska typu prírodno-sentimentálneho parku. Tento objekt je v inom vlastníctve a v súčasnosti je už obnovený.

Na základe uvedených skutočností môžeme konštatovať, že po dokončení prác na kaštieli a parku vznikne na Slovensku ojedinelý príklad komplexnej obnovy šľachtického sídla spolu s krajinno-parkovým komplexom. (obr.21)

Obr. 21. Fotografia skúšky nočnej iluminácie exteriéru kaštiela z nádvorja, 2022, foto: P. Ďurko.

Poznámky

¹Architektonicko-historický výskum objektu, ktorý bol základným predpokladom pre spracovanie projektovej dokumen-

tácie vykonal M. Havlík, pozri: HAVLÍK, Marián a kol.: *Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum, Voderady kaštieľ*, 2017. Materiál je archivovaný

na Krajskom pamiatkovom úrade (KPU) Trnava. Ďalšie výskumy a projektová dokumentácia obnovy kaštiela a parku boli postupne spracovávané od roku 2017

až do súčasnosti. Pri návrhu obnovy významnou mierou prispeli poznatky, ktoré vychádzali z dobových fotografií a iných materiálov poskytnutých PaedDr. S. Jurčovou (Západoslovenské múzeum v Trnave), Ing. A. Jakabšicovou, Ing. arch. J. Žuffovou, CSc. a archívom Pamiatkového úradu SR. Návrh obnovy parku spracovala Ing. J. Straňáková a kol. Atmosféru romantického sídla vdýchla interiérom Ing. R. Botev. Projektantmi celého areálu sú autori tohto príspevku z AD ateliéru Trnava. Podakovanie za spoluprácu, poznatky a informácie vyslovujeme pracovníkom Krajského pamiatkového úradu Trnava Mgr. M. Zelinovi, Ing. A. Jakabšicovej a

Ing. arch. G. Kvetanovej.

²Ref.1, Havlík, s. 4.

³Ref.1, Havlík, s. 440.

⁴Krov vyhodnotil Ing. arch. K. Ďurian, PhD. v rámci architektonicko-historického a umelecko-historického výskumu, ref.1, Havlík.

⁵KUBINA, Andrej: Voderady, Výlet Trnavčanov; Morena. In: Slovenské noviny 7, 4.11.1874, s. 2.

⁶ČAMBÁLOVÁ, Daniela. Prírodný sentimentálny park vo Voderadoch. In: *Prínos svetových osobností v kontexte historických parkov a tradícia pestovania ruží v Dolnej Krupej, zborník príspevkov z medzinárodnej odbornej konferencie*, 2013,

s. 70 – 78.

⁷Ref.6

⁸Ref.6.

⁹JAKABŠICOVÁ, Alexandra – JANURA, Tomáš: Historický park vo Voderadoch – ako prinavrátiť jeho dávnu noblesu. In: *Monument revue*, VI, 2017, č. 2, s. 13 – 17.

¹⁰Reštaurátorský výskum vykonal Mgr. art. R. Illéš, statický výskum realizoval Ing. V. Kohút.

¹¹ŽUFFOVÁ, Jaroslava: *Romantická stavba v parku kaštieľa vo Voderadoch, architektonicko-historický výskum*, 2013. Materiál je archivovaný na KPU Trnava.

Denkmalpflegerische Erneuerung des Schlosses und Parks in Voderady

Trotz der historischen Ereignisse des zwanzigsten Jahrhunderts trat das Schloss Voderady ins neue Jahrtausend mit der Hoffnung auf bessere Zeiten ein. Viele Baudenkmäler überlebten die Jahrtausendwende nicht oder wurden städtebaulich, architektonisch und denkmalpflegerisch erheblich beeinträchtigt. Nicht jedes Denkmal hat das „Glück“, einen so guten und aufgeklärten Besitzer zu haben wie den jetzigen Besitzer des Schlosses in Voderady. Das Schloss stellt einen repräsentativen ländlichen Adelssitz mit symmetrischer Dreiflügelanlage auf einem U-förmigen Grundriss

dar. Auf der Südostseite umschließen die Seitenflügel einen inneren Ehrenhof (Fr. *Cour d'honneur*). Das Gebäude ist teilweise unterkellert, im Wesentlichen mit zwei oberirdischen Stockwerken. Die Seitenflügel setzen sich zu den Seiten mit kurzen zweigeschossigen und anknüpfenden ebenerdigen Teilen fort. Das Hauptproblem des Schlosses und Parks in Voderady war seine Verheerung nach dem Zweiten Weltkrieg. Das Gebäudeinnere wurde von der Armee geplündert, ausgeraubt und verwüstet. Das Gebäude und der Park sind nicht richtig instandgehalten worden. Die derzeit verlaufende umfassende Erneuerung ermöglichte die Wiederherstellung des Ausdrucks des

Schlosses aus der Zeit, in der seine Stilentwicklung endete. Dabei wurden die zweckmäßigen ungeeigneten Anbauten aus der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts entfernt. Im Rahmen der denkmalpflegerischen Erneuerung werden auch die architektonischen Elemente des Parks renoviert: Pagode, Grotte, Wasserturm – Einsiedelei, Obelisk, romantische Ruine. Aufgrund der obenerwähnten Tatsachen können wir konstatieren, dass nach dem Abschluss der Arbeiten ein in der Slowakei einmaliges Beispiel für die umfassende Erneuerung eines Landschaftsparkkomplexes und Baudenkmals entstehen wird.

Abbildungen

Abb. 1. Städtebaulicher Kontext des Schlosses und Parks in der Ersten Landesaufnahme.

(<https://maps.hungaricana.hu/en/MOL-Terkepar/3828/view/?bbox=-2177%2C-9663%2C6450%2C-6085>)

Abb. 2. Städtebaulicher Kontext des Schlosses und Parks in der Zweiten Landesaufnahme.

(<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?bbox=1951811.8849625757%2C6151798.085692003%2C1957635.4310550524%2C6153990.872940935&map-list=1&layers=5>)

Abb. 3. Katasterplan des Dorfes und des Schlosses aus dem Jahr 1894, Quelle: Zentralarchiv für Geodäsie und Kartographie.

Abb. 4. Stilanalyse, Erdgeschoss, nach: HAVLÍK, Marián a kol.: Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum Voderady – kaštieľ, 2017.

Legende: schwarz – Barock I., allgemein 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts, dunkelgrau – Barock II., allgemein 1. Viertel des 18. Jahrhunderts, hellgrau – Klassizismus, 18./19. Jahrhundert, Schrägschraffur – Romantik, 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, horizontale Schraffur – 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Abb. 5. Stilanalyse, Obergeschoss, nach: HAVLÍK, Marián a kol.: Architektonicko-historický a umelecko-historický

výskum Voderady – kaštieľ, 2017.

Legende: schwarz – Barock I., allgemein 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts, dunkelgrau – Barock II., allgemein 1. Viertel des 18. Jahrhunderts, hellgrau – Klassizismus, 18./19. Jahrhundert, Schrägschraffur – Romantik, 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, horizontale Schraffur – 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Abb. 6. Foto des Schlosses von der Südostseite nach 1920, Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik, Inv. Nr. 18310, Zbierka pohľadníc.

Abb. 7. Ansichtskarte mit Abbildung des Schlosses von der Nordwestseite, Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik, Inv. Nr. 14499, Zbierka pohľadníc, 1937.

Abb. 8. Das Schloss von Südwesten, 1906, Quelle: Privataarchiv von A. Jakabšicová.

Abb. 9. Innenhof des Schlosses von Südosten, 1958, Foto: A. Jursa, Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik, Zbierka pohľadníc, Inv. Nr. 7413.

Abb. 10. Der Wintergarten von Nordwesten, 2017, Foto: P. Ďurko.

Abb. 11. Das Interieur der Kapelle, 2017, Foto: P. Ďurko.

Abb. 12. Das Interieur der Kapelle, originale Fenster im Stil des Historismus, freigelegt aufgrund früherer Forschungen, 2019, Foto: P. Ďurko.

Abb. 13. Außenansicht des Schlosses, Blick vom Park, 2022, Foto: P. Ďurko.

Abb. 14. Foto des kleinen Sees mit Pagode von der Südostseite, 1906, Quelle: Privataarchiv von A. Jakabšicová.

Abb. 15. Die Pagode, kolorierte Zeichnung, Quelle: Westslowakisches Museum, Reg. Nr. 12725.

Abb. 16. Das Interieur der Grotte vor dem Beginn der Forschungsarbeiten, 2020, Foto: P. Ďurko.

Abb. 17. Der Außenbereich der Grotte nach dem Abschluss der Sicherungs- und Forschungsarbeiten, 2022, Foto: P. Ďurko.

Abb. 18. Die Entdeckung eines Torsos von Tropfsteinen und der Steinverzierung der Grotte, Foto: P. Ďurko.

Abb. 19. Der Wasserturm, nach: VAB GENKNECHTOVÁ, Veronika: Voderady – park, Zámer obnovy pamiatky a program pamiatkovej úpravy, 1981, Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik, Inv. Nr. T4234, S. 57.

Abb. 20. Der Obelisk, nach: VAGEN2 KNECHTOVÁ, Veronika: Voderady – park, Zámer obnovy pamiatky a program pamiatkovej úpravy, 1981, Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik, Inv. Nr. T4234, S. 55.

Abb. 21. Foto von einem Test der Nachtbeleuchtung der Außenseite des Schlosses, Blick vom Innenhof, 2022, Foto: P. Ďurko.

K výsledkom architektonicko-historického výskumu domu na Komenského ul. 2

V pamiatkovom fonde Skalice nadobudol meštiansky dom na Komenského ulici č. 2 po nedávnom architektonicko-historickom výskume¹ osobitné postavenie najmä vďaka nálezom pozoruhodných nástenných malieb zo 17. stor., dosiaľ neznámych a skrytých pod nánosmi mladších omietkových vrstiev. Objekt pritom nebol zaradený medzi národné kultúrne pamiatky, je však súčasťou pamiatkovej zóny mesta, vymedzenej v podstate hradbami a vyhlásenej v roku 1990. Nezačlenil ho ani Súpis pamiatok na Slovensku,² a novšie ani štúdiá o pamiatkových hodnotách severovýchodnej časti historického jadra,³ kde sa dom nachádza. V staršej literatúre sa o ňom zmieňuje iba F. Dúbravský⁴ medzi významnejšími budovami mesta a opisuje ho ako: „dom Jedličkovský v Kráľovskej ulici, roh Dubovej (Novákovej) ulice. Prastará stavba, ktorá v minulom storočí prináležala rodu Jedličkov, pánov Koválova. Posledný známy

člen tohto rodu bol biskupským vikárom v Trnave a zomrel nedávno ako ostrihomský kanovník (Pavel Jedlička de Kis Kovaló). Tento dom je jeden z najstarších stavieb Skalice. Komu prináležal pred Jedličkovci, neviem udať s istotou, avšak hovorí sa, že bol to kráľovský dom“. Ďalej uvádza, že: „všetky domy v Kráľovskej ulici boli stánkami vysokej maďarskej šľachty, ktorá tu sídlila v dobe kráľa Zigmunda, Matyáša, Ľudvika Veľkého, tiež i nasledujúcich panovníkov, avšak teraz neposkytuje ani jeden, mimo starých múrov, prehľad niekdajšej slávy“. V nadväznosti na F. Dúbravského označuje aj P. Brezina⁵ dom ako Jedličkovský a pridáva, že v ňom bol „známy hostinec U Havla, kde bola aj tanečná sála“. Táto stručná informácia sa už viaže k novej histórii objektu a k podstatným premenám jeho vonkajšieho vzhľadu.

Až do 20. rokov 20. storočia mal dom na priečeliach, rovnocenne smerujúcich do bočnej Komenského

ho (kedysi tiež Dubová) a hlavne Kráľovskej ulice (tiež Kláštorňá), zachované výrazné slohové znaky neskorého baroka spolu s manzardovou strechou, dobre viditeľnou na viacerých starých pohľadoch.⁶(obr.1)

Rozkladala sa nad oboma krídlami a dodávala celej budove impozantné proporcie. K nim prispievala aj jej náročná poloha na čiastočne vysunutom bloku zástavby do priestoru Kráľovskej ulice a značné výškové a šírkové rozloženie hmoty, prevažujúce nad okolitými, zväčša nízkopodlažnými obytnými stavbami. Pohľadovo bola exponovaná už z hlavného námestia (dnes Námestie slobody), z otvorenej severovýchodnej časti v blízkosti farského Kostola sv. Michala archanjela, odkiaľ vychádzala Kráľovská ulica ako jedna z najvýznamnejších cestných komunikácií historického jadra; viedla k niekdajšej Hornej bráne mestského opevnenia pri komplexe františkánskeho kláštora a Špitála

Obr. 1. Pohľadnica okolo 1910, pohľad do Kráľovskej ulice z veže farského kostola, dom má ešte pôvodnú manzardovú strechu, vpravo vzadu je františkánsky kostol a kláštor, zdroj: BREZINA, Peter: Čas Skalici vela dal i vzal. I. diel. Pohľadnice, mapy, rytiny, fotografie mesta Skalice.

Obr. 2. Pohľad na juhozápadnú časť domu

sv. Alžbety (tiež Štíbor). Tieto urbanistické kontexty jednoznačne preukazujú známe mapové dokumenty – konkrétne je dom prvýkrát zakreslený, hoci len v schematickej podobe, na pláne mesta z roku 1776 a veľmi presne ako poschodový so všetkými ďalšími stavebnými súčasťami parcely na katastrálnej mape z roku 1898.⁷

Dnešnú strohú podobu nadobudol exteriér domu po roku 1923, keď už boli jeho novými majiteľmi manželia Havlovci, ktorí odišli na začiatku storočia za prácou do Ameriky a po návrate sa usadili v rodnej Skalici a podnikali v pohostinstve. Pri obnove ich nového sídla žiaľ nahradili pôsobivú manzardo-

vú strechu jednoduchou sedlovou strechou, hoci do nej vo svojich romantických predstavách začlenili dva široké vikiere so štítovou konštrukciou a rezanými dekoráciami rustikálneho ladenia. Tým eliminovali pôvodný palácový charakter spolu s radikálnymi zásahmi do priečelí, kde odstránili všetky doklady staršieho slohového výrazu a na obnažených plochách uplatnili najjednoduchšie tektonické prvky geometrických profilov, ako kordónovú rímsu oddeľujúcu podlažia, ukončujúcu korunnú rímsu a pásové obruby otvorov. Novým prídavkom bola prízemná prístavba k východnej dvorovej fasáde, ktorej veľká plochostropá miestnosť slúžila ako

výčap, prístupný priamo z Kráľovskej ulice.⁸(obr.2) Jediným zachovaným prvkom staršieho vybavenia hlavných priečelí, ktorý zostal na pôvodnom mieste (okrem samotných výrezov väčšiny okenných otvorov), je kamenný portál do prejazdu v ľavej časti západnej fasády, orientovaný do Komenského ulice. Jeho pilierové bočnice s obdĺžnikovými hlavicami nesú polkruhový oblúk s vrcholovým klenákom, vyplneným vypuklým diamantom, ktorý pôvodne zdobil aj bočné hlavice, pri obnove domu zosekané spolu s lištovým okrajom celej obruby.(obr.3) Tento portál mohol vzniknúť okolo polovice 70. rokov 17. stor., najmä podľa rovnakého kamenného vstupu do prejazdu na západnom priečelí objektu č. 31 na Potočnej ulici (Taynayovský dom), ktorý nesie na lištovom okraji diamantového vrcholového klenáku dátum 1675.⁹

Rozsiahla obnova domu v 20. rokoch minulého stor. našťastie takmer nezasiahla do stavebnej štruktúry interiéru, viazaného svojím dispozičným rozvrhom na staršie vývojové etapy. V základe ho na prízemí tvoria tri trakty v smere východ – západ: severný pri hranici parcely s prejazdom do dvora, stredný s jednou zaklenutou miestnosťou do Komenského ulice a nadväzujúcimi komunikačnými priestormi vrátane schodísk do pivnice a na poschodie a južný dlhší trakt, ktorého dve za sebou radené miestnosti s valenými klenbami sú novodobými vstupmi prístupné aj priamo z Kráľovskej ulice (z čias obchodných prevádzok).

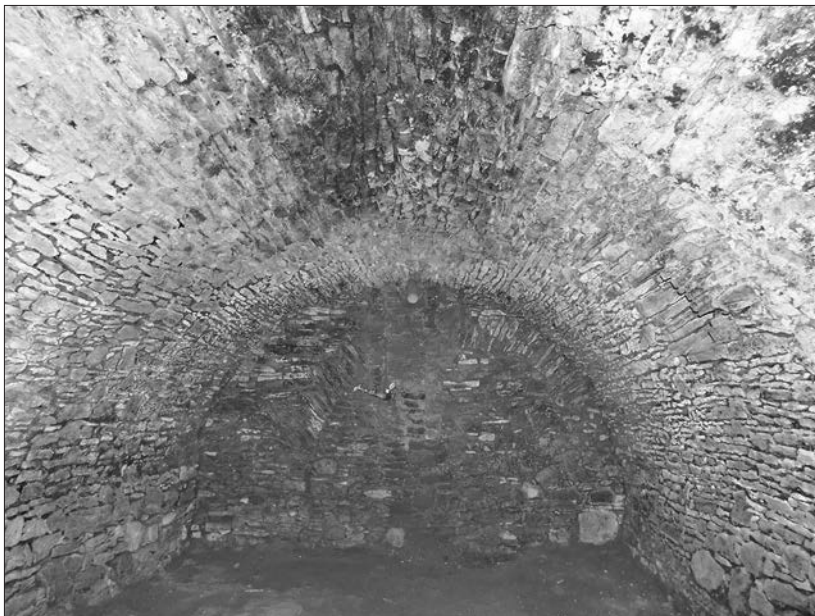
Obr. 3. Portál do prejazdu na západnom priečelí z Komenského ulice.

Poschodie v zásade opakuje pôdorysnú schému prízemia, ale má viac menších obytných jednotiek vytvorených dodatočným rozčlenením pôvodných priestorov novými priečkami; odstránili pritom len jeden starý kamenný múr v západnej časti medzi strednou a nárožnou miestnosťou.

Najstaršou časťou domu je podľa typu stavebných konštrukcií a ich materiálovej podstaty dvojpriestorová pivnica pod západným úsekom stredného traktu, kolmo orientovaná ku Komenského ulici. Hlavnú časť tvorí pomerne veľká obdĺžniková miestnosť s valenou klenbou, siahajúca kratšou stranou až k uličnej čiare a vstupnú časť užšia východná miestnosť, ktorej opačné smerovanie osi valenej klenby naznačuje pôvodné miesto prístupu z exteriéru na južnej strane, neskôr zrušené.¹⁰(obr.4,5)

V oboch priestoroch sa nezačovali žiadne prvky, ktoré by mohli prispieť k bližšiemu časovému zaradeniu výstavby (napr. kamenársky opracované články), je však preukázateľný kontext charakteru muriva s mestskými stredovekými stavbami, v prvom rade s kamennými hradbami, budovanými po roku 1372, keď sa konštituovala Skalica ako slobodné kráľovské mesto. Porovnateľné je použitie lomových kameňov odlišných veľkostí a spôsob ich ukladania, pri ktorom sú väčšie kamene pravidelne vyrovnané riadkami tenších plochých kamenných platní, typických v tomto prostredí.¹¹ Podobná je aj pivnica neďalekého špitála na Kráľovskej ulici, založeného pred rokom 1414 a viacero suterénov meštianskych domov, ktorých nadzemné podlažia však nie sú v stredovekej fáze známe alebo preskúmané.¹² V našom dome je však zachytená aj časť prízemia súčasná s pivnicou, hoci len v malom rozsahu. Je ňou západná stena miestnosti stredného traktu s korytkovou klenbou, nadväzujúca na pivnicu tým istým murivom z lomového kameňa, s prevahou plochých platní.(obr.6) Navyše sa v stene preukázala rovnako murovaná jedna špaleta a časť segmentového záklenku okna, smerujúceho do Komenského ulice, vľavo od osi dnešného okna.¹³(obr.7)

Zaradenie múru do najstaršej fázy, prinajmenšom do 15. stor., dosvedčuje aj značne nižšia poloha okennej niky voči oknu zo 17. stor. a nepreviazanosť s bočnými stenami miestnosti, ktoré majú iný typ kamenného muriva. Celkovú podobu

Obr. 4. Hlavný priestor stredovekej pivnice s valenou klenbou z kamenného muriva.

Obr. 5. Severná stena blavného priestoru pivnice s pôvodným vetracím otvorom.

domu nad dvojpriestorovou pivnicou síce nepoznáme, ale v každom prípade je potvrdená jeho existencia ako stredovekej obytnej stavby z pevného materiálu.

Neskôr tento prízemný dom pre-

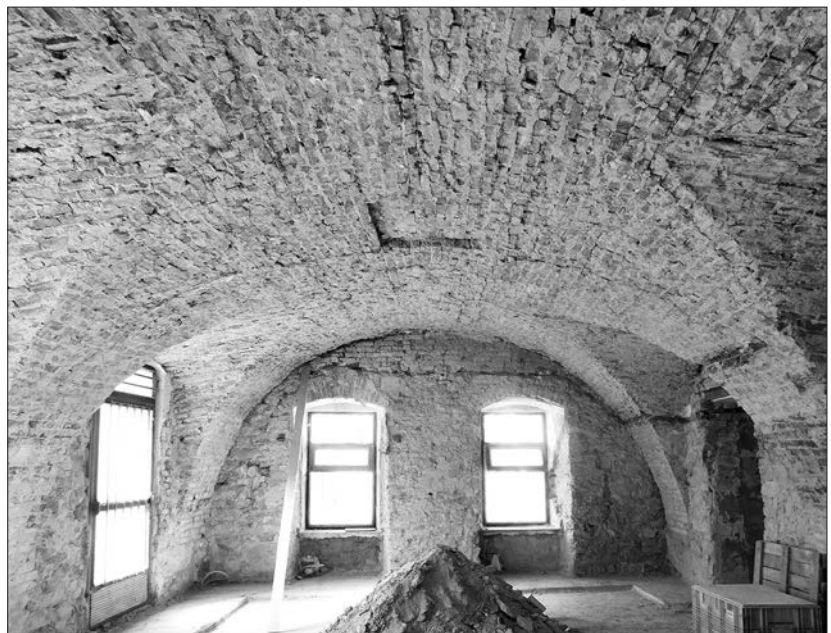
stavali a podstatne rozšírili južným smerom s čiastočným vysunutím do priestoru Kráľovskej ulice. Už v základe mal rozsah dnešného nárožného objektu v tvare písmena L, voľne stojaceho na parcele, rovnako

Obr. 6. Severozápadná miestnosť prízemia počas reštaurátorských prác, na čelnej západnej stene stredoveké časti muriva z tenších kameňov.

Obr. 7. Severozápadná miestnosť prízemia počas reštaurátorských prác, vľavo na čelnej stene stredoveké murivo s branou špalety a časťou segmentového záklenku neskôr zamurovaného pôvodného okna.

Obr. 8. Juhozápadná miestnosť prízemia s teblovou valenou klenbou s lunetami, orientovaná do Kráľovskej ulice, stav počas výskumu.

aj pôdorysné riešenie s tromi hlavnými miestnosťami, jednou menšou nad pôvodnou pivnicou s využitím staršieho priečelia a dvomi veľkými pozdĺž Kráľovskej ulice. V nových múroch prevažovali väčšie kusy lomových kameňov s čo najrovnejšou lícnou plochou, doložené tiež v čiastočne zachovaných okenných nikách. Aj z tejto fázy chýbajú jed-

noznačnejšie výpovedné prvky pre bližšie časové zaradenie (napr. kamenárske články), možno ju však podľa charakteru stavebných konštrukcií, dokázateľnej sekundárnej výstavby klenieb i nasledujúcich osobitých kontextov širšie začleniť do 16. storočia.

Ďalšiu vývojovú etapu sme už mohli spojiť s konkrétnym údajom

o kúpe domu v roku 1626 vďaka archívnemu výskumu R. Dršku,¹⁴ ktorý dom presne topograficky určil. Novým majiteľom sa stal Eliáš Perger (Berger) z Grünpergu, významný humanistický vzdelanec, historik a básnik v službách cisára Rudolfa II. – od neho získal šľachtický titul. Do Skalice sa presťahoval v roku 1622 a rýchlo sa etabloval medzi

mestskú nobilitu. Postupne zastával najdôležitejšie funkcie v správe mesta (v určitých rokoch bol členom senátu, správcom špitála, richtárom a najdlhšie mešťanostom) a riadil tiež prestížny a výnosný úrad kráľovského tridsiatnika, ku ktorému patrilo vyrubovanie cla na vyvážaní a dovážaní tovar, vedenie účtovných registrov, vydávanie colných potvrdení a pravidelné odvádzanie príslušnej čiastky peňazí (tridsiatku) do kráľovskej pokladnice. Na tomto poste zotrval až do svojej smrti v roku 1644 a po ňom ho prevzal jeho synovec a dedič Peter Perger.

Pri transakcii v roku 1626 sa novozískaný dom (preukázanie vlastného majetku bolo dôležitou podmienkou nadobudnutia mešťanských práv a spoločenského postavenia) uvádza ako „vyhorený benedýkovský dom na rohu Kláštornej a Súkenníckej ulice“ (dnes Kráľovskej a Komenského), kúpený Eliášom Pergerom za 100 fl. od Kataríny Benedýkovej, vdovy po Jurajovi Rečkovi; zaplatil však 25 fl. a zvyšné peniaze vyplatil postupne v splátkach do roku 1637. Ďalší údaj z roku 1640 sa týka zápisu nemovitosti do kúpnopredajných kníh mesta a odkazu „kamenného domu, ktorý sám postavil“ synovcovi Petrovi Pergerovi a jeho potomstvu. Napokon vo vlastnom testamente Petra Pergera z roku 1652 sa uvádza „dom po strýkovi, do ktorého investoval 500 fl.“

Označenie kupovaného domu ako vyhoreného zaznamenalo zrejme dôsledok jedného z ničivých požiarov, ktoré boli v meste časté a sú archívne doložené od polovice 16. storočia.¹⁵ Viedli napokon k nariadeniam prísnejších protipožiarnych opatrení. V našom dome k nim patrilo vybudovanie tehlových klenieb v celom prízemnom dome, okrem hlavných miestností aj v menších utilitárnych priestoroch vrátane nového, neskôr zrušeného prístupu do pivnice.**(obr.8)**

Zdá sa, že uvedené preinvestovanie značnej čiastky (500 fl.) do roku 1652 sa týkalo predovšetkým náročných stavebných prác, ale nepochybne aj reprezentačného vybavenia, ktorého dokladom je v nevelkej severozápadnej miestnosti (4,5 x 5,5 m) maliarska a štuková výzdoba asi zo 40. rokov 17. stor., dnes už príkladne odborne zreštaurovaná.¹⁶ Zachovala sa v pomerne veľkom rozsahu iba na osobitej korýtkovej klenbe, hoci pôvodne podľa drobných pozostatkov presahovala prinajmenšom aj na horné plochy stien a v dolných partiách ju zrejme dopĺňala jednoduchšie motivovaná,

Obr. 9. Severozápadná miestnosť prízemí po reštaurovaní, pohľad na severnú stranu, foto: P. Hrachovský.

snáď soklová výmalba.**(obr.9)**

Výzdobný systém v prvom rade akcentoval členenie klenby, vyplývajúce z konštrukcie prieniku dvoch valených útvarov a z protistojných výsečí nad otvormi stien. Najvýraznejšími prvkami boli široké vystupujúce štukové pásy, žiaľ v hmote nezachované, ale potvrdené nábehmi omietky a lemujúcimi červenými linkami. Na spôsob klenbových rebier vybiehali z kútov a stretávali sa v ostrom uhle pri kratších stranách samostatného obdĺžnikového poľa v strede klenby. Ten mal vlastný ornamentálny štukový rám, zostal však z neho len malý fragment s tvarmi vajcovca v okrovom tóne a výplňových svetlozelených laločnatých lístkov.**(obr.10,11)**

Je možné, že aj takmer rovnako široké (cca 10 cm) kútové pásy mohli obsahovať podobné ornamente. Z plastických štukových prvkov

sa lepšie zachovali užšie, tiež červenou lemované perlovcové pásy na hranách všetkých štyroch lunet (troch nad dverami a jednou nad oknom), s pravidelným striedaním tmavočervených valčekov a dvojíc okrových guľôčok.

Na takto štruktúrovanej klenbe sa jedinečným spôsobom rozvinula na neutrálnych bielych plochách maliarska výzdoba ako jeden celok voľne rozložených vegetabilných a geometrických tvarov. V ľahkej čiernej štetcovej kresbe so zelenými odtieňmi sú to kompozičné variácie ľaliovitých alebo tulipánovitých kvetov na prehnutej stonke so stočenými úponkami a presne vykreslené šesťcipe okrové hviezdy, ktoré majú iluzívnu plastickú prelamanú formu, zvýraznenú takmer čiernym tieňovaním a červenými kontúrami. Medzi tieto početné, rovnomerne zastúpené prvky sú ešte začlenené

Obr. 10. Severozápadná miestnosť prízemí po reštaurovaní, časť klenby na západnej strane, pod výsečou nápis ORA PRO NOBIS, foto: P. Hrachovský.

Obr. 11. Severozápadná miestnosť prízemia po reštaurovaní, stred klenby, foto: P. Hrachovský.

väčšie a zložitejšie päťlúpeňové rozety, jedna v strede každej lunety, tri pri oboch kratších stranách a päť pri dlhších. Aj ony majú zdôraznenú plasticitu rozdielnou intenzitou tónu i šrafovaním a hoci sú rovnakého typu, každá je vo farebnej skladbe i v detailoch riešená individuálne. Podobne mali viacero obmien pri dolných kútoch klenby jednotlivé viacfarebné vzpriamené kvety, zložitejšie navrstvené z ľaliovitých tvarov, úponiek a lístkov. (obr.12)

Samostatnou súčasťou tohto dekoratívne pôsobiaceho celku – hoci ho treba v prvom rade vnímať skôr symbolicky ako nebeskú, či rajskú sféru – sú okrídlené hlavičky anjelíkov, obklopujúce vyššie spomínané obdĺžnikové zrkadlo v strede klenby. Z nich sa takmer kompletne zachova-

Obr. 13. Severozápadná miestnosť prízemí, anjelská okrídlená hlavička v strede klenby pred reštaurovaním.

vala len jedna s jasnými lineárnymi črtami tváre, živým pohľadom očí, chumáčom kučeravých svetlých vlasov nad čelom a na ušiach, asi s bobulovým príveskom a šatkou na krku a s dopredu prekríženými krídelkami. (obr.13,14)

Z ďalších dvoch zostali len fragmenty hláv s časťou rozťahnutého krídla a štvrtá zanikla úplne. Rovnako zanikol aj obsah stredného zrkadla, i keď jeho samotná plocha neposkytovala svojím rozmerom (približne 55 x 30 cm) veľa priestoru pre obrazovú či písomnú náplň. Musela však mať osobitný religiózny význam, jednoznačne aj vo vzťahu k zachovanému nápisu ORA PRO NOBIS (Oroduj za nás) na segmentovom záklenku okna na západnej strane ako jediného zdroja svetla. Všetky tieto komponenty poukazujú aj napriek strate podstatnej časti centrálneho prvku na príslušnosť majiteľa domu ku katolíckej viere¹⁷ a na jej okázalejšie prezentovanie, pričom miestnosť mohla slúžiť osobitnému, nám neznámemu účelu.

V jej celku je napokon pozoruhodná koncepčná a zjavne aj realizačná súvislosť s farským Kostolom sv. Michala archanjela, s neskororenesančnými klenbami jeho hlavnej a bočných lodí, ktoré nahradili požiarom zničené gotické časti stavby.¹⁸ Najmä tri polia hlavnej lode s valenými klenbami a veľkými lunetami, oddelenými v strede obrazovými zrkadlami v štukovom ráme, dokonca i s hlavičkami putti, bola zrejme predobrazom formy klenby a jej členenia v našom dome. Rovnako boli pre ňu smerodajné samotné štukové prvky, pásy perlovca, vajcovca či listovca, dôsledne aplikované ako rebrá a obruby všetkých klenieb kostola. Zhoda je natoľko zrejmalá, že možno uvažovať o priamej účasti ich tvorcov v dome Eliáša Pergera. Naproti tomu pre zachované maliarske súčasti klenby nemáme v Skalici východiskovú oporu ani širšie porovnateľné práce. Evokujú však ornamentálne vegetabilné výzdoby v objektoch, spojených priamo či nepriamo s Thurzovcami, s ktorými bol Eliáš Perger istý čas v kontakte¹⁹ a prinajmenšom sa mohol inšpirovať ich prostredím, prípadne neskôr aj získať zručných majstrov. Typovo a motívicky blízke sú najmä maľby v sakristii (napríklad aj presná iluzívna plastická forma hviezdy) a v kaplnke Oravského hradu (okrem rozvilín a perlovcových rámov v okenných nikách i typy veľkých roziet na klenbe), v rustikálnejšej polohe i v kostole neďalekej Hornej Lehoty. Tam je tiež do zloži-

Obr. 12. Severozápadná miestnosť prízemí po reštaurovaní, detail maľovanej výzdoby a štukového rámu klenbovej výseče, foto: P. Hrachovský.

tého obrazového celku stropu začlenený aj osobitý typ anjelských hlavičiek (spišského pôvodu), ktorý je na skalickej klenbe vyspelým prejavom skúseného maliara.

Okrem popísanej miestnosti nepoznáme v tejto dobe vzhľad veľkých južných zaklenutých sál, ktoré zrejme tiež disponovali umeleckou výbavou, stratenou pri neskorších interiérových úpravách. Už z nasledujúcej etapy máme však doložené ďalšie pozoruhodné maliarske dielo, čo je naozaj výnimočné v mestskej obytnej stavbe. Opäť ho spájame so zmenou vlastníka domu, ku ktorej prišlo v roku 1673. Vtedy ho s dovolením Petra Pergera predala jeho dcéra Mária s manželom Gregorom Bihárom (Byhari) so všetkými príslušnosťami Pavlovi Révayovi

Obr. 14. Severozápadná miestnosť prízemí, anjelská okrídlená hlavička v strede klenby po reštaurovaní, foto: P. Hrachovský.

Obr. 15. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, pohľad západným smerom.

a jeho manželke Kláre Lužinskej.²⁰ Nový majiteľ pochádzal z významného šľachtického rodu Révayovcov, podieľajúcich sa okrem iného aj na vlastníctve holičsko-šaštínskeho panstva a spomínaných medzi početnými príslušníkmi šľachty, ktorí sa už od polovice 16. stor. usadzovali v Skalici a získavali tam nemovitosti.²¹ O Pavlovi Révayovi nemáme v súvislosti s nadobudnutým skalickým majetkom bližšie informácie,²² je však možné, že Révayovci vlastnili dom dlhší čas,²³ a že práve oni prispeli k jeho čiastočnej premene.

Týkala sa v prvom rade rozšírenia domu, a to o prejazd z Komenského ulice do dvora s už spomínaným kamenným portálom a o nadstavbu celého poschodia, opakujúceho dispozíciu prízemí vrátane rozsahu prejazdu. Všetky priestory uzavierali rovné drevené stropy okrem stredného na západnej strane – nad miestnosťou s maľovanou klenbou – ktorej konštrukcia sa možno na poschodí zopakovala.²⁴ Táto jediná zaklenutá miestnosť poschodia mala zrejme vďaka klenbe istú ochrannú funkciu, ktorú evokuje jej susedstvo a prepojenie s veľkou miestnosťou nad prejazdom, obsahujúcou figurálne maľby nepochybne zvláštneho významu. (obr.15)

Zatiaľ ich poznáme iba čiastočne odkryté v sondách ako štyri samostatné postavy svätcov, umiestnené asi 20 cm nad podlahou, v životnej veľkosti a v čelnom pohľade; každá

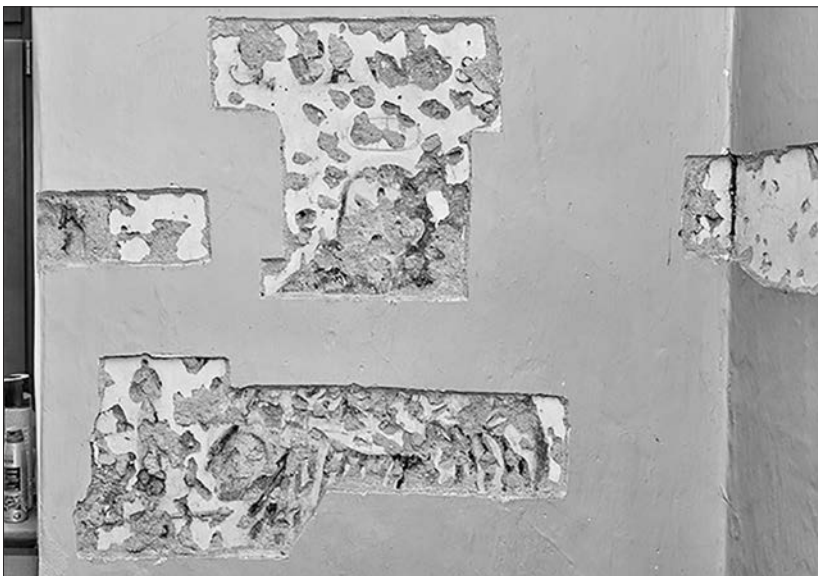
Obr. 16. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, vľavo od okna na západnej stene čiastočne odkrytá postava sv. Petra s nápisom S. PETRVS.

Obr. 17. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, detail hlavy sv. Petra.

Obr. 18. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, detail prekrížených kľúčov sv. Petra.

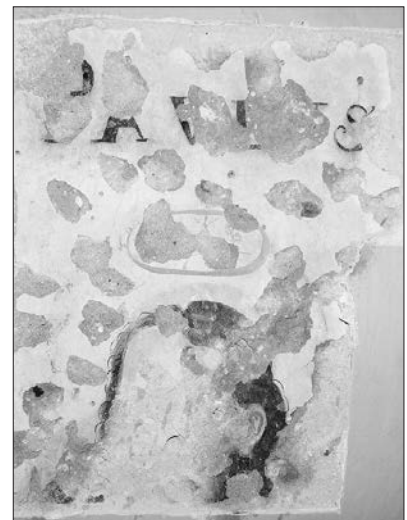

Obr. 19. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, vpravo od okna na západnej stene čiastočne odkrytá horná časť postavy sv. Pavla, foto: P. Hrachovský.

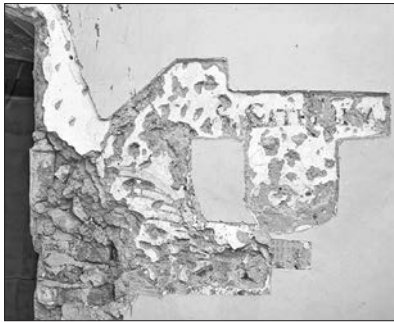
má nad hlavou malú oválnu lineárnu svätožiaru a označujúci nápis v novovekej kapitále. Dve mužské postavy sú umiestnené na západnej stene po stranách dnešného nepôvodného združeného okna, vľavo sv. Peter (S. PETRVS), pridržajúci pred sebou v pravej ruke dva prekrížené kľúče (obr.16 – 18) a vpravo sv. Pavol (S. PAVLVS), s pravou rukou na rukoväti nadol smerujúceho meča. (obr.19,20)

Na bočných stenách sú v ich blízkosti proti sebe postavené dve ženské postavy, na južnej stene sv. Katarína (S. CATHARINA) s martýrskou palmovou ratoľstou a pravdepodobne s atribútom kola v dolnej časti (obr.21), na severnej sv. Mária Magdaléna (S. M. MAGDALENA) so zopätými rukami v modlitebnom geste, spoza ktorých šikmo vybiehajú atribúty jej pokánia, bičík a metla. (obr.22,23)

Viac bola sondou odkrytá iba zrejme najlepšie zachovaná postava sv. Petra. Dáva predstavu o celkoch figúr, o ich monumentálnej výstavbe, o kompozícii bohato zriasenej drapérie, výraznej farebnej skladbe, mäkkom modelovaní rúk i o detailoch hláv, hoci len s pozostatkami jemnej štetцovej kresby brady, vlasov, obočia a časti oka, ktoré pri ostatných postavách chýbajú. Všetky boli v neskoršej dobe poškodené zásekmi do pôvodnej omietky (pekovaním) pred nanesením novej vrstvy. K najrozsiahlejším zásekom došlo však na hlavách, pričom sa zdá, akoby bolo snahou zničiť fyziognomické črty svätcov. Tak úplne zanikla tvár sv. Márie Magdalény a zostali len spadajúce kadere jej svetlých vlasov, zo sv. Kataríny len časť čela a jedného obočia, zo sv.

Obr. 20. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, detail hlavy sv. Pavla so svätožiarou a nápisom S. PAVLVS.

Obr. 21. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, v sonde na južnej stene v blízkosti vstupu do susednej miestnosti časť palmovej ratolesti, malé pozostatky hlavy sv. Kataríny, svätožiara a nápis S. CATHARINA, foto: P. Hrachovský.

Obr. 22. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, na severnej stene čiastočne odkrytá horná časť postavy sv. Márie Magdalény, v jej rukách vľavo bičik, vpravo mečla, nad hlavou nápis S. MARIA MAGDALENA.

Pavla čiastočný obrys hlavy a ľavé ucho. Celky postáv sú však podľa predbežného posúdenia v sondách v relatívne dobrom stave, okrem sv. Kataríny, ktorá bola značne poškodená nielen pekovaním, ale aj dávnejším uvoľnením a samovoľným odpadnutím podkladovej vrstvy.

Podstatné sú v miestnosti ďalšie zistenia. Predovšetkým všetky štyri postavy výrazne vystupovali na lomenom bielom pozadí stien bez akýchkoľvek orámovaní a svojou veľkosťou a nízkym umiestnením vytvárali až ilúziu reálnej prítomnosti osôb. Okrem mien nad hlavami, tak isto voľne rozpísanými čiernymi písmenami, boli okolité plochy prázdne, neutrálne, ani pod stropom sa neobjavili lemujúce prvky.²⁵ Pôvodná omietka sa ale nezachovala v celom rozsahu miestnosti, ktorá prešla viacerými mladšími úpravami. Do veľkej miery pokrýva steny prakticky len v západnej polovici.²⁶ Tam je na južnej strane doložený aspoň jeden dekoratívny prvok, a to maľovaná obruba vstupu na južnej stene, v tesnej blízkosti zobrazenia palmovej ratolesti sv. Kataríny. Viadol do už spomínanej, vtedy zakle-

nutej príľahlej miestnosti a neskôr ho výrazne zmenili prevýšením do segmentového oblúku a čiastočným rozšírením výrezu, preto nepoznáme ani jeho celú pôvodnú formu a z maľby iba fragmenty po bokoch dnešného otvoru. (obr.24,25)

V súčasnom stave je v sonde na ľavej strane sčasti rozoznateľná eso-vito prehnutá vztýčená volúta, iluzívne plasticky modelovaná v odstupňovaných sivých odtieňoch a vedľa nej v rovnakej farebnosti ovocný trs s vybiehajúcimi stočenými úponkami, zavesený na mašli s rozviatymi koncami. Podľa pozostatkov siahali veľké volúty až po úroveň prahu, vyššie z nich vystupovali vertikálne linky, ale celé horné maľované ohra-ničenie vstupu zostalo úplne neznáme.

Takéto bohaté vybavenie interiéru s náročným obrazovým programom, hoci ho poznáme len sčasti, je

Obr. 23. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, detail postavy sv. Márie Magdalény so zopätými rukami, z hlavy zachovaná iba časť brady, krk a spadajúce zvlnené vlasy.

Obr. 24. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, vchod do susednej miestnosti v južnej stene.

Obr. 25. Miestnosť poschodia nad prejazdom počas výskumu, detail maľovanej výzdoby vchodu v južnej stene.

v rámci meštianskeho domu natoľko nezvyčajné, že musíme uvažovať o jeho osobitnej funkcii a o zložitejšom pozadí vo vzťahu k objedná-

vateľovi malieb. Zatiaľ žiaľ chýbajú pramenné doklady, ktoré by mohli prispieť k objasneniu viacerých otázok. Jednoznačný religiózny ob-

sah, napokon aj výber svätcov a dôraz na rímsky katolicizmus (vyjadrený aj dvomi prekříženými kľúčmi sv. Petra, používanými v pápežskom znaku) môže upriamovať pozornosť priamo na rodinu a proklamovať konfesijnú príslušnosť Pavla Révaya²⁷ aj zriadením súkromnej kaplnky. Nie je však vylúčené ani to, že dom alebo jeho priestory majiteľia prenajímali, prípadne odpredali, či darovali určitým korporáciám alebo členom cirkevných rádov. Jeden z takýchto príkladov v Skalici je spojený s rádom pavlínov, ktorí si okrem pridelenia domov, bývalej školy a fary Jednoty bratskej od mesta v roku 1672 – zhodou okolností na dnešnej Komenského ulici – neskôr prikúpili alebo získali v odkazoch ešte ďalšie tri domy v susedstve a viacero pozemkov od Pavlovho brata Michala Révaya; roku 1683 im poručila Kristína Pátkyová svoj dom, za čo v ňom mali postaviť oltár so sochami.²⁸ K podobným okolnostiam mohlo prísť napokon aj v našom dome.

Otvorená zatiaľ zostáva aj otázka jedinečného maliarskeho, skôr lineárne a kresliarsky zameraného výtvarného prejavu neznámeho autora, pre ktorý nemáme v Skalici ani v širších reláciách charakterovo a štýlovo príbuzné diela. Ku komplexnejšej interpretácii tohto celku však bude možné pristúpiť až po budúcom úplnom odkrytí malieb, prípadnom doplnení nálezov a po odbornom reštaurovaní. Tieto práce sa žiaľ doteraz nerealizovali.²⁹

Fotografie: M. Smoláková, ak nie je uvedené inak.

Poznámky

¹SMOLÁKOVÁ, Mária: *Skalica, Meštiansky dom na Komenského ulici 2, Pamiatkový architektonicko-historický výskum, september – november 2020*. Výskumná dokumentácia je uložená v Archíve Krajského pamiatkového úradu Trnava.

²Súpis pamiatok na Slovensku 3, R – Ž. Bratislava: SÚPSOP 1969, s. 101–108.

³Pripomína viacero iných domov na

Komenského ulici v rámci stavebnej typológie a suterénov. ORIŠKO, Štefan – KVASNICOVÁ, Magdaléna: *Analýza pamiatkových hodnôt stavebného fondu pamiatkovej zóny Skalica* (K prvým výsledkom inventarizácie zástavby mesta). In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 3*. Trnava: Pamiatkový ústav, Regionálne stredisko Trnava, 2000, s. 48 – 56.

⁴DÚBRAVSKÝ, Ferdinand: *Slobodné mesto so zriadeným magistrátom Uhors-*

ská Skalica. Náčrtok monografie ku ďalšiemu odbornému spracovaniu. Uhorská Skalica 1921, s. 131.

⁵BREZINA, Peter: *Čas Skalici vďaka dal i vzal. I. diel. Pohľadnice, mapy, rytiny, fotografie mesta Skalice*. Skalica: autorské vydanie, 2020, s. 201.

⁶Ref. 5, s. 196 – 201, ref. 1, s. 51 – 56. Fotografické zábery z prvých desaťročí 20. stor. dokumentujú do značnej miery koncept riešenia fasád zrejme z obdobia

konca 18. a začiatku 19. stor. so zachovaním starších výrezov otvorov. Okná s von otvárateľnými krídlami zvyrazňovali pásové orámovania, podokenné a nado-kenné profilované rímsoy, steny niesli vý-zdobný systém lizénového členenia pŕoch v omietke, prepojeného s hladkou páso-vou kordónovou rímsoy i s fabiónovou korunnou rímsoy. Na hlavných prieče-liach táto vrstva zanikla, ale výnimočne sa sčasti zachovala na východnej dvorovej fasáde, dnes v podkrovi neskoršej prístav-by. Na základe týchto dokladov bolo mož-né rekonštruovať celý exteriér do slohovo vyhraneneho a pôsobivejšieho výrazu.

⁷Bližšie k mapovým podkladom a polo-hopisným plánom ref. 1, s. 46 – 50.

⁸Celá obnova domu bola ukončená pred rokom 1928, kedy je zachytený už so sedlovou strechou a vikermi na prvej leteckej fotografii mesta, publikovanej P. Brezinom, ref. 5, s. 83. K ďalším čiastko-vým úpravám na fasádach prišlo neskôr, najmä od 60. rokov, keď časť prízemí služila obchodným prevádzkam. Inak dom obývali až do roku 2020 potomkovia Jána a Anny Havlovcov, rodina Šubínovcov.

⁹Okrem dátumu obsahuje klenák aj skratku mena vtedajšieho majiteľa a jeho profesie. Bol ním šľachtic Ján Taynay, ktorý okrem vedenia úradu kráľovské-ho tridsiatnika dosiahol v meste vysoké spoločenské posty a zastával významné mestské funkcie. Bližšie: DRŠKA, Richard – SMOLÁKOVÁ, Mária: Taynayovský dom s arkierom na Potočnej ulici v Skalici. In: *Záhorie. Roč. XXXI.*, 2022, č. 2, s. 2 – 9. Podľa starších fotografických doku-mentov bol v meste zrejme rad portálov tohto typu, napr. na už zaniknutej Starej radnici v dolnej časti hlavného námestia. Portál na niekdajšej šľachtickej kúrii na Jatočnej ulici č. 2, nesprávne ozna-čovanej ako „starý ratúz“, nadväzuje síce na formu Taynayovského portálu, ale je rekonštrukčným novotvarom bez nálezového odôvodnenia, v neprimeraných proporciách a s nesprávnymi detai-ľmi. Pamiatkový výskum tohto objektu potvrdil iba približný tvar deštrukcie po zaniknutom oblúkovom vstupe, navyiac zaradenom do poslednej tretiny 16. stor. SABADOŠOVÁ, Elena – HAVLÍK, Marian: *Stará radnica v Skalici (meštiansky dom). Umelecko-historický a architektoniko-historický výskum, jún – október 2006*. Výskumná dokumentácia je uložená v Archíve Krajského pamiatkového úradu Trnava. K mylnému pomenovaniu objek-tu ako radnice pozri: DRŠKA, Richard: Skalické radnice. In: *Záhorie. Roč. XXVI.*, 2017, č. 5, s. 7.

¹⁰Táto časť s predpokladaným otvorom vyústenia neskôr zaniknutého pôvodného schodiska do pivnice má iný typ kamen-ného muriva čela klenby i jej príslušného úseku. Dnes je pivnica prístupná jednoramenným schodiskom z východnej dvorovej strany, vybudovaným až v neskoroba-rokovej fáze.

¹¹PŘICHYSTAL, Antonín: Kamenná su-rovina zo Skalice a okolia. In: DRAHOŠOVÁ, Viera (ed.): *Skalica. Skalica*. Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 495 – 497.

¹²Pritom koncom stredoveku malo opevnené mesto okolo 450 až 500 obýva-ných domov a približne 3500 až 4000 oby-vateľov. LUKAČKA, Ján: Skalica v stredoveku. In: DRAHOŠOVÁ, Viera (ed.): *Skalica. Skalica*. Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014,

s. 132.

¹³Tieto nálezy sa preukázali až po od-stránení hrubých novodobých omietok na dolných častiach stien celej miestnosti počas reštaurátorských prác v roku 2021. Vo výskumnom elaboráte, ref. 1, nie sú preto reflektované.

¹⁴DRŠKA, Richard: Humanista Eliáš Berger/Perger a jeho väzby k Skalici. In: *Záhorie. Roč. XXIX.*, 2020, č. 5, s. 2 – 5. V štúdiu sú obsiahnuté odkazy na prame-ne i literatúru k osobnosti Eliáša Perge-ra. Túto verziu priezviska s písmenom P uprednostňuje autor podľa zápisov v skalických písomnostiach.

¹⁵Podrobnejšie sa nimi zaoberal DR-ŠKA, Richard: Keď v Skalici oheň ničil... (požiare mesta v 16. a 17. storočí). In: *Záhorie. Roč. XIX.*, 2010, č. 1, s. 2 – 5. Skúmaný dom mohol byť zasiahnutý v septembri roku 1620. Vtedy vypukol požiar práve v Súkennickej ulici a jeho dôsledkom bolo 154 vyhorených domov i neďaleký farský Kostol sv. Michala.

¹⁶Reštaurátorské práce prebiehali vďaka chápacému prístupu majiteľa domu v rokoch 2021 – 2022, pod vedením Mgr. art. Petra Hrachovského, spoluautormi boli Mgr. art. Peter Záhora a Mgr. art. To-máš Molnár. Koncept obnovy celej miest-nosti sa po odstránení mladších vrstiev riadil princípom maximálneho zabezpečenia a prezentovania primárnej omietkovej vrstvy, bez rekonštrukčných doplnkov na chýbajúcich miestach. Tie síce zjednotili s originálom nanesením novej omietky, ale s viditeľne odlišnou štruktúrou a tóni-nou povrchu. Retuš využili tak isto odliši-teľným spôsobom iba na optické scelenie niektorých prvkov, napr. jedinej zachova-nej anjelskej hlavičky alebo nápisu nad oknom.

¹⁷Eliáš Perger, pôvodne evanjelického vyznania, už pred rokom 1600 konver-toval ku katolicizmu, čo mu umožňovalo rýchlejší spoločenský postup v dvorských službách a neskôr i v prostredí Skalice, ref. 14, s. 4. Predtým pôsobil aj na dvore Juraja Thurza.

¹⁸Ich výstavba prebiehala od roku 1622, kostol vysvätili v roku 1631, ale práce pokračovali ďalej, aj po ďalšom veľkom požiari v roku 1639. Podrobnejšie nie je stavba dokumentovaná, ref. 15. Tiež HO-FERKA, Martin: Rímsko-katolícky farský Kostol sv. Michala archanjela. In: DRA-HOŠOVÁ, Viera (ed.): *Skalica. Skalica*. Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 368 – 369.

¹⁹Eliášov otec Peter Berger pôsobil ako evanjelický kňaz u Juraja Thurza v Bytči, sám Eliáš na jeho dvore ako historik, kým neboli obaja nútení odísť pre podozrenie z kryptokalizizmu. FRIMMOVÁ, Eva: Eliáš Berger a jeho pôsobenie v Skalici. In: *Zborník Záhorského múzea v Skalici* 8. Skalica: Záhorské múzeum v Skalici, 2017, s. 30 – 31.

²⁰Ref. 14, s. 5.

²¹FEDERMAYER, Frederik: Kráľovskí úradníci a šľachta v pomoháčskom obdo-bí. In: DRAHOŠOVÁ, Viera (ed.): *Skalica. Skalica*. Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 876 – 877.

²²Podľa informácie Tomáša Januru vie-me, že jeho rodičia, barón Andrej Révay s manželkou Katarínou Koháryovou sa v roku 1635 usadili v Skalici, kde sa v roku 1639 narodil Pavlov starší brat Michal a pravdepodobne aj on sám. Pavol Révay zrejme žil istý čas v Trnave, lebo tam sa

medzi rokmi 1672 až 1677 narodili jeho tri deti. Dospelosti sa dožila iba dcéra Kon-štancia, mníška. Zdroj: SZLUHA, Márton: *Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika Kiadó, 2008, s. 706, 707.

²³Po kúpe domu (1673) nie je podľa in-formácie Richarda Dršku v mestskej knihe s kúpnopredajnými zápsmi (Štátny archív v Skalici) žiadny záznam o zmene majiteľa v ďalšom priebehu 17., ani v 18. stor. Je však možné, že z nejakého dôvodu nebol prípadný predaj zanesený do knihy.

²⁴Pri výskume ju potvrdili pozostatky výbehu tehlovej klenby na severnej stene. Klenbu neskôr odstránili spolu s južným ka-menným múrom, o ktorý sa opierala. Potvr-dený je deštrukciou múru na západnej strane v šírke 48 cm, so zachovanými nábehmi najstaršej omietky, ref. 1, s. 134 – 135.

²⁵Táto omietková vrstva, ktorá je pri-márna na murive z lomového kameňa, je porušená cca 50 cm pod dnešným rov-ným stropom, takže jej pôvodné ukonče-nie na stenách nepoznáme a nevylučuje-mo napr. nejaký vlysový prvok.

²⁶Celú východnú polovicu miestnosti okrem úsekov múrov z lomového kame-ňa zmenili viaceré stavebné úpravy naj-mä v priebehu 20. stor. (obytné priestory, kuchyňa). Pôvodné schodisko na poscho-die s doloženými fragmentmi kamenných stupňov zrušili už na začiatku 19. stor. a nahradili ho inak dispozične riešeným dreveným schodiskom.

²⁷Napr. Pavlov strýko Mikuláš bol ka-nonikom Ostrihomskej kapituly a dcéra Konštancia mníškou. Ref. 22. Bližšie k Révayovcom, ktorí boli pôvodne evanjelického vyznania, ale od 20. – 30. rokov 17. stor. prestupovali na katolícku vieru a skoro zastávali významné cirkevné funkcie: MAČUHA, Maroš: Najvýznamnej-ší Révayovci v novoveku. In: KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (eds.): *Rod Révai v slovenských dejinách*. Studia historico-bibliographica Turociensia, zv. 3. Martin: Slovenská ná-rodná knižnica, 2010, s. 17 – 47.

²⁸HOFERKA, Martin: Z pôsobenia rádu sv. Pavla prvého pustovníka (pavlinov) v Skalici. In: DRAHOŠOVÁ, Viera (ed.): *Skalica. Skalica*. Mesto Skalica v spolu-práci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 683. Neskôr si pavlíni postavili nový kostol s kláštorom na Potočnej ulici, dokončený roku 1725.

²⁹Maľby už nie sú pohľadovo prístupné ani v otvorených sondách. Podľa požia-davky majiteľa boli plochy omietky s maľ-bou v septembri roku 2022 upevnené, prelepené japonským papierom a ná-sledne omietnuté odľahčenou vápennou omietkou. Práce realizovali reštaurátori, ktorí pracovali v miestnosti s maľovanou a štukovou výzdobou na prízemí, ref. 16.

Außergewöhnliche Wandmalereien in Skalica

Zu den Ergebnissen der architekturhistorischen Untersuchung des Hauses in der Komenského-Straße Nr. 2

Das Bürgerhaus im nordöstlichen Teil des historischen Zentrums von Skalica erlangte nach der Untersuchung im Jahr 2020 einen besonderen Status, vor allem aufgrund der Entdeckung bemerkenswerter Wandmalereien aus dem 17. Jahrhundert, die bisher unbekannt waren und jetzt teilweise restauriert wurden. Bestätigt wurde gleichzeitig die älteste mittelalterliche Bauphase des Hauses aus Bruchstein, sein zweiräumiger Keller zusammen mit einem Teil des Erdgeschosses und im 16. Jahrhundert der Ausbau

zu einem großen Eckgebäude zwischen der Hauptstraße Kráľovská und der Seitenstraße Komenského. In den 1640er Jahren, als das Haus von dem Edelmann und bedeutenden humanistischen Gelehrten Eliáš Perger (Berger) erworben wurde, waren alle großen Räume des Erdgeschosses eingewölbt. In einem von ihnen blieb am Gewölbe die charakteristische ornamentale Verzierung mit Motiven von Pflanzen, Blumen, Sternen sowie Engelsköpfen und der Inschrift Ora pro nobis über dem Fenster erhalten. In der nächsten Bauphase nach 1673, die mit einem neuen Besitzer aus der berühmten Adelsfamilie Révay verbunden war, hat man das Haus um eine Durchfahrt mit einem Steinportal erweitert und ein ganzes

Stockwerk aufgebaut. In dem Raum über der Durchfahrt, der einem besonderen Zweck gedient haben muss, entstanden ungewöhnliche figürliche Wandmalereien, die bisher nur teilweise freigelegt wurden. Es handelt sich um vier lebensgroße Heiligenfiguren, die mit ihren Namen versehen sind: St. Peter, St. Paul, St. Katharina und St. Maria Magdalena. Zusammen mit ihnen wurde auch die Leibung des Eingangs ornamental geschmückt. Spätere Hausumbauten waren nur zweckmäßiger Natur. Das heutige strenge äußere Erscheinungsbild erhielt das Haus nach 1923, als das ehemalige Mansarddach, das noch auf alten Ansichtskarten zu sehen ist, durch ein einfaches Satteldach mit breiten Dachgauben ersetzt wurde.

Abbildungen

Abb. 1. Ansichtskarte aus der Zeit um 1910, Blick auf die Kráľovská-Straße vom Turm der Pfarrkirche, das Haus hat noch das ursprüngliche Mansarddach, hinten rechts ist die Franziskanerkirche und das Franziskanerkloster, Quelle: BREZINA, Peter: *Čas Skalici veľa dal i vzal. I. diel. Pohľadnice, mapy, rytiny, fotografie mesta Skalice*.

Abb. 2. Blick auf den südwestlichen Teil des Hauses.

Abb. 3. Portal zur Durchfahrt an der Westfassade von der Komenského-Straße.

Abb. 4. Der Hauptraum des mittelalterlichen Kellers mit Tonnengewölbe aus Steinmauerwerk.

Abb. 5. Die Nordwand des Hauptraums im Keller mit der ursprünglichen Luftöffnung.

Abb. 6. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses während der Restaurierungsarbeiten, an der westlichen Vorderwand sind mittelalterliche Teile des Mauerwerks aus dünneren Steinen zu sehen.

Abb. 7. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses während der Restaurierungsarbeiten, links an der Vorderwand ist mittelalterliches Mauerwerk mit der Leibungskante und einem Teil des Segmentbogens des später zugemauerten ursprünglichen Fensters zu sehen.

Abb. 8. Der südwestliche Raum im Erdgeschoss mit gemauertem Tonnengewölbe mit Lünetten, Blick auf die Kráľovská-Straße, Zustand während der Forschung.

Abb. 9. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses nach der Restaurierung, Blick auf die Nordseite, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 10. Der nordwestliche Raum des

Erdgeschosses nach der Restaurierung, Teil des Gewölbes auf der Westseite, unter dem Bogensegment der Stichkappe ist die Inschrift ORA PRO NOBIS zu sehen, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 11. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses nach der Restaurierung, die Mitte des Gewölbes, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 12. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses nach der Restaurierung, Detail der gemalten Verzierung und des Stuckrahmens der Stichkappe, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 13. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses, geflügelter Engelskopf in der Mitte des Gewölbes vor der Restaurierung.

Abb. 14. Der nordwestliche Raum des Erdgeschosses, geflügelter Engelskopf in der Mitte des Gewölbes nach der Restaurierung, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 15. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, Blick nach Westen.

Abb. 16. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, links vom Fenster an der Westwand ist die teilweise freigelegte Figur von St. Peter mit der Inschrift S. PETRVS zu sehen.

Abb. 17. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, Detail des Kopfes von St. Peter.

Abb. 18. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, Detail der gekreuzten Schlüssel von St. Peter.

Abb. 19. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, rechts vom Fenster an der West-

wand ist der teilweise freigelegte Oberteil der Figur von St. Paul zu sehen, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 20. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, Detail des Kopfes von St. Paul mit Heiligenschein und der Inschrift S. PAVLVS.

Abb. 21. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, im Suchschnitt an der Südwand nahe dem Eingang zum Nachbarraum sind Teil eines Palmenzweigs, kleine Reste des Kopfes von St. Katharina, der Heiligenschein und die Inschrift S. CATHARINA zu sehen, Foto: P. Hrachovský.

Abb. 22. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, an der Nordwand ist der teilweise freigelegte Oberteil der Figur von St. Maria Magdalena zu sehen, in ihren Händen links eine Peitsche, rechts ein Besen, über ihrem Kopf die Inschrift S. MARIA MAGDALENA.

Abb. 23. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, Detail der Figur von St. Maria Magdalena mit gefalteten Händen, vom Kopf sind nur ein Teil des Kinns, der Hals und das herabfallende gewellte Haar erhalten.

Abb. 24. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, der Eingang zum Nachbarraum in der Südwand.

Abb. 25. Der Raum im Obergeschoss über der Durchfahrt während der Forschung, Detail der gemalten Verzierung des Eingangs in der Südwand.

Obec Sobotište sa nachádza približne 8 km od okresného mesta Senica, v severovýchodnej časti Myjavskej pahorkatiny. Rozprestiera sa po oboch stranách potoka Teplica (so starším pomenovaním Sobotka, Malina) na úpätí Bielych Karpát. Je známa Náriovským kaštieľom, ktorý svojou veľkosťou spolu s hospodárskou budovou vymedzuje celú východnú stranu historického trojuholníkového námestia bývalého mestečka. Okrem kaštieľa sa tu nachádza i habánsky dvor (nazývaný tiež bratský), ktorý predstavuje jednu z dvoch (Veľké Leváre) pamiatkovo chránených lokalít spojených s prítomnosťou habánov na Slovensku.

Habánske dvory na území Slovenska začali vznikať po roku 1545 v dôsledku nariadení Moravského snemu o potrebe vypovedať z krajín všetkých, ktorí sa nevzdajú spoločného hospodárenia. Priamo v Sobotišti, ktoré patrilo do panstva hradu Branč (rodu Náriovcov), vzniká v roku 1546 jeden z prvých habánskych dvorov.¹ Rozprestiera sa severozápadným smerom od trojuholníkového námestia mestečka, na pravom brehu potoka Teplica. Hlavnú os zástavby dvora tvorí mlynský náhon² a cesta, ktorá vedie popri ňom v smere sever-juh. Pozdĺž nej sú situované charakteristické habánske domy i významnejšie objekty ako habánska krčma (tzv. kľúčiareň), zvonica, kaplnka, škola ako i habánsky mlyn. Východne od mlynského náhonu a habánskeho mlyna sa nachádza malé štvoruholníkové námestie, ktoré predstavuje centrum habánskeho dvora. (obr. 1)

Dominantami námestia sú habánsky mlyn, lemujúci západnú stranu námestia a radnica, ktorá ohraničuje jeho severnú stranu. Pozdĺž východnej a južnej strany stoja nové objekty, ktoré v 2. pol. 20. stor. nahradili pôvodné habánske domy. Habánsky mlyn je považovaný za najstaršiu a najvýznamnejšiu stavbu chráneného územia Pamiatkovej zóny Sobotište – Habánsky dvor.³

Osobitosť habánov (anabaptistov) vychádzala z ich náboženstva, založenom na kolektívnom vlastníctve majetkov a spoločnom živote. Boli nábožensky, hospodársky a politicky samostatní voči domácejmu obyvateľstvu a tieto špecifiká

sa odrazili aj v urbanizme ich sídla a v architektúre jednotlivých domov, ovplyvnenej nemeckým prostredím, z ktorého vzišli. Pre samostatnú a nezávislú existenciu sídla tu boli zastúpené všetky potrebné typy stavieb, ako už spomínaný mlyn, radnica, krčma, škola, sakrálny objekt ale i hospodárske budovy ako maštale, stodoly, pivnice a podobené. Obytné domy mali charakter dlhých blokových stavieb, pričom v jednej stavbe bývalo viacero rodín pospolu. Spoločný spôsob života sa premietol aj do dispozičného riešenia domov; prízemie slúžili prevažne denným činnostiam komunity (práca, príprava jedla, stolovanie a pod.) a dvojúrovňové podkrovia boli individuálnymi spálňami a skladmi. Náročné využitie podkrovia sa prejavilo v strešnej konštrukcii, ktorá bola na naše pomery nezvyčajne vysoká. Strechy pokrývali tzv. „došky“ – slama impregnovaná hlinou, čím získali dobré tepelno-izolačné

vlastnosti a stali sa odolnejšie voči ohňu.

Prvá známa zmienka o habánskom mlyne pochádza z roku 1546, kedy ho ešte nedokončený zakúpili habáni od šľachtica Klementa Pappa z Rovenska.⁴ I napriek tomu, že najstaršia zmienka o habánskom mlyne sa viaže k tomuto roku, nemôžeme ju s určitosťou stotožniť s dnešným mlynom, keďže najmä v priebehu 17. a 18. stor. bol habánsky dvor niekoľkokrát zničený vojskami, požiarmi, či povodňami.⁵

Existencia mlyna je zachytená na mapových podkladoch I. (r.1782 –1785) a II. vojenského mapovania (r.1819 –1869). V podrobnejšom rozlíšení mlyn vidno až na katastrálnej mape z r.1900, kde je zreteľný pôdorysný tvar budovy a tiež poloha mlynského kola pri západnej fasáde, čo sa už zhoduje s dnešným stavom.

Najstaršie podoby mlyna a datovacie prvky na fasáde poznáme

Obr. 1. Rozsah Pamiatkovej zóny Sobotište – Habánsky dvor na katastrálnej mape z roku 2008.

Legenda: 1.mlyn 2.radnica 3. bývalé habánske domy 4. krčma 5.zvonica 6. kaplnka. Prevzaté z materiálu: Aktualizované Zásady pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Sobotište – Habánsky dvor, Krajský pamiatkový úrad Trnava, Ján Čáni, 2006, zdroj: archív Krajského pamiatkového úradu Trnava.

Obr. 6. Nález pôvodnej neskororenesančnej výzdoby na juhozápadnom nároží. Prevzaté z: Zisťovací reštaurátorský prieskum – omietková a štuková výzdoba fasády, Habánsky mlyn v Sobotišti, Pavol Čambál, (spolupráca Jaroslava Žuffová), 1999, zdroj: archív Krajského pamiatkového úradu Trnava.

nej steny a kvôli chýbajúcej krytine strešného plášťa sa narušila i krovová konštrukcia, drevené trámové stropy a podlahy v mlynici. Na severovýchodnom nároží mlyna, spolu so západnou a južnou stenou sa začali prejavovať trhliny. (obr.5)

Ešte pred samotnými prácami na záchrane objektu bol v roku 1999 vykonaný zisťovací reštaurátorský prieskum fasád.¹² Jeho cieľom bolo vyhodnotiť zachované histo-

rické omietkové a náterové úpravy. Reštaurátorský prieskum doložil, že najstaršia etapa výzdoby fasád bola len plošná – maľovaná. Na podklade hrubozrnnej, v hmote farebnej sivomodrej omietky pasívnej plochy steny (bez náteru) boli otvory olemované bielymi paspartami, ktoré po obvode zvýraznili predškrabnuté čierne linky. Korunná rímsa pozostávala z obdĺžnikových bielych zrkadiel s vykrojenými rohmi, situova-

ných vedľa seba naležato.¹³ Nárožia lemovalo iluzívne kvádrovanie s bielymi kvádrmi, olemovanými predškrabnutými čiernymi linkami. Prvky architektonickej výzdoby kontrastovali s hrubo štruktúrovanou pasívnou plochou fasády, nielen farbou, ale aj povrchom s hladným vápeným náterom. Do tejto neskororenesančnej omietkovej vrstvy patrili aj slnečné hodiny južnej štítovej fasády a kartuša nad nimi s pôvodným leto počtom, ktorý sa nezachoval. (obr.6)

Mladšia omietková vrstva si v podstate zachovala koncepciu pôvodnej etapy, avšak v zjednodušenej podobe. Túto mladšiu vrstvu najzreteľnejšie dokumentuje čiernobiela fotografia zo zač.20.storočia. Tvorila ju pasívna plocha s hrubozrnou v hmote farebnou omietkou okrovej farebnosti s hladkými bielymi pásmi bez členenia, v rovnakej šírke akú mali pôvodné renesančné olemovania. Ide o typickú úpravu fasád realizovanú od 18. do začiatku 20.stor. vo vidieckom prostredí. Ciferník slnečných hodín a kartuša nad ním pochádzajúce z prvej etapy zostali neprekrývané, do kartuše z prvej etapy bol domalovaný rok 1739 viažuci sa k tejto mladšej etape. (obr.7)

Následne po reštaurátorskom prieskume bol v roku 2000 vypracovaný statický posudok s návrhom statického zabezpečenia objektu.¹⁴ Jeho hlavnou úlohou bolo odstránenie havarijného stavebno-technického stavu, pri maximálnom zachovaní pôvodných súčastí mlyna. V zmysle projektu statického zabezpečenia objektu sa navrhol spôsob a postup statického zabezpečenia a výmeny poškodených konštrukcií ich rovnocennými kópiami. Vymurovali sa zničené časti strešných štítov, spevnili obvodové murivá v úrovni koruny, vymenili sa dožité časti stropných konštrukcií a podláh, pôvodný krov musel byť vzhľadom na zlý technický stav kvôli napadnutiu hnilobou nahradený novým krovom, s novou krytinou – pri rešpektovaní pôvodného typu krovu a strechy. Časť mlynskeho náhonu sa vyčistila od nánosov zemin a spevnila, v interiéru sa prvky mlynskeho lešenia stabilizovali podpornou drevenou konštrukciou. Z technického zariadenia sa pred obnovou už niektoré súčasti v mlyne nenachádzali (valcové stolice, vysievače a silo), ďalšie museli byť demontované a uskladnené na inom mieste a niektoré sa ponechali na pôvodnom mieste (hriadeľ s palečným kolesom a s transmisijným prevodom). Nevyhnutným statickým zabezpečením a následným podchytením zachovaných hodnotných

Obr. 7. Južná fasáda mlyna, 1913. Prevzaté z: Habánsky mlyn v Sobotišti, Program pamiatkových úprav – aktualizácia, Gabriela Habáňová, 1986, zdroj: archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky.

historických omietok a náterov na fasádach bol objekt v roku 2012 stabilizovaný.¹⁵

Vykonané práce na záchrane mlyna boli pozitívnym krokom vpred, ale neboli naplnením predstavy takej obnovy mlyna, ktorá by zodpovedala jeho pamiatkovým hodnotám a vyzdvihla reprezentatívnosť tejto technickej pamiatky. Jedinečnou príležitosťou na zabezpečenie priaznivých podmienok pre zodpovedajúcu obnovu bolo získanie finančnej dotácie prostredníctvom pripravovaného projektu pod názvom: „Po stopách habánov“.¹⁶ Hlavnou úlohou projektu bola komplexná obnova mlyna a vytvorenie expozície určenej širokej verejnosti, prostredníctvom ktorej by sa priblížila história, život a pôsobenie habánov v Sobotišti a širšom okolí. Po vypracovaní pro-

Obr. 8. Juhovýchodná časť mlyna pred obnovou, 2019, foto: E. Šabíková.

Obr. 9. Juhovýchodná časť mlyna po obnove, 2020, foto: E. Šabíková.

Obr. 10. Južná štítová fasáda so slnečnými hodinami, vročeniami a detailom kordónovej rímasy po obnove, 2020, foto: E. Šabíková.

jektovej dokumentácie¹⁷ a získaní stavebného povolenia v roku 2018 sa konečne, po takmer šesťdesiatich rokoch od zapísania objektu za kultúrnu pamiatku, začalo v roku 2019 s prácami na obnove mlyna. (obr.8)

Východiskovým podkladom pre obnovu primárneho neskororenesančného výrazu bol reštaurátorský prieskum a staršia fotodokumentácia v kombinácii s doplňujúcimi skutočnosťami zistenými počas realizácie obnovy.

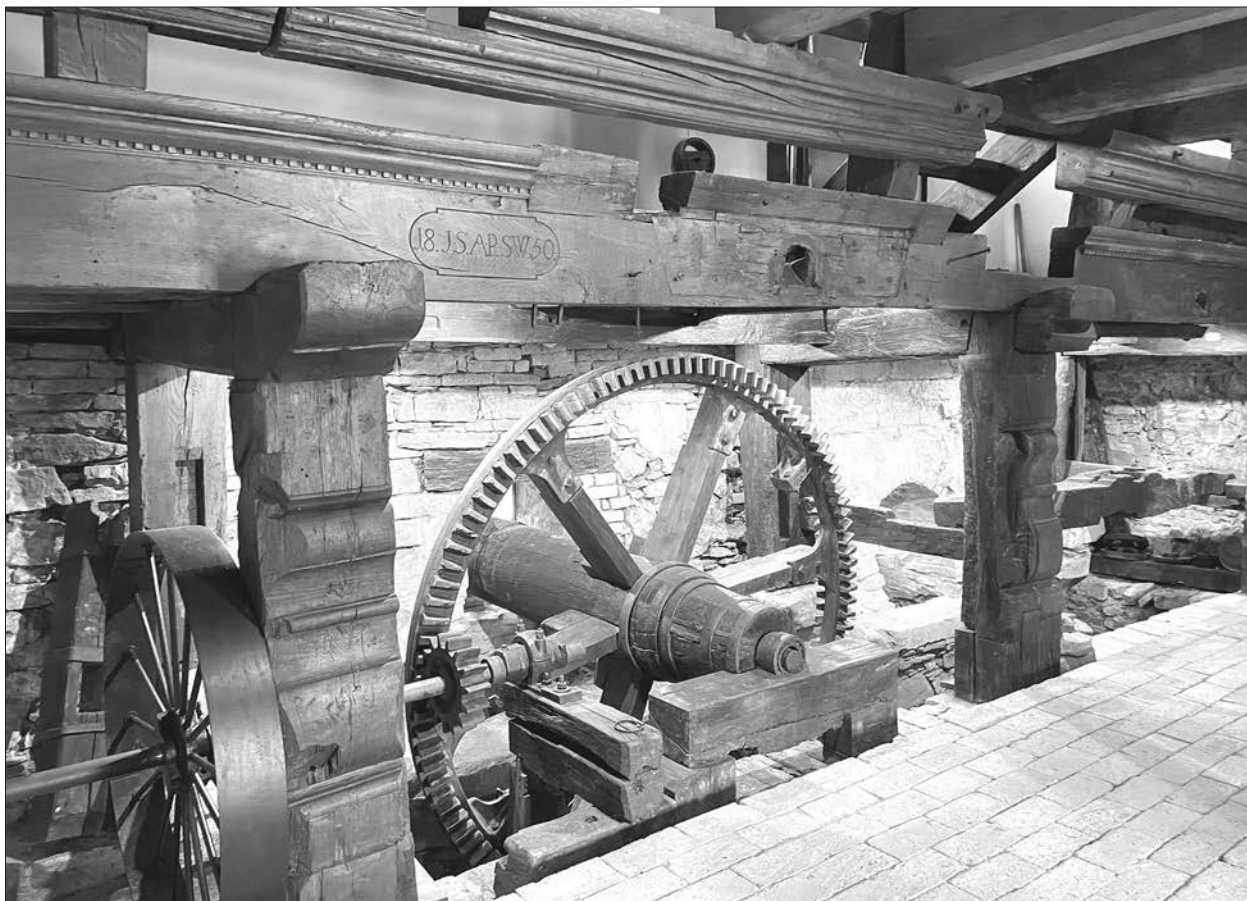
Obnova fasád bola vykonaná spôsobom rekonštrukčnej kópie. Na všetkých fasádach sa celoplošne prekryli zvyšky jestvujúcich historických omietok novou tenkou vrstvou vápennej omietky. Na tejto omietke bola vytvorená kópia neskororenesančného výrazu. Na južnej štítovej fasáde bola prezentovaná výzdoba

so slnečnými hodinami a kartušou nad nimi. Na kartuši z tejto prvej etapy je uvedené namiesto pôvodného (nezisteného), mladšie vročenie –1739. Súčasťou výzdoby sa stala i kartuša pod slnečnými hodinami s uvedeným rokom 1816, pochádzajúca z mladšej etapy. (obr.9,10)

Vročenia 1822 a 1923, ktoré sa podľa fotodokumentácie nachádzali na hladnom páse korunnej rímasy prezentované neboli, nakoľko pri obnove sa nenachádzali na fasáde. Na prízemí sa obnovili pôvodné veľkosti okenných otvorov s dnu rozovretými špaletami a segmentovými záklenkami, ktoré boli zistené počas obnovy. Ich veľkosť korešponduje s veľkosťou okenných zachovaných otvorov poschodia. Na takmer všetkých dverných a v malej miere i okenných otvoroch zostali zachो-

Obr. 11. Vstupné dvere do mlynice po obnove, 2020, foto: E. Šabíková

Obr. 12. Prízemie mlynice po obnove, 2020, foto: E. Šabíková.

Obr. 13. Severná časť západnej návodnej strany s vodným kolesom a so žlabom privádzajúcim pôvodne vodu na koleso po obnove, 2020, foto: E. Šabíková.

vané slohové pevné drevené orámovania. Tieto pôvodné drevené súčasti otvorov boli odborne ošetrované a ponechané na mieste, prípadné chýbajúce časti sa doplnili. Nové okná a dvere boli vyhotovené náznakovou rekonštrukciou v drevenom materiáli podľa zachovanej fotodokumentácie a analógií z prostredia habánskeho dvora. (obr.11)

Z mladšej slohovej etapy, pravdepodobne z 20. rokov 20.stor. bolo na východnej a západnej fasáde ponechané a prezentované okno s kovovou výplňou. Z priestoru mlynice na prízemí bola odstránená hrubá vrstva betónovej podlahy, ktorú nahradila nová tehlová podlaha. Pri odstraňovaní betónu bol odkrytý i pôvodný kamenný prah vstupných dverí do mlynice, ktorý po odbornom očistení zostal zachovaný na mieste. Doplnili sa všetky chýbajúce drevené rebríkové schodiská a zábradlia podľa starších fotografií mlyna. V rámci obnovy sa prezentovali prvky prevodovej sústavy pod mlynským lešením (palečné a ozubené koleso, transmisia a iné súčasti) a v podlahe na mlynskom lešení náznaky otvorov (stopy po luboch), kde sa nachádzali mlecie kamene. Odprezentoval sa i spomínaný rok 1898 s menom vyrytým do kameňa muriva na severnej stene mlyna nad

Obr. 14. Obytná miestnosť na poschodí s expozíciou prezentujúcou život habánov s modelmi habánskych odevov zhotovených na základe rytiny zo 16.storočia, 2020, foto: E. Šabíková.

mlynským lešením. Z technického zariadenia sa podarilo náznakovou rekonštrukciou obnoviť mlynské koleso s vantrokmí, spolu s drevenou doskovou plošinou, ktorá umožňovala prístup k nim.(obr.12,13)

Klepot vodného kolesa sa už síce nepodarilo prinavrátiť, ale re-

alizovanou komplexnou obnovou sa predstavili pamiatkové hodnoty mlyna a zároveň sa tak vyzdvihol význam Pamiatkovej zóny habánskeho dvora. Obnovený mlyn si zasluhuje osobitnú pozornosť odbornej i laickej verejnosti nielen preto, že približuje pôvodný výraz a mlynskú

funkciu, ale aj pre vytvorenú muzeálnu expozíciu prezentujúcu kultúrne dedičstvo habánskej komunity, ktorá natrvalo poznačila spoločenský a hospodársky život v Sobotišti a okolí.(obr.14)

Poznámky

¹KALESNÝ, František: *Habáni na Slovensku*. Tatran, Bratislava 1981, s.48.

²Mlynský náhon bol vytvorený odrazom z potoka Teplica severne od habánskeho dvora.

³Mlyn je od roku 1963 národnou kultúrnou pamiatkou, zapísanou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu Slovenskej republiky pod č. 747/1, s názvom Mlyn Vodný. Zároveň je súčasťou územia, ktoré bolo v roku 1999 vyhlásené Všeobecne záväznou vyhláškou Krajského úradu v Trnave č. 1/1999 za Pamiatkovú zónu Sobotište – Habánsky dvor. Materiál Zásady pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Sobotište – Habánsky dvor bol vypracovaný Slovenským ústavom pamiatok, Krajským strediskom Trnava, Pracovi-

visko Skalica, autorka: Renáta Baďurová, spolupráca Gabriela Habánová, Jaroslava Žuffová, Gabriela Kvetanová, december 1998. Materiál nadobudol účinnosť 2.6.1999. Neskôr bol aktualizovaný Krajským pamiatkovým úradom Trnava, autor: Ján Čáni, december 2006, aktualizácia nadobudla účinnosť 1.5.2010.

⁴KANISOVÁ, Dagmar: O sobotištských mlynoch. In: *Vlastivedný časopis Záhorie*, roč.XXII, č.3, 2013, s.22-25.

⁵Ref.1, s.83 – 94. Nepokoje a plienenie spojené s tridsaťročnou vojnou a protihabsburským povstaním sa nevyhli ani habánskemu dvoru. Napr. v roku 1605 bočkajovci spolu s turkami prepadli Sobotište, habáni opustili dvor a uchýlili sa na Moravu, opätovne sa vrátili až v roku 1613. V roku 1623 prebehlo ďalšie proti-

habsburské povstanie. Na devastácii obce sa podieľali požiare, povodne, víchrice, mor a iné pohromy. V roku 1636 počas veľkého požiaru obce, ktorý zachvátil aj habánsky dvor zhořela habánska škola, 60 domov, desiatky stodôl, senníkov a remeselných dielní. V roku 1643 vznikol požiar na námestí a zasiahol kaštieľ i habánsky dvor. V roku 1655 vypukol mor, ktorý sa nevyhol ani habánom. V rokoch 1672,1675 a 1679 to boli veľké povodne, ktoré zasiahli väčšiu časť obce a habánsky dvor. Prívaly vody poškodili polia a lúky a habáni museli časť svojho dobytka ustajniť vo Veľkých Levároch a v Moravskom Jáne. V roku 1679 vyčíňal mor a veľké horúčavy, pričom zahynulo mnoho ľudí. Samostatne sa mlyn spomína v roku 1636, kedy vyhořel. A keďže bol dôležitou

životnou súčasťou a to nielen habánskeho dvora, ale aj pre zemepána, musel byť opäť obnovený. Ref.4 s.25.

⁶BEBLAVÝ, Miloš: *Kronika obce Sobotište – Pamätná kniha z rokov 1919 – 1948*, s. 25. Kópia rukopisu je uložená na Obecnom úrade v Sobotišti, originál sa nachádza v Skalickom múzeu. V kronike sa píše, že letopočet sa viaže k roku opravy a písaná sú iniciály v tom roku žijúcich predstavených habánskej obce.

⁷VALO, Cyril: *Znalecký posudok technicko-technologického stavu zariadenia habánskeho mlyna v Sobotišti, okr. Senica*, r.2001.

⁸HALČÍN, Vojtech – MINARIČ, Anton: *Zameranie skutkového stavu, geometrické zameranie, Habánsky mlyn*, Geodézia, n.p. Bratislava, 1974, archív PUSR, inv. č. T 4200.

⁹Vantroky sú drevené žľaby vyhotovené z dosák, obvykle priliehajúce k stene mlyna, ktoré slúžili na privod vody na mlynské koleso.

¹⁰Mlynské lešenie je technické podlažie v mlynici, na ktorom sa nachádzali hlavné súčasti pracovnej sústavy (kameňové zloženia, valcové stolice a pod.). Pod mlynským lešením sa nachádzali prvky prevodovej sústavy mlyna (hlavná transmisia s palečným a ozubeným kolesom, ktoré

boli napojené na vodné koleso), umiestnené boli na prízemí v zníženom priestore podlahy, v rámci plynkej jamy.

¹¹HABÁŇOVA, Gabriela: *Habánsky mlyn v Sobotišti, Program pamiatkových úprav – aktualizácia*, 12 1986, archív KPÚ Trnava, inv. č. T451. Súčasťou materiálu je aj fotodokumentácia.

¹²ČAMBÁL, Pavol: *Zisťovací reštaurátorský prieskum, omietková a štuková výzdoba fasády, habánsky mlyn*, 05 1999 (spolupráca Jaroslava Žuffová), archív KPÚ Trnava, Inv.č. R 151. Prieskum je už len jediným zdrojom informácie o pôvodnej maľovanej výzdobe a snečných hodinách v štíte južnej fasády mlyna, pretože počas statického zabezpečenia strechy boli tieto výtvarné prvky zničené.

¹³Analógia maľovanej výtvarnej výzdoby s vykrajovanými rohmi obdĺžnikovými polí v kordónovej rímse bola odkrytá napr. počas výskumu fasád r.k. farského Kostola Narodenia Panny Márie v Smoleniciach, kde je časovo dobre zaraditeľná podľa datovania na vstupnom portáli do 40. rokov 17. stor. (za informáciu ďakujem J. Žuffovej); rovnaká výzdoba je známa tiež z Kostola Božieho Tela v Belej-Duliach, pochádzajúcej zo 17.storočia, alebo z objektu klopačky v Španej Doline.

¹⁴KOHÚT, Vladimír – JANČOVIČ, Pa-

vol: *Habánsky mlyn v Sobotišti, Projekt statického zabezpečenia objektu*, 072000, archív KPÚ Trnava, Inv.č. A 1629.

¹⁵Stabilizácia omietok bola realizovaná vďaka finančnej dotácii z Ministerstva kultúry SR Obnovme si svoj dom. Reštaurátorské práce na podchytení omietok mlyna realizoval reštaurátor Tomáš Kucman v r.2012.

¹⁶Projekt bol financovaný prostredníctvom operačného programu Interreg V-A Slovenská republika- Česká republika 2014 – 2020. Manažérkou projektu bola Ľubica Kadlec Melišová z Mestského úradu v Senici.

¹⁷VALENTOVÁ, Jana: *Projekt pre stavebné povolenie v rozsahu realizačného projektu, celková obnova habánskeho mlyna v Sobotišti*, 08 2016, archív KPÚ Trnava, inv. č. D 602.

¹⁸Počas prác na obnove boli pracovníkmi Krajského pamiatkového úradu Trnava v spolupráci s reštaurátorom Pavlom Čambálom doskúmané skutočnosti, ktoré dostatočne neozrejmili reštaurátorský výskum, ktorý predchádzal obnove. Išlo hlavne o preverenie veľkosti a tvaru výplní otvorov na fasáde a o doskúmanie výzdoby, viažucej sa k neskororenesančnej úprave fasád.

Erneuerung der Habaner-Mühle in Sobotište

Die Mühle in Sobotište befindet sich in der Denkmalzone Habánsky dvor (Habaner Hof) und stellt ein massives zweistöckiges Gebäude mit einem Wohnbereich unter demselben Dach dar. Sie gilt als das älteste und bedeutendste Objekt des Hofes und hat zusammen mit dem ehemaligen Habaner Rathaus, Glockenturm und der Habaner-Schenke eine dominante Stellung innerhalb des unabhängigen Habaner Hofes. Sie präsentiert

die Lebens- und Wirtschaftsweise der örtlichen Habaner-Gemeinde, die hiesige Müller-Tradition und ihre Entwicklung. Die umfassende Renovierung der Mühle in den Jahren 2019 – 2020 beendete den ungünstigen baulichen und technischen Zustand, der durch die langjährige Nichtnutzung des Gebäudes verursacht wurde. Es ist gelungen, seine historischen Werte zu präsentieren, die auf eine wesentliche Weise zum Wissen nicht nur über die Habaner-Mühle selbst beigetragen haben, sondern auch über die Habaner-Gemein-

de, die hier im 16.–18. Jahrhundert eine unabhängige Enklave bildete. Besondere Aufmerksamkeit verdient das Gebäude auch dank einer neuen Museumsausstellung, die im Rahmen der Renovierung in seinem Interieur eingerichtet wurde und die sich auf die Präsentation des kulturellen Erbes der Habaner (Hutterer) in Sobotište konzentriert. Dadurch wurde die Mühle der breiten Öffentlichkeit zugänglich gemacht.

Abbildungen

Abb. 1. Markierung der Ausdehnung der Denkmalzone Sobotište – Habánsky dvor auf dem Katasterplan von 2008, wo die bedeutendsten Objekte bezeichnet sind: 1. Mühle 2. Rathaus 3. ehemalige Habaner-Häuser 4. Schenke 5. Glockenturm 6. Kapelle. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava.

Abb. 2. Historisches Foto der südlichen Giebelfassade mit erhaltenen Jahreszahlen 1739, 1816, 1822 und 1923; Foto aus dem Jahr 1925. Quelle: Stadt Senica (Foto: L. Kadlec Melišová).

Abb. 3. Querschnitt der Mühle, Vermessung in 1974. Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik.

Abb. 4. Grundriss des Erdgeschosses der Mühle, Vermessung in 1974. Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik.

Abb. 5. Blick auf die Mühle vom Platz im Jahr 1986. Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik.

Abb. 6. Suchschnitt an der südwestlichen Ecke der südlichen Giebelfassade mit ursprünglicher gemalter Renaissance-Verzierung, die bei der restauratorischen Untersuchung entdeckt wurde. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava.

Abb. 7. Ansicht der Mühle auf einem älteren Foto vom Anfang des 20. Jahrhunderts. Quelle: Archiv des Denkmalamtes der Slowakischen Republik.

Abb. 8. Die Mühle vor der Erneuerung im Jahr 2019. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková.

Abb. 9. Südliche Giebelfassade und Ostfassade nach der Renovierung. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková, 2020.

Abb. 10. Südliche Giebelfassade mit

Sonnenuhr und Jahreszahlen auf Kartuschen. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková, 2020.

Abb. 11. Das Erdgeschoss der Mühle nach der Renovierung. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková, 2020.

Abb. 12. Eingangstür zur Mühle nach der Renovierung. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková, 2020.

Abb. 13. Die westliche Wasserseite mit dem Mühlrad und einem Einlaufkanal, der dem Rad Wasser zuführt. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková, 2020.

Abb. 14. Wohnraum im ersten Stock mit einer Ausstellung über die Habaner-Kleidung. Quelle: Archiv des Kreisdenkmalamtes in Trnava, Foto: Šabíková, 2020.

Vydanie zborníka finančne zabezpečil Pamiatkový úrad SR Bratislava

Recenzenti: doc. Mgr. Miloš Marek, PhD
doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

Zostavila: Ing.arch.Jaroslava Žuffová, CSc.

Preklad: Mgr. Jana Kličová

Vydal: Krajský pamiatkový úrad Trnava pod záštitou Pamiatkového úradu SR Bratislava

Rok vydania: 2023

Neprešlo jazykovou a štylistickou úpravou

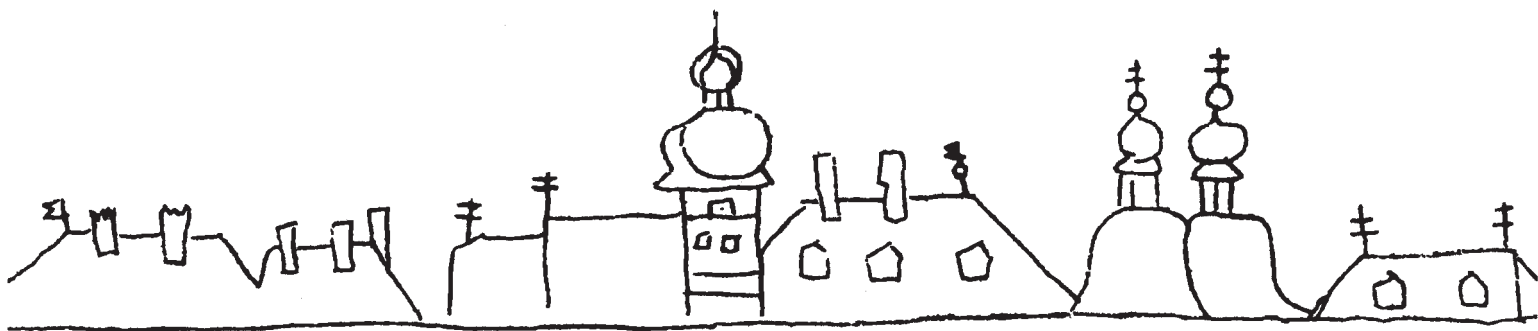
Všetky čísla zborníkov sa nachádzajú aj na stránke Mesta Trnava:

<http://www.trnava.sk/sk/clanok/zborniky-zo-seminarov-pamiatky-trnavy-a-trnavskeho-kraja>

Tlač: Rotap Trnava

Náklad: 300 ks

ISBN: 978 – 80 – 972798 – 5 – 1

9 788097 279851

ISBN 978 – 80 – 972798 – 5 – 1